

ABHAZYA TARİHİ

3. KISIM

20.YÜZYIL KAVŞAĞINDA ABHAZYA (1800'lerin sonu ve 1900'lerin başı)

1. BÖLÜM

ABHAZYA'NIN YENİ ÖZELLİKLERİ

Ş1. 1870 Köylü Reformu ve sonuçları

1866 yılında meydana gelen ayaklanma, Abhazya'da köylü reformunun uygulanmasını geciktirdi. Reformla ilgili hazırlık çalışmaları, 1867 yılında "Sohum Sınıf ve Toprak Komisyonu" tarafından yenilenmiştir.

Çarlık hükümeti, Abhazya'daki sınıf ilişkilerinin yeniden yapılandırılmasının gerekli olduğu kanaatine varmıştı; bölge, Rusya İmparatorluğu'nun değişen şartlarına uyumlu hale getirilmeliydi. Yeni kurulan hazırlık komisyonu Abhazların yaşam tarzlarının "tuhaf yapısının" temellerini daha ayrıntılı olarak inceliyordu. Rusya İmparatoru 2.Aleksandr, "Sohum şubesinde halkın şahsi bağımlılığının iptali ve arazi düzenlemesine dair" kararnameyi 8 Kasım 1870 tarihinde imzaladı. Bu kararname, resmi olarak, Rusya'da kölelik hukukunun iptalinin onuncu yıldönümüne rastlayacak şekilde, 19 Şubat 1871 tarihinde ilan edildi.

"Kölelik bağımlılığına" doğrudan atıfta bulunan diğer köylü reformlarından farklı olarak, Abhaz reformunda yalnızca "şahsi bağımlılığın" (ekonomi dışı) iptalinden söz edilir, çünkü yerel köylülüğün bütün kategorileri toprak sahibi idi ve bu anlamda feodale bağımlı değildi. Abhazya'daki "şahsi bağımlılığa" gelince, onun kendine has yerel özellikleri vardı. Örneğin, zenginler ancak "ahaşvala" adı verilen köleleri satabilir, hediye edebilir ve cezalandırabilirdi. "Bağımlı" köylüler ise ("ahuyu" ve "amatsurazku" olarak adlandırılanlar) sadece bir yıl zarfında birkaç günlüğüne, (ilkbahar ve sonbaharda 2-3 günlüğüne), bir özgür insanın ana özelliklerini, yani vatandaşlık ve mülkiyet haklarını korurken, hürriyetlerinin bir kısmını kaybediyorlardı. Bir başka deyişle, onlar, yer değiştirme, toprak mülkiyeti ve taşınmaz mal edinme ile miras haklarını yitirmiyorlardı. Feodaller, onları satma, hediye etme ve rehin verme hakkına sahip olmayıp, ayrıca dövemiyor ve hakaret

ABHAZYA TARİHİ

edemiyorlardı. Böylece, Abhaz toplumunun en alt kategorisine dahil olanlar bile (“ahuyu” ve “amatsurazku”lar) köle sayılmazdı.

Şartlı bağımlı köylüler, kesin bir biçimde belirlenmiş olup, asırlar boyunca tekamül ettirilen örf ve adet hukukuna istinaden bazı yükümlülükleri yerine getiriyorlardı.

Kararnameye göre köylüler toprak ağalarına serbest kalmalarını sağlayan bir “kurtarmalık” bedeli vermek zorundaydılar (40-120 ruble). Kurtarmalık bedelinin yerine dört yıl boyunca çalışmalarına da izin veriliyordu. “Serbest köylüler” hane başına 3 ile 7 desyatin, beyler ile asilzadeler ise 250 desyatin toprağa sahip olabileceklerdi (eski bir ölçü birimi; 1 desyatin=1.093 hektar). Ormanlar ve otlaklar hazineye devrediliyordu, köylüler bunlardan yararlandıkları durumda belli bir ücret ödeyeceklerdi. Köylüler ayrıca, yolları tamir etmek, okullar inşa etmek, kiliseyi beslemek gibi “dünyevi vazifeleri” yerine getirmekle de yükümlüydüler.

Köylü reformu Abhazların yaşam biçimi ve ritmini üzerinde çok az etkili olmuştur. Reformun bir çok maddesinin sadece kağıt üzerinde kaldığını da belirtmek gerekir. Bu durumdan dolayı, Abhaz toplumunun ataerkil görüntüsü reform döneminden sonra da çok az ölçüde değişmiştir.

Milli-sömürgeci mezaliminin artması, 1877 yılında Abhazya’da yeni bir ayaklanmanın çıkmasına yol açtı. Aynı zaman diliminde Kuzey Kafkasya’nın başka bölgelerinde de (Dağıstan, Terek vb.) benzer ayaklanmalar patlak verdi. Bu ayaklanmaların, “93 harbi” olarak bilinen 1877-1878 yıllarındaki Rus-Osmanlı savaşıyla da yakından ilgili olduğu görüldü.

1877’nin Mayıs ayında Osmanlı filotillası (torpido ve topçu bombardıman gemileri), General Kravçenko komutasındaki Rus birliklerinin daha önce terk etmiş olduğu Sohum’u bombaladı. Genel olarak Abhaz muhacirlerinden oluşan birlikleriyle çıkartma yapan Osmanlı ordusu, 13 Haziran’da, General Alhazov komutasında olan İlor’daki Rus mevzisine taarruz etti, ancak bu taarruz Rus askerleri tarafından geri püskürtüldü, ardından da Oçamçıra yakınlarındaki Galidzga ırmağında yenilgiye uğratıldılar. Ağustos başlarında, Albay Şelkovnikov komutasındaki Rus birlikleri, “Konstantin” gemisinin topçu desteğinde birkaç gün içerisinde savaşıarak Gagra geçitlerinden ve Pitsunda’dan geçti. General Alhazov komutasındaki Rus birlikleri, 20 Ağustos 1877 tarihinde Sohum’a girdi. Osmanlı çıkartma birlikleri tarafından bombalanan ve ateşe verilen yedi bin nüfuslu Sohum, ıssız bir kente dönüşmüştü.

ABHAZYA TARİHİ

Abhaz halkının Osmanlı tarafında yer alması, 1866 yılında yaşananlarla kıyaslandığında daha şiddetli bir siyasi kıyımı beraberinde getirdi. Osmanlı'ya destekledikleri için Gutauta'daki ve Kodor bölgesindeki hemen bütün Abhaz nüfusu "suçlu" ilan edildi. Bazı üst sınıf temsilcileri hariç, Abhazların sahil bölgesi yakınlarına ve Sohum, Gudauta ve Oçamçıra'nın "boşaltılan" bölgelerine yerleşmeleri yasaklandı. Ve Abhazlar yine siyasi sürgün ve muhaceret cezasının muhatabı oldu. Bu kez, daha da ağır olmak üzere...

Ş2. 1877 yılındaki ayaklanma ve Abhazların "suçlu halk" ilan edilmesi

Milli-sömürgeci mezaliminin artması, 1877 yılında Abhazya'da yeni bir ayaklanmanın çıkmasına yol açtı. Aynı zaman diliminde Kuzey Kafkasya'nın başka bölgelerinde de (Dağıstan, Terek vb.) benzer ayaklanmalar patlak verdi. Bu ayaklanmaların, "93 harbi" olarak bilinen 1877-1878 yıllarındaki Rus-Osmanlı savaşıyla da yakından ilgili olduğu görüldü.

1877'nin Mayıs ayında Osmanlı filotillası (torpido ve topçu bombardıman gemileri), General Kravçenko komutasındaki Rus birliklerinin daha önce terk etmiş olduğu Sohum'u bombaladı. Genel olarak Abhaz muhacirlerinden oluşan birlikleriyle çıkartma yapan Osmanlı ordusu, 13 Haziran'da, General Alhazov komutasında olan İlor'daki Rus mevzisine taarruz etti, ancak bu taarruz Rus askerleri tarafından geri püskürtüldü, ardından da Oçamçıra yakınlarındaki Galidzga ırmağında yenilgiye uğratıldılar. Ağustos başlarında, Albay Şelkovnikov komutasındaki Rus birlikleri, "Konstantin" gemisinin topçu desteğinde birkaç gün içerisinde savaşıarak Gagra geçitlerinden ve Pitsunda'dan geçti. General Alhazov komutasındaki Rus birlikleri, 20 Ağustos 1877 tarihinde Sohum'a girdi. Osmanlı çıkartma birlikleri tarafından bombalanan ve ateşe verilen yedi bin nüfuslu Sohum, ıssız bir kente dönüşmüştü.

Abhaz halkının Osmanlı tarafında yer alması, 1866 yılında yaşananlarla kıyaslandığında daha şiddetli bir siyasi kıyımı beraberinde getirdi. Osmanlı'ya destekledikleri için Gutauta'daki ve Kodor bölgesindeki hemen bütün Abhaz nüfusu "suçlu" ilan edildi. Bazı üst sınıf temsilcileri hariç, Abhazların sahil bölgesi yakınlarına ve Sohum, Gudauta ve Oçamçıra'nın "boşaltılan" bölgelerine yerleşmeleri yasaklandı. Ve Abhazlar yine siyasi sürgün ve muhaceret cezasının muhatabı oldu. Bu kez, daha da ağır olmak üzere...

Ş3. Abhazların siyasi sürgünü ve yeni muhaceret dalgası

Abhaz ve diğer Kafkasyalı isyancıların Rusya'nın iç bölgelerine yoğun bir biçimde sürülmeleri, 1877-1880 yılları arasındadır. Burada şu ayrıntıyı belirtmek gerekir: Abhazlar daha 1877 yılından itibaren "suçlu halk" sayılmaya

ABHAZYA TARİHİ

başlanmış, ancak bu, 31 Mayıs 1880 tarihinde Çar tarafından imzalanan fermanla resmiyet kazanmıştır.

Ryazan vilayeti vali yardımcısı, belgelerin birinde, 14 Mayıs 1878 tarihinde “1877 yılında cereyan eden ayaklanmalara katıldıkları için, kadın erkek karışık toplam olarak 1490 kişiden oluşan Dağıstan ve Terek eyaletleri ile Kafkasya ve Transkafkasya’daki bazı bölge nüfusunun Rusya’nın Avrupa kısmına sürgün edilmesine” ilişkin bir kararın kabul edildiğini yazıyordu. Bunun devamında, “Sözü edilen dağlıların Saratov vilayetine sevk edilecekleri, evli olanların bu bölgeye yerleştirilecekleri, 450 bekâr ferdin ise İçişleri Bakanlığı’nın emri uyarınca, Tula, Orel, Tambov, Kursk, Ryazan ve Penza’da polis nezareti altında ikamet etmek kaydıyla, Saratov valisi tarafından dağıtılacakları” belirtiliyordu.

Örneğin, Kodor bölgesinden 32 “suçlu” Abhaz, İçişleri departmanının emri uyarınca Tula, Orel vilayetleri ile Batı Sibirya’ya sürülmüşlerdi.

O dönem sürgün edilenlerin büyük çoğunluğunu Dağıstanlılar oluşturuyordu. Dağıstanlılar, Abhazlar ve Adigeler’den farklı olarak yüzlerce kişilik kabileler halinde aileleriyle birlikte sürülmüşlerdi. Novgorod vilayetine bağlı bir tek Medved köyüne 1877 yılında binden fazla Dağıstanlı sürgün edilmişti. Onların hayat şartları dayanılacak gibi değildi. Vatanlarına dönme zamanı geldiğinde ise bunlardan sadece 118 kişi hayatta kalmıştı. Sürgün edilenlerin trajik durumları, “Veçernyaya Poçta (1877) gazetesinde yer alan “Novgorod vilayetindeki Kafkasyalılar” adlı yazıda anlatılmıştır.

Abhazyalı isyancılardan bir grup da Rusya İmparatorluğu’nun kuzey bölgelerine sürülmüştü. Ünlü tarihçi G.Dzidzaria, Çarlık hükümetinin Dranda köyünden Murzakan Lakırba’yı, Hvat Gumba’yı, Hanaşv Mukba’yı, Çiça İvanba’yı ve Cgerdalılardan da Hirips ve Beslan Marşania’yı, Şmaf Tsıba ile Hit Aşuba’yı Vologda vilayetine bağlı Solviçegodsk şehrine sürdüğünü hatırlatmıştır. “Son Rus-Osmanlı savaşından sonra” diğer Abhaz isyancılarla birlikte “elinde silahıyla” esir edilen Hirips Marşania hakkındaki bilgilerin yer aldığı belgeler Vologda vilayet arşivinde muhafaza edilmiştir. O, ilk önce Solviçegodsk’de polis nezaretinde, 1879 yılında ise Kadnikov şehrinde ikamet etmiştir.

Solviçegodsk’de Marşania’yla birlikte başka Abhazlar da siyasi sürgünde bulunuyorlardı. Peterburg’da çıkan ve ünlü gazete yazarı A.Suvorin tarafından yayınlanan “Novoe Vremya” gazetesinde (1878) bir Rus gazeteci tarafından yayınlanan özel röportaj bunu kanıtlamaktadır.

ABHAZYA TARİHİ

“Bir süre önce Solviçegodsk’e önce Türkler(*) ardından da birkaç Abhaz getirildi, -der yazar-. Solviçegodsk küçük ve ücra bir şehirdir, Türkler ve Abhazların buraya sürgün edilmesi gibi olağanüstü durumlar, burada, şehrin bu özelliklerinden dolayı daha da olağanüstü, daha da çarpıcı gözükme-
tedir. Çevre köylerin halkı, gelen Türk ve Çerkeslerle herkesten daha fazla ilgileniyordu. Çoğu şehre sırf Türkleri görmek amacıyla geliyordu. Diğer taraftan, Ruslar da Türk ve Abhazların ilgisini çekmiş olmalıdır...”

Gazeteci, “Abhazlarla Türklerin, köylülerle, ezberledikleri birkaç kelime yardımıyla, daha çok da Kazan Tatarı olan tercüman vasıtasıyla siyasi tartışmalara bile giriştiklerini” yazar.

Gazeteciye göre, Solviçegodsk’a sürülen Abhazlar ile Türkler köylülerin kendilerine düşmanca davrandıklarını asla söyleyemezler, yerel halkın bu tutumunu, onlar, tabii ki burada “esarete “ bulunmalarına borçludurlar”... Gazete röportajı şöyle devam eder:

- Peki -diye soruyoruz köylülere- köylerde dolaşırlarken kimse onları incitiyor mu?
- Onları kim incitsin ki? Aksine, onların bizi incitmesinden korkarız -diye cevap verdi- köylüler.
- Sadaka veriyor musunuz?
- İmkani olan herkes veriyor.
- Aslında köylülerin kendileri zar zor geçiniyorlar.
- Ne yaparsın... Vermesen de olmaz, çünkü onların da bir şeyler yemeleri lazım. Vermediğin takdirde,- diye ironik bir şekilde cevap verdi bir köylü,- Allah korusun, kendileri alırlar.

Ben Rus köylüsünün insanseverliği ile pratik zekasına şaşırdım, -diye yazar gazeteci, -buradan, hırsızlığı ve soygunu önlemek için de sadaka vermek gerektiği sonucu çıkmaktadır.”

1877 yılındaki ayaklanmaya katıldıkları iddiasıyla daha uzaklara, Sibiry’a sürülen Abhazlar hakkında da yazmak gerekir. Bunlardan biri Çlou köyünden Gvadala Ançabadze (Açba)’dır. Tomsk Valisine “Bu dağlının Sibiry’a da ömür boyu ikamet ettirilmesine” ilişkin bir talimat (1879) verilmiştir.

Artık bu tarihlerde buralarda çok sayıda Kafkasya’lı isyancı bulunuyordu. Tyumen bölge yönetiminin sürgünler hakkındaki 30 Mayıs 1879 tarihli raporunda, “Karışıklık çıkardıkları için Terek ve Dağıstan eyaletlerinden 800 dağlının Sibiry’a sürülmesi kararlaştırılmış olup, ikamet yerleri belli olduktan sonra bunların ailelerinin de toplam 1850 nüfus olarak sürgün edileceği tahmin edilmektedir...” denilmektedir.

* Esir alınmış Osmanlı askerleri veya Kafkasya’da yerleşik Türklerden ayaklanmalara katılmış olanlar. -Türkçe Yayın Editörü

ABHAZYA TARİHİ

Sürgün edilenler arasında Abhazya'dan siyasi mahkumlar da bulunuyordu. Örneğin, Açandara köyünden Eslam Dzguk-ipa ve Abzago Çamba isimli “anhayu” köylüler, “son isyan hadisesine karıştıkları için” Tomsk vilayetine “ömür boyu ikamet” şartıyla sürülmüşlerdi.

1878 Haziran'ı itibariyle Tobolsk vilayetine sürgün edilen Kafkasyalı isyancıların sayısı 585'i bulmuştu. 1879-1880 yıllarında bu sayı artmıştır. Sibirya'da, bütün dağlılar- Çeçenler, Dağıstanlılar, Abhazlar- “Çerkes” olarak adlandırılıyordu. 1870'lerin sonundaki güçlü “Çerkes” sürgün dalgası, yerel makamları endişeye sevk etti. Tobolsk polis şefi şöyle bir rapor düzenler: “Geçen 1877 yılında Tyumen bölge yönetimince Begişevskaya ve Dubrovnaya ilçelerine iskan edilmişlerdi, ancak, bu ilçeler dahilinde pek çok Tatar köyü bulunması dolayısıyla, Çerkeslerin, içerisinde Tatar köyleri bulunan Rus ilçelerine iskan edilmesinin, bu Çerkeslerin aynı dine mensup (Müslüman) halk üzerinde menfi tesirleri olabileceği için, fevkalade yanlış olacağı değerlendirilmektedir.” Aynı raporda, “Çerkeslerin, Tatar köylerinden daha uzaktaki ilçelere iskan edilmeleri” teklif ediliyordu. “Buraların halkı tamamen Hristiyanlardan oluştuğu için, halk üzerinde menfi tesirleri olamayacaktı”.

Çar yönetimi, Sibirya Tatarlarıyla bir birlik oluşturabilecekleri endişesiyle, “Çerkes isyancılar”, onları sürgün ederken bile korkuyordu.

Çarlığın baskıcı sömürgeci politikası, Osmanlı'ya yapılan zorunlu Abhaz göçüne yeni bir güçlü dalga daha katmıştı. 1877 yılında 50 bin kadar Abhaz vatanını terk etmek zorunda kalmıştır. Sohum şubesi başkanı Albay P.Arakin'in verdiği bilgiye göre, Kodor'dan Psırtsha nehrine kadar, Merkezi Abhazya Bölgesi tamamen ıssız bir bölge haline gelmiştir. “1860'lı-1870'li yıllardaki muhacirlik sonucunda,- diye belirtmiştir G.Dzidzaria,- günümüz Adler, Gagra, Sohum ve Gulripş bölgeleri tamamen ıssılaşmıştı. Gudauta (Bzıp Abhazya'sı) ve Oçamçıra (Abju) bölgeleri büyük ölçüde zarar görmüştür. Abazin yerleşim birimlerinde (Kuzey Kafkasya) de benzer manzara hakimdi”. Rus askerleri tarafından kuvvetle savunulduğundan sadece Samurzakan bölgesi böyle bir zarar görmemiştir.

Şair Viktor Strajev, Abhazların milli trajedisi hakkında “Muhacir” isimli şiirinde şöyle yazmıştır:

*“Akşam, sahillerimizi
Mavi örtülerle gölgeledi,
Ancak veda ateşiyle yanıyor, yanıyor,
Yüksek tepelerdeki karlar.*

ABHAZYA TARİHİ

*Gurbete giderken toprak aldım,
Yedi kutsal avuç.
Oğluma kaşlarımı çatarak,
‘Vatanından koruyabildiğim işte bu kadar’ diyeceğim.”*

Bu trajik olaya tanıklık eden Gürcistan ile Rusya’nın ilerici entelektüel kesimi, etnik bir felaketin eşiğinde bulunan Abhaz halkının başına gelenlere yürekten üzülmüyordu. K.Maçavairani, İ.Çavçavadze, A.Tsereteli, G.Meshi, Y.Gogebaşvili ve T.Sahokia vb. Çarlığın Abhazya’daki bu politikasını hiddetle eleştiren yazılar yazmışlardı.

Ş4. Abhazya’daki “etnik devrim” ve kapitalist ilişkilerin gelişmesi

1877 yılındaki trajik olaylar öncesinde Abhazya nüfusunu sadece Abhazlar oluşturuyordu. Sayılı yıllar sonra ülke etnik bakımdan tamamen “benekli” bir ülke haline gelmiştir. Gürcü aydını A.Cugeli “Droeba” (1883) isimli gazetede konuyla ilgili olarak, “Son savaştan sonra (1877-1878) Kodor ve Psırtsha nehirleri arasında bulunan bölgede Abhazların yerleşmelerini yasaklayan bir talimat verildi. Söz konusu bölgeye Abhazlar dışında herkesin yerleşmesine müsaade edildi” şeklinde yazıyordu.

Abhaz Prenslığı’nin lağvedilmesi ve Rus yönetiminin ihdasından sonra, yani 1864 yılından itibaren, Megreliya’dan buraya arazi kiracısı, kiralık işçi ve küçük esnaf sıfatıyla yerleşmeye başlayan topraksız köylü akını artmaya başladı. 19.yy’ın sonu ile 20.yy’ın başında karakteristik tarım uygulaması yöntemlerinden biri, “Megrel yöntemi” idi. Söz konusu yöntemin özelliği şundan ibaretti: kiracı, elde ettiği ürünün (genellikle mısır) dörtte birini kira bedeli olarak ödüyordu. Bu tarım üretimi yönteminin özneleri, nüfusu tarih boyunca topraksızlık yüzünden sıkıntı çeken Megreliya’dan gelen göçmenlerdi. Bölgede uygulanan toprak reformu, köylülerin durumunu daha da zorlaştırmıştı. Zugdidi ve Senaki ilçelerinden gelen topraksız köylülerin toplu göçü, Çarlığı çok endişelendiriyordu. Çünkü Abhazya’yı sömürgeleştirme planına bu durum dahil değildi.

Bu göçmen akınına engellemek için Çar 2.Aleksandr, daha 1872 yılında Sohum Şubesi’nde ikamet edip de Abhaz kökenli olmayan göçmenleri, daimi ve geçici iskan edilenler olarak ayıran özel bir “Kurallar” kararnamesi imzalamıştı. Söz konusu “Kurallar”, bir anlamda 1870 yılındaki “Talimatın” eki sıfatını taşıyordu. Bu talimatlar, özellikle Batı Gürcistan kökenlilerin Abhaz topraklarına kalıcı olarak yerleşmelerini engelliyordu. Ancak bölgeye 1 Ocak 1865 tarihinden önce kalıcı olarak yerleşenler toprak sahibi olabilirdi, diğerleri ise “geçici meskun” sayılıyordu. Bu “Kurallara” dayanarak Çarlık

ABHAZYA TARİHİ

yönetimi pek çok ihlalcıyı memleketine geri yolladı. Bu önlemlere önceden de başvuruluyordu. Mesela, 1870 yılında “Sasoplo Gazeti” (“Köy Gazetesi”) adlı Gürcü gazetesi, Sohum Askeri Şubesi komutanının Oçamçıra bölgesine yerleşmiş olan Megrel köylüleri “önce kovduğuna, ardından da geri getirdiğine” dair bir haber yayınlamıştı.

1810, 1821, 1824, 1830, 1837, 1840-1841, 1855, 1864, 1865 ve 1877 yılları Abhaz tarihinde muhaceret yılları olarak anılmaktadır. 19.yy'ın ilk yarısında Osmanlı'da 30.000 kadar Abhaz yaşıyordu. “Sadece 1860-1870 yılları arasında yaşanan göç (ve sürgün) dalgası sonucunda 80.000 kadar insan Abhazya'dan göç etti -der, G.Dzidzaria. - Abhaz ve Abazin etnik unsurlarından oluşan muhacirlerin toplam sayısı 135.000 kadardı, Ubihlarla birlikte yaklaşık 180.000'i buluyordu”.

1877 yılından sonra, Gumista bölgesindeki Abhazların hepsi vatanı terk ettiği için Psırtsha nehriyle Kodor nehri arasındaki büyük alanda, Abhazya'nın tam göbeğinde bir vakum oluşmuştu. Z.Ançabadze'nin özellikle vurguladığı gibi, “Abhazların kendi etnik sınırları içerisindeki iskanı, kuşaklar halindedir. Eskiden merkezi etnoğrafik grupla (Gumlularla) irtibatla olan Abhaz etnosunun kuzey (Bzıplılar) ve güney (Abjular ve Samurzakanlılar) grupları, aralarına girmiş olan (yabancı) yerleşimcilerin köyleri nedeniyle artık bir birlerinden kopmuş vaziyette kalmışlardı”.

Zugdidi ve Senaki köylülerinin Abhazya'ya yoğun göç süreci, 1877-1878 yılları arasındaki Osmanlı-Rus savaşından ve Abhazların toplu sürgününden sonra başladı. Sonuçta Batı Gürcistanlı bir köylü kitlesi, Merkezi Abhazya bölgesine, boşaltılan Merheul (1879), Besletka (1881), Akapa (1882), Kelasur ve Pşap (1883) köylerine yerleşti. İssızlaşan Abhaz topraklarına Megrelya'lı köylülerin yerleştirilmesine ilişkin fikri ortaya atanlardan biri, ünlü Gürcü lider, eğitimci Yakof Gogebaşvili idi. 1877 yılında “Tiflissky Vestnik” gazetesinde “Abhazya'ya Kimleri Yerleştirmek Lazım?” adlı uzun bir makalesi yayınlanmıştır.

“Bu savaş, - diye yazar Gogebaşvili, - birçok diğer neticenin yanında, komşu bölgenin mükemmel köşelerinden birinin, sakinleri tarafından terk edilerek, aniden boşalması gibi bir neticeyi de beraberinde getirmiştir. Abhazya ve vatanını terk edip Osmanlı'ya göç eden halkından bahsediyoruz. Bu göç, hiç şüphe yok ki, geçici olmayıp geri dönüşü olmayan bir durumdur. Abhazya evlatlarını bir daha asla göremeyecektir. Bu keyfiyet, haliyle şu soruyu gündeme getirmektedir: halkı tarafından ebediyen terk edilen bu ülkeye kimleri iskan etmek gerekir?”.

ABHAZYA TARİHİ

Gogebaşvili, Abhazya kolonizasyonunun Rus, Ermeni vb. değil, ancak Batı Gürcistan'dan on binlerce Megrelin göçüyle başarılı olabileceğini düşünüyordu. Gogebaşvili; "Onlar, -diye devam eder yazısında, -bu bağlamda, bütün Gürcü kavimleri arasında bir istisna olarak, ticaret ve girişimcilikte büyük yetenek sahibi olduklarını belli ediyorlar. Bu niteliklere yeterli derecede sahip olan Megreller, burada ticari faaliyetleri geliştirmek için Abhazya'nın bir sahil ülkesi olma konumundan yararlanabileceklerdir. Nihayet, bu önemli sahil noktası iskan edilirken hiç şüphesiz, hesaba katılacak olan siyasi güvenlik konusuna gelince, bütün Gürcü kavimleri gibi, Megreller de bu ihtiyaca en mükemmel şekilde cevap verecektir. Kısacası, boşalan Abhazya'nın devlet açısından uygun ve başarılı bir şekilde kolonizasyonu bakımından, bütün kavim ve halklarımız arasında bir tek Megreller, gereken tüm özellikleri taşımaktadır". Makalesinin sonunda "Bütün bu açılardan Abhazya'nın en iyi yerleşimcileri olacak olan Megreller, göç eden Abhazların yerine yerleşen ilk kavim olmalıdır" diye yazar. (Tiflissky Vestnik, 1877, No: 249)

Bir diğer Gürcü siyasetçi G.Tsereteli de, Gürcü ve Megrelleri, boşaltılan Abhazya ve Karadeniz sahillerine yerleşmeye davet ediyordu: "Kafkasya'mızın boş topraklarına yabancı kavimler gelip yerleşmeden, henüz vakit varken genişleyelim" (Droeba, 1879, No.27).

Abhazya'ya kiracılık yoluyla iskan süreci, Ermeni ve Rum köylülerin buraya gelişiyle yakından alakalıdır. Sahildeki nüfusun yokluğu, savaştan sonraki ilk yıllarda tütün üretiminin gelişmesini engelliyordu. Bundan dolayı, bu çok karlı ürünü yetiştirebilecek iş gücü bulma sıkıntısı yaşanıyordu. 1860-1870 yıllarındaki deneyimlerinden Abhaz tütününün çok kaliteli olduğunun farkına varan büyük Rus tütün tüccarları, Osmanlı yönetiminden kaçan tecrübeli tütün üreticisi Rum ve Ermenilerin buraya iskan edilmelerini ısrarla talep ediyorlardı. 19.yy'ın 80'li yıllarında Abhazya'ya göç eden Ermeni ve Rumların sayısında büyük bir artış görülmüş ve 1886 yılında henüz tütün ihraç edilmezken, 1893 yılında Sohum, Psırtsha (Novy Afon) ve Gudauta'dan 48 bin pud'tan (1 pud: 16,4 kg) fazla tütün ihracatı gerçekleştirilmiştir. Tütün üretimiyle uğraşan işletmelerin sayısında da ani bir yükseliş kaydedilmişti.

Böylece savaş sonrası dönemde Abhazya'daki etnik dengede ani bir değişiklik yaşanmıştır. İstatistiklere göre, 1886 yılında Sohum bölgesinde yaşayan nüfus sayısı yaklaşık 69.000 olup, Abhazlar 58.963 (% 85,7), Gürcüler (Megrel ve Lazlar) 3.558- 4166 (% 6), Rumlar 1049, Ruslar 971 kişi idiler.

ABHAZYA TARİHİ

Abhazya'da Eston, Rus, Alman ve Moldovalı yerleşimcilerin yaşadığı birçok yerleşim bölgesi oluşmuştu. Abhaz köylülerin zorla göç ettirilmesinden sonra terk edilen topraklara devlet tarafından Rusya'nın farklı bölgelerinden göçmenler yerleştirilmeye başlanmıştı. Onlara hane başına 5 ile 30 desyatın arasında toprak veriliyor, maddi yardım sağlanıyor ve çeşitli ayrıcalıklar tanınıyordu.

Asilzade iskanı da hızla ilerliyordu. Yerli asilzade ve beylerin yanında, Rus zenginleri de bölgede büyük ölçüde toprak sahibi oluyorlardı. Sadece Gumista bölgesi, Dal boğazı ve Tsebelda'da yüksek rütbeli askerler ile sivil memurlar 27.000 desyatinden (yaklaşık 30.000 hektar) fazla toprak edinmişlerdi. En büyük araziler, Kont Bobrinsky (7500 desyatın), Kont Tolstoy (1565 desyatın), Tümgeneral Kraeviç (1497 desyatın), sivil danışman Saracev'e (1000 desyatın) aitti. K.Maçavariani'nin verdiği bilgilere göre, "o toprakların doğru bir şekilde işletilmesi bir yana, sahiplerinin birçoğu "kendilerine haşmetmeap tarafından toprak bağışlandığından haberdar bile değildiler ve bu zengin arazilerini bir kere olsun görmeye gitmemişlerdi". G.A. Ribinsky 1894 yılında, "Kont Bobrinsky'e ait kocaman arazinin tamamen terk edilmiş halde olduğunu" belirtmiştir.

Aynı şekilde N.Smetskoy, büyük Prens Aleksandr Mihailoviç, Prens Oldenburgsky de büyük toprak sahibi olmuşlardı. Novy Afon, Dranda ve Abhazya'daki diğer Ortodoks manastırlarına da büyük araziler tahsis edilmiştir.

1895 yılında, Sohum bölge idaresi başkanı Albay Brakker, "Sohum bölgesinin iskanına dair kayıt tezkeresi" hazırladı. Tezkerede özellikle şunlar belirtilmiştir: "Bu imarsız ve ücra bölgenin özel şartları dolayısıyla başlangıçta Sohum'a yabancı unsur iskanına izin verilmişti, bu süreç, bölgede hayat şartları olumlu yönde değiştiği halde hala devam etmektedir. Bunun hemen durdurulması gerekir, özellikle Megrel iskanının... Münhasıran yerli Rusların buraya yerleştirilmesi için mümkün olduğu kadar geniş bir arazi stoğunun muhafaza edilmesi gerekmektedir."

1870'li yılların sonundan itibaren yaşanan "etnik devrim", geleneksel Abhazya'nın görünümünü radikal bir şekilde değiştirmişti. Rusya (1897) ve Sovyetler Birliği (SSCB) genel nüfus sayımları (1926), 25-30 yıl içinde Abhazya'nın nüfus yapısında meydana gelen büyük değişikliği ortaya koymaktadır (bkz. G.Lejava).

ABHAZYA TARİHİ

1897 ve 1926 sayımı verilerine göre, Abhazya nüfusunun etnik yapısında meydana gelen değişiklikler

	1897		1926	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Abhazlar	58.697	55,3	55.918	26,4
Gürcüler	25.875	22,4	67.494	31,8
Ermeniler	6.552	6,2	30.048	14,2
Rumlar	5.393	5,1	27.085	12,8
Ruslar	5.153	4,8	20.456	9,6
Ukraynalılar	809	0,7	4.647	2,2
Yahudiler	136	0,1	1.084	0,5
Estonlar	602	0,5	754	0,4
Diğerleri	2.980	2,9	4.547	2,1
Toplam	106.179	100,0	212.033	100,0

1897 yılındaki ilk Rusya nüfus sayımına gelindiği günlerde, Abhazya'daki daha ziyade Megrellerden müteşekkil Gürcü sayısı (25875 Gürcünün 23.810 kişisi Megreldi.) 1866 yılı ve müteakip yıllara kıyasla 6 kattan daha fazla artmıştı. 1897 ve müteakip yılların verilerini inceleyen Z.Ançabadze şöyle diyordu: "Abhazya'nın etnik yapısının değişme eğilimi o dönemde Abhaz olmayanların nüfusunun, yeni gelen harici unsurlar sayesinde çok daha hızlı tempolarla artmasıyla karakterize edilir (mesela 19.yy'ın son yılları ile 20.yy'ın ilk yılları arasında, Dal vadileri Svanlar tarafından işgal edilmişti, bunun neticesinde sözde Abhazya Svanetya'sı oluşmuştu). Ayrıca bizatihi Abhaz halkının nüfusunun doğal yollardan artışı, bu halkın bir parçasının ve esas olarak Samurzakan bölgesindekilerin deetnizasyonu süreciyle engellenmişti. Bu eğilim, müteakip yıllarda daha da hızlanacaktı". Abhazların sayılarının azalmasına, "Samurzakan'daki Abhaz nüfusunun "Gürcüleştirilerek" ya da "Megrelleştirilerek" asimilasyonu da neden olmuştur".

SSCB döneminde de Gal bölgesinde (Samurzakan) yaşayan Abhaz sayısı azalmaya devam etmiştir. İlk SSCB sayımın yapıldığı 1926 yılında bölgede yaşayan Abhazların sayısı 13.000 civarında iken, günümüzde (1989 sayımına göre) bu sayı sadece 627'dir.

Abhazya'daki iskan genişledikçe, özellikle tarımdaki kapitalist ilişkiler gelişmeye başlar. Tütün üretimi, 20.yy başlarında Abhazya'daki üretim faaliyetleri arasında ilk sırada yer alıyordu. Reform döneminde sahil kesimi,

ABHAZYA TARİHİ

hammadde kolonisine ve sürüm pazarına dönüşmüş, Rusya ve dünya emtia piyasasına girmiştir.

Karayolu ulaşımı büyümektedir. 1892 yılında Novorossiysk-Sohum karayolu inşaatı tamamlanmıştı. Sohum'da ticaret, iletişim ve şehir hayatı hızla gelişmektedir. 1846 yılında Sohum bir liman kenti olmuş, 1899 yılında ise ona şehir statüsü (8.000 nüfusu) verilmiştir. Gudauta ve Oçamçira "kasabalarının" ekonomik önemi artmıştır. Tkvarçal kömür yatağının üretime geçmesi için girişimler başlanmış, orman zenginliklerine yoğun bir sermaye yatırımı başlamıştır. 1898 yılında Kodor kereste fabrikası, Rostov'lu milyoner Maksimov tarafından açılır.

Abhazya'daki kapitalist ilişkiler için şu özellikler karakteristiktir: 1) Zayıf sanayi, fabrika tipi üretimin neredeyse mevcut olmayışı; 2) Abhazya'da kapitalizm öncelikle tarımda, tütün üretiminde hızla gelişmektedir. 3) Bölgede, aralarında ağırlıklı olarak küçük ölçekli üreticilerin bulunduğu, sanayi proletaryasının henüz olmadığı, kiralık işçilerden meydana gelen çok uluslu bir işçi sınıfı oluşmaktadır.

Göçmenlerden farklı olarak Abhaz halkı, yaşamını ataerkil –klan cemaatleri halinde devam ettiriyor, mal ve para ilişkilerini çok yavaş benimsiyor ve hala kapitalizmden uzak duruyordu.

§5. Abhazya'nın iskan ile ilgili Gürcü kaynakları

Çarlığın Kuzey-Batı Kafkasya ve Abhazya'yı sömürgeleştirme politikası, 19.yy'da yerli Abhaz ve Adige halklarının büyük kısmının Osmanlı'ya mecburi göçlerine neden olmuştur. Kısa süre içerisinde (1860-1870 yılları) boşalan topraklara, Çarlık hükümetinin aktif maddi ve manevi desteğiyle "güvenilir" halklardan insanlar yerleştirildi. Abhazya on yıl içinde (1870-1880) kelimenin tam anlamıyla monoetnik bir ülkeden çokuluslu bir ülkeye dönüşmüştü. Buraya yoğun olarak Gürcü (esas olarak Megreller), Rus, Bulgar, Rum, Ermeni, Moldovalı, Alman, Eston vb. yerleştiriliyordu. Bölgenin etnodemografik durumundaki ani değişim ve yaşanan dramatik olaylara, 19.yy'ın ikinci yarısında Gürcü basınında yayınlanan bol sayıdaki bilgi-belge de tanıklık etmektedir.

"Vnutrennie Svedeniye" gazetesindeki haberlerden:

"Kutaisi askeri valisi Levaşov bu yılın 30 Mayıs'ında Zugdidi, Senaki ve Lehçum kazalarının başkanlarına şöyle bir yazı yollamıştır: 'Sohum Askeri Şube Başkanı kısa bir süre içinde Oçamçira kazasına, yerel yönetimler tarafından Abhazya'ya yerleşim izin belgesi verilen Megrellerin geleceğini

ABHAZYA TARİHİ

beyan etti; Abhazya'da çok az boş toprak kaldığını, bunların da arazisi olmayan yerli halka lazım olacağını yazıyor. Kendisine, verilen bu yerleşim izin belgelerini iade etmesini yazdım. Bucak başkanları yerleşim izin belgesi vermeyi durdursun.” Bunun yanında Sohum askeri yöneticisi uyezd başkanlarına Megrellerin Abhazya'ya yerleşmelerini önleme görevi vermiştir...”
Kaynak: “Droeba” gazetesi, 1869, No:2

“Vnutrennie Svedeniye” gazetesindeki haberlerden:

“2 Şubat'ta Petersburg'a, Kafkasya Genel Valisi Büyük Prense, Karadeniz sahillerinde (Abhazya'da) toprak almak isteyen Moskova Şirketine üç temsilci geldi (Vereşçagin, Tarasov ve Onufriev). Bu şirket tamamen Ruslardan oluşmakta ve aralarında asilzade toprak sahipleriyle birlikte iş konusunda deneyimli şahıslar da bulunmaktadır. Şirket, Bzıp, Mzımta ve Soçe nehirleri arasında 10.000 desyatin (11.000 hektar) toprak edinmek istiyor. Aynı zamanda şirket kendi kaynaklarıyla oralarda yol inşa etmek istiyor ve toprak işletme dışında çeşitli fabrikalar da inşa etmeyi planlıyor”.
Kaynak: “Droeba” gazetesi, 1870, No:8.

“Kuriyer” gazetesinden G.Tsereteli'nin makalesinden:

“Poti'den Kırım'a kadar Karadeniz sahilleri çok güzeldir. Sıcak iklim, deniz, bu sahillerde Avrupa ve Rusya'yı Batı Kafkasya'nın muhteşem topraklarıyla birleştirmiştir. Buralarda ticaret ve iş pek boldur, yeter ki parmağını oynat, ama oynatan yok... Buraların eski halkı Abhaz ve Çerkesler artık yok. Olaylar, onları vatanlarını terk etmek mecburiyetinde bıraktı. Bölgede toprak bol, hatta bizim bazı bölge topraklarından çok daha iyi... Halkımız ne düşünüyor, neden bugüne kadar bu ülkeye göç etmeyi akıl etmedi? Vatanlarını, köylerini bırakamadıklarını söylüyorlar; ancak insan, ayak basacak yerin bile olmadığı aynı köşede sinekler gibi yığılmaz ki! Er veya geç bazı insanlarımız toprak yetersizliği yüzünden köylerini terk etmek zorunda kalacaktır. O halde henüz sahil bölgelerine yabancılar yerleşmeden ve çok büyük boş toprak varken, hazırlıklara hemen şimdi başlamak daha iyi değil mi? Bir insan vatanını terk etmenin zor olduğunu söyleyebilir, ancak nerede yaşarsa yaşasın Kafkasya bizim toprağımız, vatanımız değil mi? Kafkas ülkesinde, birbirimizden ne kadar uzakta olursak olalım, ayağımızın kendi toprağımıza bastığını, kendi ülkemizde olduğumuzu tahayyül etmemiz gerekir. Çerkeslerin ülkesine yerleşsek ne fark eder? Dağıstan'da da olsa her yer bizim vatanımızdır.

Bugün biz atalarımızın mezarlarını terk etmek istemiyoruz, ancak bugün boş kalan Çerkesya topraklarına yabancı kavimler yerleşir de, yeni nesiller ekmek parası peşinde gemilere binip de yaban ellerinde kaybolup giderlerse daha mı iyi olurdu...

ABHAZYA TARİHİ

Bugün Raça ve tüm İmeretya'da yer kalmadı, nereye gidilecek, ne yapılacak insan bilemiyor. Diğer taraftan Poti'den Kırım'a kadar tüm Kafkasya'nın dağları ile Karadeniz sahillerine yabancılar sülük gibi yapıştılar; Rumlar, Tatarlar, Yahudiler ve diğerleri. Onlar yavaş yavaş Kafkasya topraklarını ele geçirecek ve kısa süre sonra bir avuç toprak kalmayacak. Bütün bunlar gözümüzün önünde yaşanırken ne gibi önlemler alabiliriz? Henüz yabancılar tarafından kapışılmayan, ancak paylaşılması artık kaçınılmaz olan bu güzel sahilleri seyrederken, bütün bu sorular huzurumu kaçırdı. Toprak, isteyen herkese veriliyor. Ülkemizi düşünenler bugün bir avuç toprağı olmayan ihtiyaç sahibi köylülerimizi oralara yönlendirmeli. Ancak bu işlerin yönetilmesi için bir dernek kurulmalı. Dernekler, topraksız köylüleri Çerkesya'ya göç konusunda bilgilendirmeli. Esas amacı devletin göçmenlere maddi destek vermesini sağlamak olan dernekler, bunun yanı sıra göçmenler ile devlet arasında aracılık da etmelidir. Dernek, buna ila-veten köylülerin aileleriyle birlikte kendi ülkelerinden zengin bir ülke olan Çerkesya'ya göç ederek yerleşmelerine yardım etmelidir... Yeter ki bu büyük çaplı işi iyi şekilde yürütecek olan enerji ve çalışkan insanlar ortaya çıksın, köylülerimiz onları destekleyeceklerdir".
Kaynak: "Droeba" gazetesi, 1873, No:399

S.Meshi'nin "Karadeniz sahilinin iskanı" adlı makalesinden:

"Çerkesya'nın işgalinden sonra hükümet stratejik ve diğer sebeplerden dolayı, bu yerlerin boşaltılmasını yararlı bulmuştu. Önceleri "hayat dolu" Sohum, Biçvint (Pitsunda), Gagra ve diğer vadilerde, artık insan izi bile kalmadı. Sadece bazı yerlerde soluk benizli ve fakir Çerkeslerin (Abhazların-Editör) yaşadığı bir iki köy ve daha yeni yerleşen Rus kolonileri mevcut. Size bu yerlerin Katkov ve Leontyev, Severtsov ve Mamontov, Kravçenko gibi isimlerin çiftliği olduğunu söylerler...

...Eğer Çerkesya tekrar iskan edilecekse, vücutları yerli iklime kolayca alışabilecek, ortama kolayca adapte olabilecek ve verimli çalışacak insanlar yerleştirilmelidir. Bu nitelikleri taşıyanlar da Çerkesya'nın sınır komşusu olan halktır". *Kaynak: "Droeba" gazetesi, 1875, No: 63*

"Gördüklerimiz ve Duyduklarımız" adlı makaleden alıntılar (bir seyyahın notları):

"...Sohum savaştan önce oldukça büyük bir şehirdi, etrafında Abhazlar yaşıyordu... Geniş ve sessiz sokaklarında raslayacağınız bir Rus askeri veya bir Megrel meyhaneci olacaktır. Gerçekten Sohum'da bütün ticaret işi, Karadeniz'in doğu sahili ticaretindeki rolleri Ermenilerin Tiflis'deki rolüne benzeyen Megrellerin elindedir ...".

Abhazya'nın en önemli şehrinin civarında sessizliğin hakim olması hiç şaşırtıcı değildi, çünkü Abhazya'da Abhazlar yok; göç edenlerin çoğu geri dönmedi, geri gelenlerin Sohum'a otuz km. yakınlaşmalarına izin verilmiyor...

ABHAZYA TARİHİ

...Sohum şubesindeki çiftlikler için insanlar bir birlerinin gırtlığına yapıştılar; yaşlısı, genci, papazı ve sıradan insanı Abhazların topraklarını üzerlerine kaydettiler ve sahiplendiler. ...”Papazlar” ve “sıradan insanları” hatırlamam bir tesadüf değildi; Rütbelere uygun olarak papazlar da paylarını aldılar; bazı yerlerde sıradan papazlar altmışar dgiuri (1 dgiuri; yaklaşık 0,4 hektar-Türkçe Yayın Editörü), yüksek rütbeliler ise yüz dgiuri pay sahibi oldular...

...Herkes kendine düşen payı aldı... Prens G.Şervaşidze-Çaçba Kodor nehri kenarındaki çiftliğine yaklaşık olarak iki yüz Megrel hanesi yerleştirdi”. Kaynak: “İveria” dergisi, 1881, No:11, 95-108 sayfalar.

İ.Çiçinadze’nin “Poti, 9 Nisan” isimli yazısından alıntı:

“Telgrafla da bildirdiğimiz gibi, Sohum’a yerleşmek üzere Zugdidi kazasından gelen 12 Megrel ailesi bugün buradan geçti. Abhazya ile Çerkesya’ya yine ülkemizin evlatlarının yerleşecek olmaları hayatımızın en güzel olaylarından biri sayılmalı ve halkımızı sevindirmeli, dolayısıyla bu olaydan bir iki kelime ile bahsetmeyi yerinde buluyorum...

Onların anlattığına göre... geçen sene dilekçe veren 130 ailenin göç etmesine izin verildiğine ilişkin talimat almışlar. 130 aileden bazıları Çoga, diğerleri ise Kurdzu, Noga vb. köylerinden gelmişler. Ve geçen sene onlara Sohum’dan üç verst uzaklıktaki ve daha önce Abhazların yaşadıkları Abjakva köyünde 15 er desyatın toprak verilmiş. Bu kış sadece 60 aile gelmiştir. Diğer 70 hane ise, evleri ve hayvanlarını sattıktan sonra yakında göç edecektir.

...Buralara daha çok dağlık bölgelerdeki Raça’lı, Lehçum’lu, Yukarı İmeretya’lılar ile Megrelleri yollayın ve göreceksiniz ki bu ülke Abhazların ve Çerkeslerin yaşadıkları döneme kıyasla daha müreffeh köylerle dolacak, bol mahsul ve hayvan yetiştirilecektir.

Daha önce de bahsettiğim gibi, Lehçum’dan Sochi yakınlarına göç eden 63 kişinin, oradan gelenlerin anlattıklarına bakılırsa, çok iyi yaşadıklarını size bildirmeyi bir görev sayarım. İnşallah!” Kaynak: “Şroma”, 1882, No.15.

Ant.Cugeli (Gagagmeli) bildiriyor: “Abhazya, 10 Ekim”.

“... Abhazya, isminin de ifade ettiği üzere, Abhazlara aitti ve aittir... Son savaştan sonra (1877-1878) bu ülke tamamen boşaldı. Abhazların terk ettiği toprakları isteyen herkese verdiler. Bu ülkenin adı, arz-ı mev’ud gibi meşhur idi. Abhazya’da bedava toprak dağıtıldığını duyan herkes kalkıp buraya geldi. 5-6 sene içerisinde Abhazya, Rumlar, Ruslar, Bulgarlar, Almanlar, Megreller, İmeretyalılar, Ermeniler ve diğerleriyle doldu. Yönetim kimseyi geri çevirmedi.” Kaynak: “Droeba” gazetesi, 1883, No: 216.

Ant.Cugeli'nin "Gene göçe dair" başlıklı yazısından:

"...Bütün bunları karşılaştırarak, şu sonuca varılabilir: Abhazya'da insan kolayca geçinebilir. Tarımın yanında burada koyun, inek ve keçi de yetiştirilebilir. Bunlara bir de göçmenlere sağlanan imtiyazları ekleyin. Göçmenler on iki yıl boyunca her türlü vergiden muaf tutulacak, hastalandıkları zaman ücretsiz ilaç vb. sağlanacaktır..."

Tüm umudumuz şu ki: köylerimizde yaşamakta olan bazı asil ve saygın kişiler, insanlarımızı ikna etsin ve halkımız yavaş yavaş Abhazya'ya göç etsin. Aksi takdirde, daha sonra pişman olacağız, ancak bu bir işe yaramayacak. Ta Estlandiya'dan (Estonya) bile buralara kadar göç etmeye karar verenler varken, bu kadar yakında oturan bizler bu kadar yararımıza olan bu meselede bir karar alamayacak mıyız? *Kaynak: "İveria" gazetesi, 1885, No:31c.*

"...Bugün göçmenler arasında iyi bir düzen kuran var ise, Abhazya'da düzeni en iyi olanlar Raça, İmeretya ve Megreliya'dan gelen göçmenlerdir. Biz sık sık iyi haberler alıyoruz ve bugün de almaya devam etmekteyiz. Diğerleri hala Abhazya'nın iklimine alışamadı ve Raçalı, İmeretyalı ve Megreller gibi bu topraklara adapte olamadılar. Bu şaşılacak bir durum değil, çünkü Abhazya toprakları İmeretya ve Megreliya'ya benziyor ve halkın tarım deneyimi var ve bu toprakların özelliklerini biliyor".

Kaynak: "İveria" gazetesi, 1887, No:14

Ant.Cugeli bildiriyor: "Sohum, 8 Mart"

"...Novorossiysk ve Sohum arasında yol yapılacaktı, bu çok sevindirici bir haber. Zengin doğal kaynakları olan bu ülke belki işgücü çekebilir. Doğrusu, Rus gazetelerinde bu bölgenin iskanından bahseden birçok yazı çıkıyor, ancak doğa şartlarından dolayı söylenenler ve gerçekler bir birine uymuyor. Bölge doğal bakımdan ne kadar zengin olsa da, burada sıtma hastalığı o kadar yaygın ki, daha önce sıtma aşısı olmayan kuzeyli birinin bu hastalıktan kurtulması çok zordur. Durum ortada. Buralara yerleşen Rus ve diğer halklardan ölenler az mıdır? Bana göre, sıtmayı bilen ve onunla dost olan Megrel ve İmeretya'lının buralara göç etmeleri daha iyi olacaktır. Dahası, onlar bu dağlık ve kayalık bölgelere herkesten daha iyi adapte olabilirler. *Kaynak: "İveria" gazetesi, 1892, No:57*

"Boş toprağınız var mı?" adlı makaleden:

"Umarım okuyucu geçenlerde Moskova'da tabiat bilimcilerin bir toplantısı olduğunu ve burada A.Hahanaşvili'nin, Transkafkasya'da Rusya'dan gelecek yerleşimciler için boş toprak olup olmadığı konusunda bir rapor sunduğunu hatırlayacaktır. Konuşmacı, Gürcistan'da boş toprak olmadığı

ABHAZYA TARİHİ

sonucuna varıyor. Bu açıklama-diye yazıyor “Nedelya” gazetesi muhabiri-şiddetli bir tartışmaya neden oldu. Bizim buralardan olmayan biri, bu konuyu tartışmadan önce, işin sadece ekonomik yönünü değil, politik yönünü de hesaba katmak gerektiğini söyledi. Rusyalılar, diye devam etti, Kafkasya’nın fethi için kan dökmüşlerdir (sanki biz bir damla kan dökmemiştir) bu ülkeyi yerli halka yem yapmak haksızlık olur... Aynı şekilde güya Sohum yöresinde, iskan edilmemiş çok boş toprak olduğu söylentisini yayıyorlar. Lakin, Razov’un mektubunda belirttiği rakamlar bunu tamamen yalanlıyor...

Kaynak: “İveria” gazetesi, 1894, No: 67.

N.Canaşvili’nin, “Küçük bir hatırlatma” başlıklı yazısından:

“Topraksızlık yüzünden, batı bölgelerindekiler başta olmak üzere, tüm Gürcistan’da köylülerimizin bugün zor durumda olduğunu bilmeyen yoktur... Barışın sağlandığı 1880’li yıllardan hemen sonra bu işler ele alınsaydı; örneğin, birincisi, topraksız köylülerimizin zor durumlarından hükümet bilgilendirilmiş olsaydı; ikincisi, bizim topraksız köylüler, Abhazya hakkında bilgilendirilmiş olsaydı, hükümet bunlarla ilgilenir ve buralara yedi dağın ardından gelen Rumları değil, Gürcüleri yerleştirirdi. Bu topraklarda defalarca kan döküp yititlikleriyle Yüce Rusya’nın şanını yücelttikleri için hükümet bize daha fazla lütuf gösterirdi. “*Kaynak: “İveria” gazetesi, 1898, No: 51.*

“Abhazya’nın yerleşimleri” adlı makaleden:

“...O güzelim ve yoğun yerleşimli Abhazya on, on beş yıl içerisinde tamamen boşaldı. Muhteşem bahçeleri, üzüm bağları olan bu ülke yıkıma uğradı ve boşaldı... Abhaz çardaklarının üzerinde artık ürkütücü çakal sesleri duyuluyor. Artık onların eskiden yaşadıkları yerleri, atalarının alın teri ve kanlarıyla kızıla boyanan toprakları, yabancıların eline geçmiştir...

Rusya ile Osmanlı arasında barış sağlandıktan sonra bu boş topraklara, ilk olarak, daha sonra oralara temelli yerleşen Megreller ayak bastı. Başlangıçta yerli yönetim onlara yumuşak davrandı ve birkaç köydeki hazineye ait topraklara yerleştirdi. Daha sonra ise kendi ülkesinde topraksızlıktan muztarip Megrellerin, hazineye ait topraklara yerleşmelerine yasak getirildi. Bu nedenle Odişi’den gelen kaçıp gelen topraksız Megrel, özel mülk sahibine başvurmak ve oraya yerleşmek zorunda kaldı.

Okurlarımıza Megrellerin burada nasıl kök saldığını anlatmaya çalışacağız. Tabi ki o zamanlar araba yolu bir yana, patika bile yoktu. Dolayısıyla Megreller sahil kesimlerine yerleşmek zorunda kaldılar. Denizin yakınlığının yanı sıra, sahil kesiminde mısırın bol ürün vermesi de buna neden oldu. O zaman, 1880 yılında hükümet Megrellerin iskanı için üç köy tahsis

ABHAZYA TARİHİ

etti: Sohum'a doğudan komşu olan Abjako, Merheul ve Pşap. Megreler, ardından hükümet tarafından yerleştirilen Ruslardan "Nikolaev-Anastasevsk" (Megrel dilinde Naa) köyünü satın aldılar. Ancak onlar köye alışamadılar ve kuzeye doğru ilerlemek zorunda kaldılar. Sonradan Megreler bin bir zorlukla Kelasur ve Akapa'da tutunabildiler...".

Kaynak: "Moambe" dergisi, 1898, No:1, II. Bölüm, 96-110.

Gudauta (Abhazya) 'dan geçilen bir haber:

"Her gün Rus kapitalistleri geliyor ve yerli beylerden çiftlik satın alıyor. Şimdiye kadar altı çiftlik satıldı. Biri 64.000 ruble, diğeri 10.600 ruble, üçüncüsü 7.400 ruble, dördüncüsü 16.000 ruble, beşincisi 4.000 ruble ve altıncısı 2.500 rubleye alıcı buldu. Bu topraklar altı ay içerisinde satıldı. Bugün de çok sayıda alıcı var ve bu iş böyle giderse, tüm Abhazya'nın satılacağına şüphe yok". Kaynak: "Tsnobis purtseli", 1889, No: 816.

Ş6. Yeni idari reformlar (19.yy sonu ile 20.yy başı)

Sohum Askeri şubesi neredeyse yirmi yıl boyunca varlığını sürdürdü. 1883 yılında bu şube, Sohum Askeri okruğu olarak yeniden adlandırılmış ve Kutaisi Askeri Valiliği'nin bünyesine dahil edilmiştir. Gudauta, Gumista, Kodor ve Samurzakan okrugları kazaya çevrilmiştir.

Sohum bölgesi, 1903 ile 1906 yılları arasında ise Kutaisi Valiliği'ne değil, Tiflis'deki Kafkasya Başkanlığı'na doğrudan bağlıydı.

Aralık 1904'ten Aralık 1917'ye kadar Gagra şehri ve civarı (Gagra İklim Santrali) Çar 2.Nikolay'ın akrabası Prens A.Oldenburgsky'nin insiyatifiyle Sohum okrugundan alınarak, Karadeniz eyaleti Soçi okruguna dahil edilmiştir.

Sohum okruğu 1883'ten 1919 yılına kadar faaliyet gösterdi. 1919 yılında Abhazya ismi ihya edildi. İşte o zaman bölge yönetimleri kaza yönetimine çevrilmiştir.

2.BÖLÜM

RUSYA'DAKİ BİRİNCİ DEVRİM YILLARINDA ABHAZYA

Ş1. Sosyal demokrasi ve işçi hareketinin ortaya çıkışı

Kapitalist ilişkilerin gelişmesiyle Abhazya'nın sosyal ve sınıfsal yapısında, küçük bir işçi sınıfı grubunun oluşması ve Marksizm'in yayılmasıyla birlikte (19.yy sonu ile 20.yy başı) bazı değişiklikler olmaya başlamıştır. "Mesame Dasi'nin" liderlerinden M.Tshakaya'nın 1894 yılında bölgeye gelmesi bunun kanıtıdır. M.Tshakaya'nın ismi ilk Marksist düşüncelerin Abhazya'ya girmesi ve propagandasının yapılmasıyla birlikte anılır.

ABHAZYA TARİHİ

1890'lı yılların sonlarından itibaren Rusya'daki bağımsızlık hareketinin yeni bir döneminde, proleter aşaması döneminde, Abhazya'da sosyal-demokrat hareket ortaya çıkar. Devrim hareketinin canlanması "İskra" (Kıvılcım) gazetesinin yayına geçmesi dönemine rastlar. Gazete düzenli olarak Abhazya'ya geliyordu. Bu gazetenin sayılarının tümü Tsebelda'daki "Yasoçka"da günümüze kadar muhafaza edilmiştir. 1900-1902 yılları arasında Sohum belediye başkanı M.Dmitriyev gazeteyi ilk elden, yani Lenin'in(*) editörlüğünü yaptığı edisyondan alıyordu. "İskra" gazetesinin 51. sayısından ikisinde Abhazya hakkında yazılar çıkmıştı.

1902-1903 yıllarında sosyal demokrat öğretisi, burada işçi hareketiyle tamamen kaynaşmıştı. Kodor kereste fabrikasında çalışan Gürcü işçiler, sosyal demokratların liderliğinde Batum'daki barışçıl mitinge katılanlara ateş açılmasını protesto ederek, 1902 yılının ilkbaharında Abhazya'da ilk defa siyasi içerikli bir miting düzenlemiştir. Bir yıl sonra bölgede (Gagra, Samurzakan bölgelerinde), ilk başlarda ekonomik karakter taşıyan bir grev hareketi dalgası yayılıyordu. Söz konusu dönemde Leninist-İskracı eğilimli birleşik bir sosyal-demokrat teşkilatlanmanın temelini G.Tsulukidze atar. RSDİP'nin (Rusya Sosyal-Demokrat İşçi Partisi) Batum komitesinin Sohum grubu, adı geçen şahsın işbirliğiyle, 1903 yazında kuruldu. Bu grubun kurulmasında Sohum'a sürülen Moskovalı illegal örgütçü-İskracı A.Librecht'in de katkısı olmuştur. (1901 yılında tevkif edilip, RSDİP'nin Moskova komitesine, "Raboçee Slovo" (İşçi Sözü) adlı illegal gazetesinin yayına hazırlanması suçlamasıyla açılan davada, Lenin'in kızkardeşi M.Ulyanova, P.Lunaçarsky, M.Yelizarov vb.. ile birlikte yargılanmıştı.)

1904 yılında Abhazya emekçileri ilk defa 1 Mayıs işçi bayramını kutlarlar. Sohum alayı askerleri arasında sosyal-demokrat hücre işte bundan sonra faaliyet göstermeye başlamıştır. Büyük bir kapitalist işletme olan Novy Afon manastırı işçileri Şubat ayında eylem yapma girişiminde bulundular. "Eski dünyayı reddedelim" sloganıyla başlayan ve işçi kesimini ayaklanmaya davet niteliğinde bir şiir okuyan genç işçi A.Druzyev burada tutuklanmıştır. Bazı köylerde (Varça, Babuşera ve Eşara'da) toprak kiralayıcıları toprak talep eden eylemler yaptılar. RSDİP Batum Komitesi yöneticilerinden L. Gotoşia Abhazya'da örgütlenme adına büyük işlere imza atmıştır.

* Vladimir Lenin; İskra gazetesindeki yazıları, söylevleri ve kitaplarıyla sosyalizmin teorik ve pratik çerçevesini oluşturdu. 1917 Bolşevik Devrimi'ne öncülük etti, Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (Rusya SFSC) ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB,) kurucu lideri oldu.-Türkçe Yayın Editörü.

§2. Devrim yükseliyor

9 Ocak 1905’de (yeni takvime göre 22 Ocak 1905) tüm Rusya’yı sarsan Kanlı Pazar(*) olayı yaşanmıştı. Abhazya’da Kanlı Pazar’a ilk tepki 12 Ocak 1905 yılında Sohum’da yaşanan olaylarla geldi. Takip eden günlerde işçi, demokrat aydın, memur ve öğrenci gençlerin katıldığı 11 miting, yürüyüş ve eylem gerçekleşmiştir. Bu olaylar, toprak isyanı ve köylerdeki kalabalık toplantıların örgütlenmesinde ciddi şekilde etkili olmuştur. Mart başlarında sosyal-demokratların yönetiminde ilk kez ortak işçi ve köylü eylemi gerçekleşmiş 10 binden fazla kişi katılmıştır. Devrimci halkın polis ve Kazak askerlerle olan çatışmasında açıkça silah kullanılmış, asker-polis idaresi memurlarına karşı saldırılar yapılmıştır. Mart ayında Sohum’da halk mahkemesi kurulması teşebbüsünde bulunulmuştur. Sosyal-demokratların yanı sıra, mücadelenin ilk etabında Gürcü sosyalist-federalist partisinin üyeleri de aktif rol almışlardır.

Grevlerin cereyan ettiği, halkın silahlandığı, halk mahkemelerinin (Sohum’daki halk mahkemesinin komisyon başkanı, German Lopatin’in yeğeni B.Zaharov idi), grev ve köylü komitelerinin kurulduğu, Leninist “sol blok” taktığının uygulandığı, askeri kızıl bölüklerin ve devrimci halk milisi müfrezelerinin kurulduğu Gudauta, Samurzakan bölgesi, Gagra ve Sohum’da devrim hareketi daha bir şiddetli yürüyordu. “Gudauta Cumhuriyeti” neredeyse iki ay ayakta kalmıştı. Samurzakan bölgesinde ise “Demokratik halk iktidarı” kurulmuştu (Ocak 1906’ya kadar ayakta kalmıştı).

İsyancı “Potemkin” zırhlısının (23-24 Haziran 1905 tarihinde) Abhazya sahillerine yaklaştığına dair haber, devrim hareketi üzerinde muazzam bir etki yaratmıştı.

20 Aralık 1905 tarihinde Sohum’da “sıkı güvenlik durumu” uygulamasına geçilmiş, 28 Şubat 1906 tarihinde ise Abhazya’nın tümünde sıkıyönetim ilan edilmişti. Devrim artık son bulmaya başlamıştı.

§3. Abhazya’daki özel savaşçı grupların faaliyetleri

1905 yılının yaz aylarında, RSDİP’nin 3.Kurultay’ından sonra askeri çalışmaların yürütülmesine ve savaşçı grupların kurulmasına ilişkin mesele acil

(*) Kanlı Pazar (Rusçası Кровавое воскресенье): Yaklaşık 100 bin işçinin St.Petersburg’da Çar II. Nikolay’a, iş gününün 8 saate indirilmesini ve asgari ücretin daha adil olmasını talep eden bir dilekçe sunmak üzere Kışlık Saray’a doğru yaptıkları barışçıl yürüyüşe Çarlık ordusu tarafından toplu tüfekli acımasızca açılan ateş sonucu 1000’den fazla kişinin ölümü, 2000’den fazla kişinin yaralanması ve binlerce kişinin tutuklanması ile sonuçlanan tarihi olay. Bu olayla başlayıp Rusya’nın dört bir tarafına sıçrayan ve pekçok bölgede iktidarı ele geçiren devrimci ayaklanmaya “1905 Devrimi” adı verilir. Daha sonra 1917’de gerçekleşecek ve sonuca ulaşacak olan “Ekim Devrimi”nin provası sayılan 1905 Devrimi, Haziran 1907’de, Çarlığın bastırması ile son bulmuştur.-Türkçe Yayın Editörü.

ABHAZYA TARİHİ

olarak gündeme gelmişti. Abhazya'da bu türden ilk gruplar L.Gotoşia, B.Zaharov, P.Emuhvari ve S.Orconikidze'nin liderliğinde Eylül-Ekim aylarında kurulmuştur. Bunlar, asker-polis idaresi temsilcilerine karşı terör eylemleri düzenlemiş, devlete, burjuvalara ve toprak ağalarına ait para ve değerli eşyalara el koymuşlardır. 1905 Ekiminde L.Gotoşia (Haziran 1906 yılında Sohum hapishanesinde nöbetçi tarafından vurularak öldürülmüştür) ve arkadaşları Dranda manastırını yağmalama eylemi düzenlemiş, papazı öldürmüş ve büyük miktarda değerli eşyaya el koymuştu. Müsadere edilen varlıklar sayesinde devrimciler silah satın almış, gazete çıkarmış, yeraltı matbaaları açmış, konferans ve kongreler düzenlemiştir.

20 Eylül 1906 gecesi ise özel bir savaşçı grup Sohum yakınlarında "Tsesareviç Georgiy" adlı gemide yaklaşık 20.000 rubleye el koymuştur. Militanlar Kodor burnu yakınlarında gemiyi durdurup, kaptanı sandalları indirmeye zorlayarak, karaya çıkmış ve gözden kaybolmuştur. Çoğunluğu işçilerden oluşan bu eylemci grup 25 kişi idi. Odesa'dan Batum'a giden bu gemiye partiler halinde, Novorossiysk, Novy Afon ve Sohum'dan binmişlerdi. Söylentilere göre gemide yarım milyon rubleye yakın para vardı, ama eylemciler acele ettikleri için paranın hepsini alamamışlardı.

Sankt-Peterburg (St. Petersburg) telgraf ajansında" bu olay hakkında çıkan sansasyonel haber bütün Rusya'ya yayıldı. Operasyonun ayrıntıları polis departmanına ulaşmıştı. Eylemcileri yakalamaya yönelik acil tedbirler ancak 20 Eylül sabahında alınabildi. Sohum alayı, Kazaklar, güvenlikçiler, polis alarmına geçirildi. Casus şebekesi de devreye sokuldu. Lakin eylemciler, hazineye ait para ile buhar olup uçmuşlardı...

Birkaç gün sonra "Tsesareviç Georgiy'in" kaptanı "el koymayı" şöyle anlatıyordu: "emirlere itaat et-dedi, herhalde liderleri olan, tipik doğulu suratlı, Gürcü aksanlı biri... İki kişi revolverlerinin namlularını bana çevirmişti- biz tepeden tırnağa devrimciyiz- dedi birisi- haydut değiliz. Devrimci amaçlar için kaynağa ihtiyacımız var, ama biz yalnızca devletin parasını alınız. Talimatlara uyarsanız, can kaybı olmadan, kan dökülmeden bu iş biter... itaat ettim... devrimciler Kodor burnunda karaya çıktılar."

Rusya'nın en büyük "el koymalarından" biri olan bu operasyonu Stalin'in(*) yönettiğine ilişkin bilgiler, özellikle tanık ifadeleri mevcuttur.

V.Lenin, "Tsesareviç Georgiy" gemisindeki müsadere 10 gün sonra, 30 Eylül 1906 tarihinde "Partizan savaşı" adlı ünlü makalesini yayınlamıştır.

*Josef Stalin; Gürcistan'ın Gori kentinde doğdu, genç yaşta devrimci harekete katıldı, önce Kafkasya bölgesinde daha sonra Rusya çapında Bolşevik ayaklanmalara öncülük etti. Lenin'den sonra iktidarı ele geçirdi, 1922'den 1953'de kadar Sovyetler Birliği'ni demir yumrukla yönetti. Türkçe Yayın Editörü.

ABHAZYA TARİHİ

Yazıda, “el konulan paranın bir kısmı parti için, bir kısmı özellikle silahlanma ve devrim hazırlığı, bir kısmı da bizim belirlediğimiz mücadeleyi yürütecek kişilerin işesi için harcanır” deniliyordu.

Kodor operasyonunun ve “el koymaların”, Bolşevik(*) hareketinin askeri faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçası olarak telakki edilip etraflıca ele alındığı ilk RSDİP askeri örgütleri konferansı Tammerfors/Finlandiya 1906) arefesinde yapılmış olması bir tesadüf değildir.

§4. Hapis, kürek ve sürgün...

1905 Devrimi'nin bastırılmasının ardından 1907 yılında, Abhazya'da 1905-1907 yılları arasındaki ayaklanmaya katılanlarla ilgili geniş kapsamlı bir siyasi süreç başlamıştır. En ağır cezalar, Gagra davasında yargılanan devrimcilerle verildi. Burada, 11 kişi toplam 78 yıl tutan çeşitli kürek cezalarına (4 ila 15 yıl arasında) çarptırılmıştır. “Samurzakan Cumhuriyeti”nin başı Platon Emuhvari (Emhaa) da 4 yıl ağır hapis cezası almıştır.

İki tüccar hariç, sosyal sınıf bakımından Gagra davası sonucunda mahkûm edilenlerin hepsi işçi idi. Samurzakan davasında mahkûm edilenlerden P.Emuhvari ise yoksullaşmış bir bey ve öğretmendi. Siyasi mahkûmların hepsi RSDİP üyesi ve etnik köken bakımından 10 Gürcü (7 Guriya'lı ve 3 Megrel), 1 Rus ve 1 Abhaz olmak üzere farklı milletlerdendi.

Gagra, Samurzakan, Gudauta ve Sohum'daki devrimcilerle ilgili mahkeme sürecinde (idari tasarrufla sürgün edilenler hariç) 70 den fazla kişi yargılanmıştır. En şiddetli takibata maruz kalanlar 102. ve 126. siyasi maddele göre yargılanan 46 devrimcidir. Bunlar, ağır hapis (kürek cezası), Sibiry'a sürgün ve hapis cezalarına çarptırılmışlardır. Etnik dağılımları şöyledir: 38 Gürcü, 3 Abhaz, 3 Rus, 1 Yahudi ve 1 Ermeni kadın.

Abhazya'da mahkûm edilen birçok devrimci mutlakiyete karşı mücadelelerini son derece gayrimüsait siyasi ve iklim şartlarında, hapiste, kürekte ve sürgünde devam ettirmişlerdir. Açlık grevleri, isyan ve firarlar düzenlemişlerdir. İ.Kuhaleişvili, P.Emuhvari, M.Kuguradze, D.Bendeliani, İ.Kiguradze, İ.Kartsivadze, V.Kavjaradze, İ.İvanyuşenko, V.Kondjaria, M.Soidze vb. ancak Şubat 1917 Devrimi'nden sonra hapisten çıkabilmişlerdir. Bunların hepsi Sovyet döneminde Siyasi Sürgün Mağdurları Demeği üyesi olmuşlardır (1921-1935).

* RSDİP/Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi, 1903'de yapılan kongresinde, biri V.Lenin'in öncülüğünde diğeri J.Martov'un öncülüğünde olmak üzere ikiye bölündü. Çoğunluğu temsil eden Lenin yanlısı devrimci gruba Rusça 'çoğunluk' anlamına gelen Bolşevik, azınlıkta kalan Martov yanlısı reformist gruba ise Rusça 'azınlık' anlamına gelen Menşevik adı verildi. Bu adlar zamanla sol ve sağ siyasi tanımlar olarak yerleşti; Bolşevikler solcu-devrimci-komünist, Menşevikler ise sağcı-reformist-sosyal demokrat olarak siyasi literatüre geçti. Bolşevikler daha sonra Rusya Kömünist Partisi'ni kurdular ve 1917 Ekim Devrimi'ni gerçekleştirerek yönetime geldiler.-Türkçe Yayın Editörü.

ABHAZYA TARİHİ

Devrimcilerin otobiyografileri de üzerinde özel olarak durmayı gerektiren bir konudur. Siyasi sürgün ve mahkûmiyet, devrim hareketinin bir diğer yüzüdür. Bu bağlamda Abhazya'daki 1905-1907 olaylarına katılanların bazılarının özgeçmişlerine yer vermek yararlı olacaktır:

İvan Kuhaleşvili, 1882 yılında Kutaisi eyaletindeki Novo-Senaki'de doğdu. Astrahan ilahiyat okulunda okudu, 1903-1905 yıllarında Astrahan RSDİP'ne üye oldu, Bolşevik kanadında yer aldı ve "İona" kod adıyla parti adına gizli propaganda çalışmaları yürüttü. 1905 Ekim olaylarından sonra ilahiyat okulundan atıldı, faaliyetlerine Batum, Sohum ve Novorossiysk'de devam etti. 13 Kasım 1907'de Batum'da Tiflis Mahkemesi tarafından "Gagra isyanına", Haziran 1908'de ise Novorossiysk'de Kafkasya Askeri Mahkemesi tarafından Soçi'deki silahlı isyana katılma suçundan iki defa yargılandı. Toplam olarak 8 yıl kürek cezası aldı, bu ceza Sibiry'a sürgüne çevrildi. Yenisey eyaleti Belsk kazasına sürgüne yollandı ve buradan 1912 yılına kadar yaşadığı Paris'e kaçarak, 1905 Devrimi'nin liderlerinden biri olan, Krasnaya Presna'daki askeri birliğin kurmay başkanı, Bolşevik Z.Ya. Litvin-Sedoy'la birlikte çalıştı. Paris'te iken Kuhaleşvili kendisi şöyle söylemiştir: "Hiçbir şey yitirilmedi, kimse hayal kırıklığına uğramadı." 1912 yılında Rusya'ya döndü ve Batum'da tutuklandı. Krasnoyarsk'a nakledildi, firar suçundan dolayı 3 yıl kürek cezasına mahkum oldu. Cezasını 1913-1915 yılları arasında İrkutsk eyaleti Aleksandrovsk merkezinde çekti. Mecburi iskan için Yakutsk vilayetine sevk edildi, 1916 yılında buradan Bodaybo'ya kaçtı ve buradaki maden ocaklarında çalıştı. 1917 Ekim'inde Moskova'nın Zamoskvaretsky ilçesindeki silahlı isyana katıldı ve devrimden sonra 1925 yılına kadar Moskova'da yaşadı ve çalıştı, 1926'de Tiflis'e geçti. SSCB siyasi mahkumlar cemiyetinin yönetim kurulu üyesidir.

İosif Kiguradze, 1883 yılında Kutaisi eyaleti Vaniskedi köyünde doğdu. 1902 yılında Abhazya'ya ilk kez Poti üzerinden geldi ve Sohum limanında çalışmaya başladı. 1903'ten 1906'ya kadar RSDİP Sohum şubesinde aktif görev aldı.

Yasadışı yayın dağıttı, odasını yasadışı toplantılara tahsis etti, askeri operasyonlarda aktif görev aldı, bombalamalar yaptı. 1905 yılında, propogandist ve savaşçı olarak defalarca L.Gotaşia ve E.Mahviladze gibi sosyal-demokratların talimatlarını yerine getirdi. Yakalanmamak için 1906-1907 yılları arasında Guriya'da gizlendi ve buradaki sosyal-demokrat örgütlerde yasadışı faaliyetlerde bulundu. 1908-1909 yıllarında Novorossiysk'de, Armavir'de çalıştı. Devrimci sosyal-demokratların talimatıyla, İ.Kiguradze Stepa Hahanov'la birlikte Tiflis hapishanesindeki siyasi mahkumların firarını örgütlemek amacıyla Yessentuki yakınlarında Kislovodsk- Pyatig-

ABHAZYA TARİHİ

orsk trenindeki hazineye ait 11.600 rubleye el koydu. Vladikavkaz'daki Geçici Askeri Mahkeme 1910'un yaz aylarında onu ölüm cezasına çarptırdı, ardından bu ceza 8 yıllık kürek cezasına çevrildi. 1910-1914 yılları arasında Herson kürek cezaevinde bulundu. 1915 yılından itibaren Mart 1917 yılındaki genel affa kadar İrkutsk eyaleti Aleksandrsk Tsentrali'nde bulundu. (*) Hapisten çıktıktan sonra Ekim Devrimi'ne kadar İrkutsk yakınlardaki Usolye'deki tesviye fabrikasında çalıştı. 1918 yılında "şahsi dostluk ilişkileriyle" bağlı olduğu N.Kalandarişvili'nin milis grubuna katıldı. Suvari birliği komutanlığı yaptı. 1919 yılında gösterdiği kahramanlıktan dolayı 1921 yılında 5. Ordu Komutanı İ.Uboreviç tarafından Kızıl Bayrak nişanıyla ödüllendirildi. 1920 yılında ünlü komutan N.Kalandarişvili ile birlikte Çin askeri heyetine, Lenin'le ilk görüşmelerinin gerçekleştirildiği Moskova'ya kadar eşlik etti. 1930 yılına kadar önce İrkutsk'da, ardından da Tiflis'te yaşadı, 1937 yılında tutuklandı.

Platon Emuhvari, 1870 yılında Sohum'da doğdu, Batum RSDİP üyesi , bey soyundan ve öğretmen. 1905-1906 yılları arasında "Samurzakan Cumhuriyeti" liderliğini üstlendi. 1908 yılında Tiflis Mahkemesinin Emuhvari hakkındaki suç dosyasında, onun "teşkilatın bütün örgüt işlerinin lideri ve en önemli temsilcisi" olduğu kaydedilmişti. 15 Aralık 1905 sabahı bölüm başkanının karşısına el yapımı bir bombayla çıkıp, "onu, polisi ve bekçileri bombayla havaya uçurmakla tehdit ederek silahlarını teslim etmelerini istedi." Bekçilerin silahsızlandırılmasıyla birlikte "bütün bölge yönetimi Emuhvari'nin başında bulunduğu örgütün eline geçti". 15 Aralık 1905 yılından 9 Ocak 1906 yılına kadar o , "cumhuriyetin " başı idi. 1906'nın ilk günü P.Emuhvari silahlı kızıl milislerle birlikte Marseyez marşını söyleyerek Gal kilisesine girdi ve dini ayini durdurdu. Üzerinde "kahrolsun 2.Nikolay" yazılı bir kızıl bayrağı minbere bırakıp, papazdan, ayin sırasında çarın ismini zikretmemesini ve "halkın hürriyeti uğrunda ölen mücahit teğmen Şmidt "için cenaze merasimi düzenlemesini talep etti. P.Şmidt daha sonra idam edilmişti, ama öldüğüne dair söylenti protesto gösterisi yapılması sonucunu doğurmuştu. 28 Nisan 1908 tarihli Tiflis Mahkeme odasının özel oturumunun kararıyla P.Emuhvari 4 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Sohum, Kutaisi ve diğer hapishanelerde kaldı. 1912 yılında hapishaneden ileri tüberküloz hastası olarak çıktı. 1914 yılında tekrar gözaltına alındı, önce Sohum ardından Mariopol hapishanesine sevk edildi. Abhazya'ya Şubat 1917 Devrim'inden sonra döndü. Mutlakiyetin devrilmesiyle ilgili olarak Oçamçira'da yapılan kalabalık mitinglerde 2 kez halkın karşısında konuşma yaptı. 1922 yılında öldü.

* Tsentral; ağır cezalı ve sıkı gözetim altında tutulan mahkumların bulunduğu özel hapishane.
-Türkçe Yayın Editörü.

ABHAZYA TARİHİ

İvan İvanuşenko, 1882 yılında Smolensk'de, Lujki'de doğdu. Bir çiftçinin oğludur. İşçidir, köy mektebini bitirmiştir, Rus'tur. 1903-1905 yıllarında "Russo" ve "Nikolay" kod adlarıyla Zakaspiyskaya bölgesinde ve Transkafkasya'daki RSDİP teşkilatlarında çalıştı. 1906'da Gagra'daki devrim hareketinin bastırılmasından sonra Simferopol'e kaçtı, buradaki ayaklanma, "el koyma" ve terör eylemlerinde aktif görev aldı. Yekaterinoslav'da yakalanarak tutuklandı. 1906-1907 yıllarında Sohum hapishanesinde tutuldu. 1907 yılının ilkbaharında firar etti. 1909 yılına kadar "Viktor", "Pahom" ve "Fedor" kod adlarıyla Bakü ve Kırım'da çalıştı. 1909 yılında Yekaterinodar'da tutuklandı. Tekrar Sohum hapishanesine getirildi, ardından Batum'a sevk edildi. Gagra davasıyla ilgili olarak devrimcilerle işbirliği suçundan 4 yıl ağır hapis cezası aldı. Sohum'daki mahkemeden sonra Kutaisi hapishanesine sevk edildi, oradan da 1910'un kışında muhafızlar eşliğinde 1913 yılına kadar bulunacağı Moskova'daki Butırka hapishanesine yollandı. Butırka'dan İrkutsk eyaleti Verholen kazası Znamenskoy ilçesi, Znamenskoy köyüne sürüldü. 1915-1917 yılları arasında Usole'de yaşadı. 1917-1918 yıllarında İrkutsk'daki Şehirler Birliğinde çalıştı. 1919 yılında Kolçak karşıtı ayaklanmada yer aldı. 20'li yıllarda Moskova, Dağıstan ve Tiflis'te yaşadı.

Vasiliy Kondjaria, 1886 yılında Kutaisi eyaleti, Zugdidi kazası, Obuci köyünde bir köylü ailesinde doğdu. Gürcü asıllıdır. Gudauta'daki devrim hareketinde aktif olarak yer aldı. 1905'in Aralık ayında S.Orconikidze ile birlikte Bambora köyünde silah indirirken tutuklandı ve Sohum hapishanesine yollandı. 1906'nın Nisan ayında kefaletle hapisten çıktı ve gizlendi. Vladimir gemisinde denizci olarak çalıştı. Türkiye, Mısır, Hindistan, Seylan adaları, Singapur, Çin ve Japonya'ya gitti. 1909'un Ekim ayında Odessa'da tutuklandı. Sevastopol, Novorossiysk, Batum'da hapiste kaldı. 1909'un Aralık ayından itibaren Tiflis'in Meteh kalesi, ardından Kutaisi ve Sohum hapishanelerinde kaldı. L.Kiguradze vb ile birlikte Sibirya'ya ömür boyu sürgün edildi. Sürgün yeri Yenisey eyaleti Kansk kazası Şelaevsk bucağı idi. 1917 Şubat Devrim'inden sonra Abhazya'ya geri döndü, burada Sovyet iktidarının kurulmasında çalıştı. Rusya'daki 1905 devriminin 50.yıl dönümü dolayısıyla Lenin nişanı verildi.

Yevstafiy Gulua, Kutaisi eyaleti Zugdidi kazasına bağlı Cumati'de doğdu. Gürcüdür. Babası bir köylüdür. 1905-1906 Abhazya'daki devrim hareketinde aktif olarak görev aldı. 1907 yılında tutuklandı, Sohum hapishanesine yollandı, 1908 yılında ise "Samurzakan Cumhuriyeti" kurmak ve RSDİP'ne katılmak suçuyla Sibirya'ya ömür boyu sürgüne yollandı. Cezasını İrkutsk eyaleti, Verholensk kazası, Kosostepnoy bucağı, Kuret köyünde çekti.

ABHAZYA TARİHİ

1911 yılında eşi Kesa Todua 2 yaşındaki oğluyla birlikte Sibirya'ya geldi. Eşi Haziran 1914'de firar etmesi için ısrar etti. Eşi çocukla birlikte at arabasıyla yol alırken, kendisi de İrkutsk'a kadar 800 km'lik yolu tayga üzerinden yaya olarak katetti, orada Niko Tsulukidze' adlı tüccar ona yardım etti. 1917 yılına kadar kaçak hayat yaşadı. 1917-1921 yılları arasında Gürcü Menşevik Yönetimi tarafından 3 kez tutuklandı, Bolşeviklerin yer altı örgütüne katıldı. 1935 yılında "Pravda" gazetesi onunla ilgili olarak şunları yazdı: "Evstafiy Gulua, Gal ilçesinde çay ve narenciye üretimini ilk başlatanlardandır. 1905 Devrimi'de aktif bir devrimci olarak çalıştı ve bundan dolayı da uzak Sibirya'ya sürgün edildi. Gulua 1960 yılında 104 yaşında öldü".

§5. Abhazya'daki devrim hareketinin özellikleri ve "suçlu halk" ilanının kaldırılması

Yargı süreci istatistikleri, mahkum edilen 46 kişiden sadece beşinin Abhazyalı olduğunu göstermektedir. Devrimcilerin büyük çoğunluğunu yurt dışından gelen propagandacılar ve Guriya ile Megrelya'dan, Abhazya sahillerinin farklı noktalarına gelen göçmen köylüler oluşturmuyordu. Abhazya'da 1905-1907 yıllarında cereyan eden devrimin özelliğini açıklığa kavuşturmak için bu olgunun üzerinde özellikle durmak gerekir.

Öte yandan, 1866 ve 1877 yıllarındaki ayaklanmalarda Abhazya'da hapis ve sürgün cezası alanların, nüfusun mutlak çoğunluğunu oluşturan Abhazlar olduğunu hatırlatalım.

Devrimcilerle ilgili mahkeme davaları, 19.yy sonları ile 20.yy başlarında Abhazya'da yaşanan sosyal ve siyasi gelişimin, ayrıca etnik ve demografik değişikliklerin özelliklerini ortaya koymaktadır. Örneğin, Abhaz halkı 1905-1907 yılları arasındaki devrime katılmış mıydı sorusu akla gelmektedir. Bu soru gayet açık bir şekilde yanıtlanabilir: Abhaz köylüleri bir dizi objektif nedenden dolayı kitle halinde Çarlığa karşı çıkmamışlardır. Gudauta ve Kodor bölgelerindeki Abhaz köyleri silahlanmalarına rağmen, propaganda çağrılarını yanıtsız bırakmıştır. Bu durum daha ziyade Abhazların Çarlık tarafından yakın geçmişte "suçlu halk" olarak tanımlanmalarıyla açıklanabilir. Aksi takdirde kendilerini derinden yaralayan göç/sürgün trajedisi ve 1866 ve 1877'deki kanlı ayaklanmaları yaşayan halkın, üzerine inen mutlakiyet baltasını anlamamış olması mümkün değildi. 1905 yılında da ayaklansalardı, hiç şüphe yok ki, Çarlık "suçlu" Abhazları acımasızca cezalandırırdı. Bu sebeple mahkum edilen 46 kişiden sadece üçünün Abhaz kökenli olması bir tesadüf değildir. Bunlardan ikisi: Samurzakan beyleri Platon ve Arzakan (Dmitriy) Emuhvari, üçüncüsü ise Kodor bölgesi Kindgi köyünden Vasiliy Gurcua'dır. Mahkum edilen devrimciler arasında Bzıp Abhazya'sından hiç kimse yoktu.

ABHAZYA TARİHİ

1905 yılında, Abhazya nüfusunun en az yarısını oluşturan Abhazların “sessiz kalmalarının” göz ardı edilmeyecek kadar mühim bir diğer nedeni de, köylülerin devrimin siyasi hedefi ve amacını anlamamış olmalarıdır.

Daha 1910 yılında yazar ve toplum önderi G.Şervaşidze konuyla ilgili olarak şöyle yazıyordu: “Burada beklenmedik karışık bir durum ortaya çıktı. Bütün Rusya ayaklanırken, “ünlü isyancılar”, Abhazlar neden yerlerinden kıpırdamadılar. Bunu anlamak mümkün değil. Abhazlar her zaman beklenmedik şeyler yaparlar. Bilge bürokratlar bunun çok basit olduğunu söylüyorlar. Onlarda feodal yapı hala varlığını sürdürmektedir; bunu yok etmek lazım, çünkü günümüzde yaşam tarzı feodal sisteme dayanan bir halkı devlet içinde tutmak gülünç olacaktır... Devrim propagandası buralarda sınıf ayırımı olmadığı için başarılı olamamıştır”.

Doğal ekonomi uygulayan ve ataerkil gelenekler ortamında yaşamını sürdüren Abhaz köylüsü işçi sınıfının devrim ideolojisi olan Marksizmi, sosyal-demokrat düşünceleri kavrayamamış ve bu gibi objektif nedenlerden dolayı 1905 Devrimi’nin uzağında kalmıştır. Para ve mal ilişkisine yatkın diğer halklardan farklı olarak Abhazlar, tüccarlık mesleğini “ayıp” saymaları nedeniyle mevsimlik, kiralık işçilik ve ticaretle uğraşmamıştır. Bazı istisnalar dışında Abhazlar Sohum, Oçamçira ve Gudauta gibi kent merkezlerinde yaşamamışlardır. 19.yy sonları ile 20.yy başlarında Abhazlar hala savaşçı halk psikolojisine ait birçok özelliği muhafaza ediyorlardı ve kapitalist ilişkilere yönlendiren her şeyden, yani köy yaşamının bozulmasına ve işçi sınıfının oluşmasına yardımcı olan unsurlardan mahrum kalmışlardı. 1906 yılında önde gelen gazetelerden biri olan “Okraina Rossii” adlı gazete şunları yazmıştır: “Abhazlara sosyalizm hala aşılınmadı, dolayısıyla onlarla birlikte yaşanabilir”.

Abhaz köylülüğü, Abhazya’daki 1905 Devrimi olaylarını “Gürcü” devrimi olarak algılamış ve az bir süre öncesinde muhacir kardeşlerinin topraklarını işgal eden şimdi de devrim propagandası yaparak karşılarına çıkanlar sıfatıyla onlara güven duymamıştır. 1909 yılında Rusya 3.Devlet Duma’sının milletvekillerinden birisi de Sohum okrugundaki devrim hareketinin özelliklerinden bahseden bir konuşma yapmıştır. 2.Devlet Duması milletvekili adayı prens P.Şervaşidze’nin 1906 Ekiminde Kafkasya Genel Valisi İ. Vorontsov-Daşkova’a ilettiği Abhaz halkının taleplerinden biri de (7 madde) dikkate değer; burada şöyle denilmektedir: “Sohum okruguna yeni unsur iskanı durdurulmalıdır. Çünkü boş arazi miktarı az olup ancak yerli halkın ihtiyacını karşılayabilir”

ABHAZYA TARİHİ

“Sohum okrugunu korumak” amacıyla, resmi politika uygulayıcıları daha devrim arifesinde, “ekonomik anlamda ülkeyi köleleştiren” “Megrellerin buraya akın etmelerini” önleyici tedbirleri sertleştirmişti. Kutaisi Valisi General Gerşelman’ın Çar 2.Nikolay’a sunduğu 1909 yılı raporunda bu görüşte olduğu görülür. Batı Gürcistan’dan gelen göçmenlerin şahsında, kendi etkilerini Abhazya’ya yayma yolunda bir engel gören sömürgeci doktrin yandaşları, bunun için “özel kurallar” hazırladılar: göçmenlerin ikamet yerleri Sohumi, Gudauta ve Oçamçira bölgeleriyle sınırlandırılmış, ayrıca toprak mülkiyeti elde etme prosedürü zorlaştırılmıştı. Bütün bunlar göçmen-köylüler arasında büyük bir memnuniyetsizlikle karşılanmıştır. Dolayısıyla 1905–1907 yılları arasında Abhazya’da yaşanan devrimin esas itici gücünün Batı Gürcistan’dan gelen köylüler olması bir tesadüf değildir. Onlar genel olarak kiracı sıfatıyla Gumista ve Samurzakan bölgelerindeki topraklara sahip olmuş, Maksimov’un Kodor kereste fabrikası ve Sohumi yakınlarındaki özel bağlarda iş gücünün büyük çoğunluğunu oluşturmuşlardır. Yollara yakın bölgelere, deniz sahilindeki hareketli ticaret merkezleri ve kapitalist işletmelerle bağlantılı çeşitli noktalara hızla yerleşmişlerdir. “Devrim hareketi” özellikle bu bölgelerde keskin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Bunun yanı sıra, devrimin doruğa ulaştığı bir noktada Çarlık hükümeti, geçici tavizler vermek zorunda kalarak, önemli idari ve dini görevleri Gürcü federal-sosyalistlerine devretmiştir. Sohumi okruguna başkanı, Sohumi şehremaneti ve Sohumi piskoposluğu makamlarına Prens L.Candiarı, N.Tavdgridze ve tanınmış Gürcü din adamı piskopos Kirion (Sadzaglaşvili) tayin edilmişlerdi. Ancak devrim hareketi yavaşlamaya başlayıp, ardından da yenilgiye uğrayınca bütün bu şahıslar ya görevden alınmış veya Abhazya’dan uzaklaştırılmışlardır. Kafkasya’daki Çarlık idaresi “böl ve yönet” şeklindeki süper devlet politikasıyla milliyetler arasında ihtilaflar çıkararak, 1905-1907 yıllarındaki Abhaz-Gürcü ilişkilerindeki güvensizlik ve gerginliği, kendi çıkarına kullanmaya çalışmıştır.

Çarlığın Abhazları “suçlu halk” ilan ettiği günlerden bu zamana kadar yaklaşık otuz yıl geçmişti. Mayıs 1906 tarihinde Kafkasya Genel Valilik Konseyinde şu husus özellikle vurgulanmıştır: “Son aylarda cereyan eden olaylar sırasında suçlu olarak adlandırılan Abhaz halkı hem komşu bölgeler halkına, hem de Abhazya’ya dışarıdan gelen unsura kıyasla hükumete olan sadakatiyle temayüz etmiştir. “Aralık 1906’da “suçluluğun” kaldırılması teklifi Çarlık Rusya’sı Bakanlar Kurulu Başkanı ve İçişleri Bakanı P.Stolipin tarafından desteklenmiş, 27 Nisan 1907 tarihinde de Çar 2.Nikolay, 31 Mayıs 1880 tarihli Çarlık fermanıyla ilan olunmuş bulunan “suçlu halk” ithamını iptal etmiştir. General Pavlov ve Veyden-

ABHAZYA TARİHİ

baum bir ay sonra Lıhni kilisesindeki resmi ayinde, Abhaz halkı üzerindeki “suçluluğun” kaldırılmasına dair çağrını halka ilan etmişlerdir. Bu çağrıda “1905 yılındaki kargaşa döneminde... Abhaz halkı zor sınavdan şerefiyle çıkmıştır” deniliyordu.

3.BÖLÜM

ÇARLIK POLİTİKASININ YENİDEN ŞEKİLLENMESİ

§1. ‘Sopa’dan ‘havuç’a...

19.yy sonundan itibaren Çarlık Rusyası Abhaz halkına yönelik yeni bir politika uygulamaya başladı. Rusya, neredeyse yüzyıl boyunca (1810’lardan 1880’lere kadar) uyguladığı kaba kuvvetten vazgeçerek, deyim yerindeyse “sopa” politikasından “havuç” politikasına geçmektedir. Rusya yönetimi Abhazya’da planlanan Rus iskanı yerine, temsilcilerinin bölge ekonomisinin manivelalarını hızla ele geçirdiği kitlesel Gürcü iskanının gerçekleştirildiği sonucuna görmüştür. Ancak idare ve polisiye sınırlayıcı önlemleri beklenen neticeleri vermemiştir.

Çarlık, etkisini Abhaz nüfusu üzerinde yaymaya çalışan Gürcü kilisesinin yoğun faaliyetlerini (Abhaz din kursları ve okullardaki öğretmenlerin tamamı, ayinlerle eğitimi yerli halkın anlamadığı Gürcü dilinde yürüten Gürcü papazlar ve öğretmenlerden ibaretti) kendi çıkarlarını engelleyen esas tehlike olarak görüyordu. 1892’de, dini kitapları Abhazcaya çevirecek bir komisyonun kurulmasının (Sinod kararı) nedeni işte budur. Bu tarihten itibaren Abhaz papaz ve öğretmen kadrosu oluşmaya başlamıştır. Dmitriy Gulia “Abhaz Edebiyatına Dair Birkaç Kelime” adlı hatıratında, 1905 yılındaki devrim olaylarından sonra “hükümetin inisiyatifiyle, Abhaz papaz ve öğretmenlerin din kitaplarını kilise Slavcasından Abhaz diline çevirdiğini” yazar. Bu komisyonun faaliyetleri 1906-1907 yılları arasında canlanmış ve 1913 yılına kadar devam etmiştir. Söz konusu çalışmalarda K.Maçavariani, papaz D.Margania, N.Ladaria, A.Aciba, öğretmen D.Gulia, K.Marşania, N.Pateypa, A.Çukvar, F.Eşva vb. aktif olarak yer almışlardır. Komisyon, Abhaz edebiyatının doğuşunda çok önemli bir rol oynamıştır.

Abhazca ilk resmi ayin, Sohum piskoposu Dmitriy döneminde 1907 yılında Mokva (Muk) ve kadim Lıhni katedrallerinde gerçekleşti. Abhaz ayinlerini ilk kutlayanlardan birisi de ünlü Gürcü aydınlarından Yakob Gogeşvili olmuştur. 1907 yılında şöyle yazıyordu: “Din kitaplarının Abhazcaya çevrilmesine ve ayinlerin bu dilde yapılmasına bazı gazete muharrirleri karşı çıkıyor. Bu durum beni çok şaşırtıyor... Abhazca, bağımsız bir dil olarak hiç şüphe yok ki ayin yapma, bir yazı ve halk edebiyatına sahip olma hakkına sahiptir ”

ABHAZYA TARİHİ

Resmi ayınlar, hükümetin ve kilise idaresinin desteğiyle Abhazya'da reform yapma amacına hizmet ediyordu. Bilindiği üzere, Sohum piskoposluğu Gürcü kilisesine bağlı bulunuyordu. Daha 1901 yılında Sohum piskoposu, Prens Golitsin'in desteğiyle, kendi piskoposluğunun ayrılma projesini Sinod'a sunmuştu. Burada Sohum okruğu sınırlarının, Karadeniz vilayetinin tümünü, Zugdidi kazasının bir kısmını (Pahulansk kilisesi mntıkasını) ve Anapa kenti dahil Kuban bölgesinin bir kısmını kapsayan Sohum piskoposluğundan daha küçük olduğunu belirtmek gerekir. Ancak Rus-Japon savaşı ve akamete uğrayan devrim, artık çözüme kavuşmuş olan bu meselenin realize edilmesine engel olmuştur. Piskoposluğun bağımsız olarak ayrılması projesi 1907-1908, 1912-1915 yılları arasında birkaç kez gündeme getirilmiştir. Piskoposluğun bu şekilde bağımsız olmasının 1903 yılındaki idari reform neticesinde doğrudan bağlı olduğu Kutaisi valiliği bünyesinden çıkıp, Tiflis'deki Kafkasya Amirliğine bağlanmış olan Sohum okrugunun, otomatik olarak ayrılması neticesini getireceği aşıkardı. Sohum okrugunun statüsünün değerlendirilmesinde bir sonraki adım, (Prens A. Oldenburgsky'in teklifiyle) 1904 yılında Gagra ve çevresinin ondan alınarak, Karadeniz vilayetine bağlanması olmuştur. 1914 yılında ise (Şubat ayında) Kafkasya Genel Valiliği tarafından Sohum okrugunu bağımsız bir vilayet olarak yeniden yapılandırma meselesi gündeme getirilmiş, ancak I. Dünya Savaşı yine bu reformun gerçekleşmesini engellemiştir.

Şubat Devrimi'nin (1917'de 1.Dünya Savaşı sırasında Rusya'da gerçekleşen, burjuva devrimi olarak da adlandırılan kısa dönemli iktidar değişimidir. Romanov Hanedanlığı ve Rusya İmparatorluğu'nun çöküşü, ardından iç savaş ve Ekim Devrimi'yle Sovyetler Birliği'nin kuruluşuna öncülük etmiştir.-Türkçe Yayın Editörü) ardından Abhaz Ortodoks nüfusun ruhban ve seçilmiş sivillerinin 24-27 Mayıs'daki kongresinde Abhaz kilisesinin otokefalisi (bağımsızlığı) sorununun çözülmüş olması şaşırtıcı olmadı. Bununla ilgili olarak M.Tarnava tarafından kaleme alınan "Abhaz Kilisesi Tarihine Kısa Bir Bakış" başlıklı bir broşür neşredilmiştir (Sohum, 1917). Kongrede "konseyin Abhaz kilisesi meselesine dair kararı " kabul edilmiştir. Karar, kongre başkanı Simon Basaria, başkan yardımcısı Vasiliy Agrba, katipler Mihail Tarnava ve Samson Çanba tarafından imzalanmıştır. Kararda Gürcü kilisesine çekilen telgrafa özellikle atıfta bulunuluyordu: "Abhaz kilisesi, tüm Abhazya ruhban ve seçilmiş sivillerinin şahsında cefakar Gürcü kilisesini ve onun ihya edilmiş bağımsızlığını selamlar. Aziz Gürcü kilisesi bağımsızlığını ıstırap çekerek kazanmış olup, tarihi olarak bağımsız olmaya layıktır. Kader Gürcü Kilisesi gibi, Abhaz kilisesine de acımasız davranmıştır, bu yüzden Abhaz kilisesi Gürcü kilisesinin, Sohum'da, Abhaz halkı tarafından seçilmiş ve her türlü hakka sahip bir piskoposun başkanlık

ABHAZYA TARİHİ

ettiği, ihya edilmiş tamamen bağımsız ve milli Abhaz kilisesine her zaman olduğu gibi sevgisini esirgemeyeceğini umut eder”.

Ş2. Abhazların yeniden dirilişi

“Abhazların yeniden dirilişi” 1910’lu yıllarda başlamış ve I. Dünya Savaşı döneminde de devam etmiştir. Tanınmış Abhaz aydınlarından M.Tarnava’nın 1916 yılında yayınlanan “Abhazların Hayatında Kültürel Dönüm Noktası” başlıklı ünlü makalesi bunu kanıtlar. “Şunu belirtmek gerekir ki -der o yazısında, -her şeyi yutan savaş dönemi, Abhazların hayatını, en çok da ekonomisini etkiledi. Savaş, uykudaki Abhazları uyandırdı ve onlara etraflarında olağanüstü olayların yaşanmakta olduğunu, ağır hayat konjunktüründen kurtulmaları gerektiğini gösterdi... Abhaz kendine geldi, gözlerini açtı ve karşısında eskilerdeki “huzur ve sükunet dolu” bir hayat yerine “hareket ve çalkantı” dolu bir hayatın olduğunu gördü: daha önce farkına varamadığı bir ölüm-kalım mücadelesini idrak etti, yaklaşmakta olan anın zorluğunu ve tehlikesini hissetti.” Şöyle devam eder: “bizleri dikkatlice izleyenler açıkça fark edeceklerdir ki, Abhazlar yavaş yavaş gamsızlıktan... hayatın gerçeklerine karşı kayıtsızlık halinden sıyrılıyor ve emekçi milletler arasına giriyor. Abhazların bu dirilişinin nedeni, sadece savaşın etkisi değildi, aynı zamanda savaş öncesinde ortaya çıkan başka olaylardı: 1.Abhaz topraklarının hariçten gelen bir tüccar unsur tarafından işgali; 2.İşgalcilerin tahakküm kurması; 3.İşgalcilerin Abhazlarda rekabet hissini uyandırması; 4.Abhazların uygar dünyadan koptuklarını idrak etmeleri; 5.Toplumsal, kültürel ve hukuki anlamda çaresiz olduklarını fark etmeleri”.

Aynı yıl Samson Çanba’nın, “Bilinçlenme Yolunda” başlıklı bir makalesi yayınlandı. Çanba, söz konusu makalede Abhazların “artık eskisi gibi yaşamanın mümkün olmadığı, aksine uygar bir hayata başlamak gerektiği konusunda az da olsa bilinçlendiklerinden” bahsediyordu.

1.Dünya Savaşı döneminde Abhaz toplumunun toplumsal-siyasi görüşünde büyük bir gelişim kaydedilmiştir.

1910-1917 yılları arasında Abhaz milli bilincinin uyanışında halk aydınları büyük bir rol oynamışlardır. Bu sürece başta kornet K.Lakırba olmak üzere, Abhaz bölüğü suvarilerinin kahramanlıklarının önemli katkısı olmuştur. 1917 yılında savaştan dönen Abhaz askerlerinin (Vasili Lakoba vb.), “Kia-raz” isimli milli mücadele birliğinin çekirdeğini oluşturmaları, bir tesadüf değildir.

4.BÖLÜM

**19.YÜZYILDA VE 20.YÜZYIL BAŞLARINDA
ABHAZYA KÜLTÜRÜ**

§1. Hayat tarzı, adet ve gelenekler

19.yy'ın ilk yarısındaki Abhazya toplumunun yapısı, feodal ve ataerkil toplum ilişkilerinin iç içe olduğu bir yapı şeklinde nitelendirilebilir. 19.yy'ın son çeyreğinde ise kapitalizm unsurları gelişmeye başlıyordu. Abhazların esas uğraş türü tarım ve hayvancılık, avcılık ve balıkçılık idi. Ekonominin tüm alanlarında üretilen ürünler özel tüketim amaçlı kullanılmış ve ancak çok az bir kısmı satışa çıkarılmıştır.

Doğal ekonominin dışa kapalı olma özelliği, zanaat üretiminin gelişimini engelliyordu. Sadece demircilik, at arabası, eyer, ahşap sandık üretimi ve genel olarak terzilik, kadın el işleri üretimi gözle görülür bir ilerleme kaydetmişti.

19.yy'da Abhazlar "akıta" denilen köy toplumu halinde yaşıyorlardı. Bu köyler kendi içinde aynı soydan gelenlerin yaşadığı "ahabla"lara bölünmüştü. Genelde aynı soydan gelen akrabalar bir köye yerleşiyordu. Bu tür köylere günümüzde de rastlanır. Kutsnia (Kvitsinia) soyundan gelenlerin yaşadıkları Oçamçıra ilçesi Atara köyü ile Bartsits'ların çoğunluğu oluşturduğu Gudauta ilçesine bağlı Blabırhua köyü, bunun birer örneğidir.

Bilindiği gibi, beyler ile asilzadelerin çoğu, farklı köylü kategorilerinden insanlardan meydana gelen bir veya birkaç cemaate hamilik ederlerdi. Köylülerin şahsi bağımlılığının oluşumunda, feodallerin geniş ölçüde faydalandığı, evlat edinme, atalık, imece gibi ataerkil-klan düzeninden kalma gelenekler ciddi bir rol oynamıştır.

Abhazya'da 19.yüzyıl boyunca cemaatin ortak mülkiyetinde olan bir miktar arazi muhafaza edilmişti. Toprak mülkiyeti ile ilgili sistem, çoğu durumda hala müphem bir karakter taşıyordu. Hemen her cemaatte farklı miktarda da olsa ortak mülkiyete tahsis edilmiş arazi mevcut olmuştur. Yayla, nehir, orman ve termal sular cemaatin ortak mülkü sayılıyordu.

Bütün bunlar feodalizmin buralarda kendine has bir özelliğe sahip olduğunun bir ispatıdır. Kölelik ilişkileri ortaya çıkma ve gelişme imkanı bulamamıştır. Feodallere ait büyük çaptaki arazi sayısı da fazla değildi. Ülkenin üretim gücünün temel tabakasını oluşturan özel mülk sahibi köylülerin sayısı oldukça fazla olup, sınıfsal bağımlılık daha ziyade geleneklere dayanıyordu.

ABHAZYA TARİHİ

Abhaz ailesi, ekonomik ve ideolojik (kültürel) ilişkiler üzerine kurulu bir toplum şeklinde karakterize edilmesine rağmen, yine de 19.yy'da esas üretici topluluğu, büyük patronomik aile (sülale, adını babadan alan aile) veya üye sayısı yüze yaklaşan büyük aile cemaati teşkil ediyordu. Bu aileler ancak fertlerin sayısı çok fazla arttığı zaman ve genellikle “ayhabı”nın (aile büyüğü) ölümünden sonra bölünüyordu. Ancak 19.yy sonlarında artık büyük aile fertlerinin sayısı 20-30 kişiyi geçmiyordu. “Aile büyüğü” baba idi ve bütün işleri o yönetiyordu.

Çok önemli meselelerin çözümünde “ayhabı”, aile konseyini toplar ve burada her ne kadar büyük oğulların ve “büyük” kadının (ana) fikri sorulsa da son sözü “ayhabı”, yani baba söylerdi. Tarla, iş aletleri, hayvan, bahçe, üzüm bağları, avlu içindeki binaların hepsi büyük aileye mensup tüm fertlerin ortak malı sayılıyordu. Erkeklerde sadece giyim ve silah, kadınlarda ise bunların dışında çeyiz, aile fertlerinin şahsi mülkiyeti sayılırdı. Kalabalık aile 20.yy başlarında yerini tamamen küçük aileye bırakmıştır. Büyük aile dağıldıktan sonra da baba evi bütün erkek evlatların merkezi bir “büyük evi” olarak kalıyor ve dağılmış olmasına rağmen, yine de bir avlu içerisinde yaşamaya devam eden büyük aileyi bir arada tutan zincirin bir halkası olarak varlığını sürdürüyordu. Bu tür avlularda evli çiftler “amhara” denilen küçük evlerde yaşarlardı. Fiili olarak, büyük aileden patronomik yerleşim birimleri böyle oluşuyordu.

19. yy'ın ilk yarısında Abhazlar üç ana etnik gruba ayrılmıştı. Bunlar: günümüz Abhazya'sının güneyindeki İngur nehrinden kuzeydeki Gagra'ya kadar olan bölgede yaşayan Abhazlar; Gagra'dan Host nehrine kadarki olan bölgede yaşayan Sadzlar veya Cigetler; dağınık bir biçimde Kuban nehrinin her iki sahilinde, ayrıca Kuma nehrinin menbalarında, Maruha ve Teberda vb. bölgelerde yaşayan Abazinlerdir. Bizatihi Abhazların yerleştikleri bölge, Büyük Abhazya adını almış olup, doğrudan Rus iktidarına bağlı idi. Bu Abhazlar sırasıyla Bzıplılar, Gumlılar, Abjakvalar, Gulripsliler, Abjualar ve Samurzakanlılar şeklinde kendi içinde gruplara ayrılmıştı.

Abhazya'nın dağlık kesimlerinde hükumran iktidarına yarı bağlı Tsaballılar, Dallılar ve Pshu'lular yaşıyordu. Sahil kesimlerindeki Sadzlar, birkaç “topluluktan” oluşmuştu, Atsanba, Geçba, Arıdba, Hamış vb.; Dağlı Abhazlar ise Ahçıpsalar, Aibgalar ve Çujguçalar olarak üç toplum halinde varlıklarını sürdürüyorlardı. Günümüzde olduğu gibi Kafkas sıradağlarının kuzey kesimlerinde yaşayan Abazinler iki gruptan meydana gelmişti, bunlar: Aşharua, yani dağlılar ve Aşua/Tapantalar.

ABHAZYA TARİHİ

19.yy'ın ikinci yarısında Çarlık Rusyası'nın dağlık Kafkasya'daki sömürgeci savaşları sonrasında Abhazların büyük çoğunluğu (Ubıhlar gibi Sadzlar da, tamamen sınır dışı edildiler) Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmek zorunda kalmıştır. Muhacirlerin büyük çoğunluğu günümüze kadar ana dillerini, örf ve adetlerini muhafaza etmiştir. Ortadoğu başta olmak üzere yurtdışındaki muhacirlerin hepsine birden “Abaza” ismi verilir.

Abhazların 19.yy'da yaşattıkları düşünce yapısı ve geleneklerin kökeni, genetik olarak komünal toplum ve ataerkil feodal yaşam tarzıyla ilgilidir. Elbette bunların birçoğu önemli ölçüde değişikliğe uğramış, şekil değiştirmiş ve halk tarafından yeniden yaratılarak geliştirilmiştir. Böylece, halkın ortak geleneksel kültürü ve yaşam tarzının kural ve prensipleri asırlar süren bir süreç içerisinde teşekkül etmiştir.

19. yy Abhaz hayat tarzının özelliklerinden biri, klan içi evliliklerin katı bir şekilde yasaklanmasıdır. Bu yasak, her şeyden önce kelimenin geniş anlamıyla baba tarafından akrabalık bağı bulunanları kapsıyordu. Bunun yanında, evlilik yasağı, yalnız uzak veya yakın akrabaları değil, aynı soyadını taşıyan herkesi de kapsıyordu. Aynı zamanda, sadece anne tarafının soyundan değil, baba veya anne tarafından ninelerin soyundan gelen bir kızla evlenmek ve keza hangi akrabalık derecesinde olursa olsun, kızkardeşlerin çocukları arasındaki evlilik de kesin olarak yasaklanmıştı. 19.yy'ın ilk yarısında G.Çursin şu tesbitte bulunuyordu: “Abhazlar günümüzde de akraba evliliği ile ilgili yasaklara titizlikle uymaktadırlar; aynı soyadını taşıyanlar, Abhazya'nın farklı bölgelerinden de gelseler, veya birisi Kuzey Kafkasya'dan diğeri de Türkiye'den (Osmanlı) olsa ve çok uzak akraba olsalar bile evlenemezler.”

Abhazların bu eski geleneğinin işleme mekanizması, bazı spesifik özelliklere sahiptir. Bu geleneğin ihlali, aynı soyadını taşıyanlar arasında en büyük suç telakki edilirdi. Geleneğe aykırı davranan kimse, aynı soyadını taşıyanlar ile akrabaları tarafından bulunduğu yerden kovulur, hatta kimi zaman öldürülürdü. Geleneği ihlal eden için aşağılayıcı “amahaga” kelimesi kullanılır, soyu ile arasındaki ilişkilerinde sahip olduğu tüm haklarından men edilerek, kendisiyle her türlü ilişkiye son verilirdi. “Amahaga”nın cezası ölümden sonra da devam eder, klan veya aile mezarlığına gömülmesine müsaade edilmezdi.

Abhazlarda akraba evliliği yasağının kapsamı genişti, hısımlık ya da manevi akrabalık bağları da (süt kardeşliği, kan kardeşliği, evlatlık, çocuk bakıcılığı vb.) bu yasağın kapsamındaydı. Buna ilaveten, komşuluk ve hemşehrilik bağı da evliliği sınırlamaktaydı. Köy içi evliliğe iyi gözle bakılmaz, yakın

ABHAZYA TARİHİ

komşular da bir nevi hısım sayılırdı. Ayrıca düğün, cenaze ve anma vb. ritüellerin organizasyonu, komşu topluluğunun karşılık beklemeden yerine getirmesi gereken vazifelerdendi.

Kafkasya'nın diğer halklarında olduğu üzere, Abhazlarda da evlilik ve aile ilişkilerini düzenleyen bir gelenek sistemi mevcuttu. Gelinin ve damadın uyması gereken pekçok kural vardı. Damat kayınpeder ve kayınvalidesinin karşısına şapkasız çıkaması, onların yanında yüksek sesle konuşması ve oturması vb. ayıptı. Geline ise, eşinin yaşlı akrabalarıyla ilişkilerinde getirilen yasaklar daha da kapsamlıdır. Örneğin, kadın kocasının babası, ağabeyleri ve amcalarının yanında konuşamaz, oturamaz ve yemek yiyemez. Gelin tarafından kayınpederi ile kaynanası, eşinin dedesi ile amcaları, yaşlı akrabalarının isimlerinin telafuz edilmesi, ayrıca bu isimleri içeren kelimelerin kullanılması da yasaktır. Bunların yanı sıra, gelin kaynanasıyla uzun süre konuşmaz, kaynana geline gerekli talimatı kızları veya diğer gelinlerinin çocukları vasıtasıyla verirdi.

En zor karşılıklı ilişki, gelin ile kayınpeder arasında yaşanırdı. Gelin, çocukları büyüyüp evlenmiş olsa bile, kayınpederiyle konuşamazdı, kayınpederi ve eşinin diğer yaşlı akrabalarına sırtını dönmekten kaçınmak zorundaydı. Bazan kayınpeder düğünden 10 yıl sonra ailenin genç bireyleri vasıtasıyla gelinden suskunluğuna bir son vermesini rica ederdi. Bu olayın şerefine bir ziyafet düzenleyip, komşuları davet eder ve geline bir hediye, genellikle bir elbise verirdi, ancak kalabalık ailelerde bu tür olaylara pek rastlanmazdı. Çünkü yasakları kaldırmanın, tartışma ve kavgaya yol açabileceği düşünüldü. Genç çiftler birkaç yıla kadar yan yana toplumun karşısına çıkamaz, düğün ve cenaze törenlerine gidemezler. Kocasının akrabalarıyla tesadüfen karşılaştığı durumlarda, eşlerden herhangi birisi oradan hemen uzaklaşmalıdır. Genç anne-babalar aynı şekilde, büyüklerinin yanında çocuklarını sevmez, okşayamaz ve ayrıca eşler birbirlerine ismen hitap edemezlerdi. Yeri gelmişken, Abhaz geleneklerine göre, kızın nişanlıken damadın evine değil, ancak damadın yakın akrabalarından birinin evine misafir olarak gitmesine müsaade edildiğini hatırlatmak gerekir. Zaman geçtikçe birçok katı yasak esnetilmeye başlamış ve büyüklerin bulunmadığı ortamlarda birçoğu uygulama özelliğini yitirmiştir.

Kafkasya'nın diğer halkları arasında da uygulanan yukardaki yasakların hepsi etnografya uzmanları tarafından detaylı olarak araştırılmıştır. Bu yasaklar, genel olarak anaerkillikten ataerkilliğe, matrilokal yerleşimden patrilokal yerleşime, yani kadının anaerkilliği ihlal ederek, kocasının soyunun bulunduğu yerde yaşamaya başladığı geçiş dönemlerinde ortaya çıkan gelenekler sistemiyle ilgilidir. Bir zamanlar hem kadın, hem erkek üzerinde aynı

ABHAZYA TARİHİ

derecede etkin olan bu yasak, ataerkilliğin gelişmesiyle, sonraki dönemde, yani feodalizm döneminde özellikle kadın üzerinde bütün ağırlığıyla uygulanmaya başlamıştır.

19.yy'ın ilk yarısında Abhazya'da "atalık", yani çocukları yabancı bir aileye yetiştirilmek üzere verme geleneği çok yaygındı. Genel olarak üst tabakaya mensup kimseler çocuklarını alt tabakadan ailelere verirlerdi. Köylüler büyük bir zevkle bu çocukları kabul ederek, özenle birkaç yıl boyunca, hatta kimileri ergenlik çağına kadar yetiştirir, ardından resmi bir törenle çocuğu evebeyne teslim ederlerdi. Çocuk yetiştirilmek üzere başka aileye verildiği andan itibaren ilgili sosyal tabakalar arasında, yakın akrabalık ilişkilerinden hiç de geri kalmayan sıkı bir ilişki kurulurdu. Atalık geleneği bir yandan, imtiyazlı tabakaların çıkarına idi, çünkü bu yolla onlar kendilerine her konuda destek vermeye hazır sadık bir insan grubu teşkil etmiş olurlardı. Bu durum, asilzadeler ile beylerin ekonomik ve siyasi anlamda güçlenmelerine, ayrıca toplumda ağırlık kazanmalarına olanak sağlıyordu. Bu tür ilişkiler, üst tabakalar tarafından muhacirlik döneminde geniş ölçüde kullanılmıştır. Diğer bir taraftan ise, iki aile arasındaki dostluk ilişkilerini pekiştirdiğinden köylüler için atalık geleneği, kendilerine güçlü bir hami bulma aracı oluyordu.

Manevi bir akrabalık kurumu olan "atalık" geleneği, Kafkasya'daki diğer halkların birçoğu, özellikle Abhazlara daha yakın olan Adigeler tarafından da uygulanırdı. Bu geleneğin doğuşuyla ilgili olarak etnoğrafya araştırmalarında, kabile düzeni dönemine kadar indiği ve atalık grubunun (eğiticinin), anne soyu ile, dayı grubuyla alakalı olduğu yönünde bir görüş mevcuttur. Bu durum anaerkillikten ataerkilliğe geçiş dönemine has şartlarla açıklanabilir. Söz konusu dönemde çocuk henüz anne soyuna mensup olup, annenin erkek kardeşleri tarafından yetiştirilirdi. Kabile döneminde kadının koca soyuna geçmesi söz konusu olsa da, çocuklar henüz baba soyundan sayılmayıp, hala anne tarafından akrabalara dahil edilirdi. Elbette ki 19.yy'da bu gelenek köklü değişikliğe uğramış, feodal ilişkilerden kaynaklanan bir kalıntı şeklini almış, aynı yüzyılın sonlarında ve 20.yy başlarında ise artık nadiren uygulanır hale gelmiştir.

19.yüzyılda Abhazlarda, kabile toplumu döneminden kalma geleneklerden biri kan davasıdır. Her tür hakaret, cebir, darp, hele de cinayet, eğer hasımlar henüz barışmamışlarsa, ne pahasına olursa olsun, gerektiği şekilde intikam almayı gerektiren durumlardı. Düşmanlık ilişkileri genellikle birinin mülkünü gasp etme, yağma, yangın çıkartma, hayvan hırsızlığı, kaba kuvvet kullanma, tecavüz veya baştan çıkarma, evebeynlere, özellikle anne, abla, kadın eşe yönelik aşağılama, nikahta verilen sözden cayma, kız

ABHAZYA TARİHİ

kaçırma, tek taraflı boşanma, insan öldürme vb. durumlarla ilgili olarak ortaya çıkıyordu. Kan davasının sadece yabancı soydan kimseleri kapsadığını, aynı soy içinde ise suçların cezasının genellikle bunu gerçekleştiren kimseyi soydan uzaklaştırmak olduğunu belirtmek gerekir. Dahası, kan davasının zaman aşımına uğraması söz konusu olamazdı. Onu unutmak olmazdı, babadan oğula (o sırada henüz doğmamış olsa da) geçerdi.

İntikam, öncelikle baba tarafından yakın akrabaları, ardından da ölen ile öldüren tarafın tüm akrabalarını kapsardı. İntikam alma görevi, öncelikle oğullar ve birinci, ikinci, üçüncü derecedeki kardeşlere düşerdi. Çoğu zaman bu tür bir davaya yalnızca bir babanın evlatları değil (abipara), karşılıklı düşmanlıklarını bir tarafa bırakan tüm sülaledaşılar da taraf olurdu. Bilindiği gibi, kan davası kadınları kapsamazdı. Kan davası, kimi zaman insanların tek başlarına veya tüm aile fertleriyle birlikte ve hatta tüm sülale halinde yer değiştirmelerinin, göç etmelerinin ana nedenlerinden biri idi. Cınayeti işleyen ve yakın akrabaları, hayatlarını riske atarak eski ikamet yerlerinde kalmayı göze alamazlardı. İçinde yaşadıkları toplumu terk etmeli ve düşmanlarından mümkün olduğu kadar uzağa, çoğu zaman Abhazya dışına, Kuzey Kafkasya, Megrelya veya Svanetya'ya göç etmeliydiler. Yeni yerlerinde konukseverlik kuralları gereği nüfuzlu bir mahalli beyin himayesine alınırlardı. Birçok fakir köylü bu şekilde beylere ve asilzadelere bağımlı duruma düşerdi. İki aile ve iki soy arasındaki kan davası, onlarca yıl boyunca devam eder ve her iki taraftan da birçok kişinin ölümünü beraberinde getirirdi. Genelde intikam alınuncaya kadar intikam alacak kişiye toplumdan dışlanmış gözüyle bakılırdı. İntikam alacak kişinin törenlere katılması, toplumun içine karışması, refah peşinde olması, evlenmesi vb. ayıptı. Bir an önce intikamını almaya çalışırdı. Genelde bu kişi, yas sembolü olarak kafasını ve yüzünün tamamını siyah başlıkla örtterek, evinden uzaklara giderdi. Bazan, intikam alması gereken kimse, ayrılmadan önce kalabalık karşısında göz yaşı dökmeksizin ölen kişinin naaşının başında intikam alacağına dair yemin ("atouba") ederdi.

Kan davasının ağır şartlarına rağmen, yine de geleneklere göre düşmanların bazı kurallara uyması gerekirdi. Örneğin, suçlu kimse, mağdurla tesadüfen karşılaşması halinde sadece kendini savunabilir, ancak ilk olarak saldıramaz, ona yol verir, kalabalık yerde mağdurla karşılaşır, bulunduğu yeri ilk o terk eder. Düşmanlar karşılaştıkları zaman, intikam peşinde olan kimse ilk ateş etme hakkına sahiptir. Katilden intikam alınır, ancak sırtından vurmamak ayıp sayılır. Şayet toplum bu korkunç belaya kayıtsız kalmış olsaydı, kan davası birçok aileyi yok eder, felaket boyutlarına ulaşabilirdi. Çok büyük boyutlara ulaşma tehlikesi belirttiği zaman, halk, tarafları aralarındaki mese-

ABHAZYA TARİHİ

leyi barışçı yollarla sonlandırmaya zorlardı. Düşmanlığı sona erdirmek için etkili araçlar vardı. Bunlar “adat” adı verilen, herkesi bağlayan yazılı olmayan hukuk normları idi. Abhazya’da bütün cinayet ve medeni hukuk davaları, geleneklere göre kurulan mahkemeler tarafından yürütülürdü. Davalı taraflardan her biri, halk nezdinde saygın kişilerden eşit sayıda hakim seçerdi.

Genelde davalar alenen görülür, hakimler davalı tarafları ve tanıkları dinlerlerdi. Önce davacı tarafın, ardından davalı tarafın şikayetleri dinlenirdi. Mahkeme heyetinde davalı tarafların akrabalarının yer alması yasaktı. Herhangi bir dava incelenirken, benzer durumlarda ataların nasıl davranmış olduğundan hareket edilirdi. Suçlu para cezasına çarptırılır, veya söz konusu olan bey veya asilzade ise, ödeme hayvan veya insan şeklinde aynı olarak yapılırdı. Temyiz gücü hükümlerinin elinde toplanmış olup, gerekli hallerde olay yerine gelirlerdi, ama genellikle kendi ikametgahlarında davaya bakarlardı.

Düşman tarafları barıştırmak için çocukların eğitimi ve evlat edinme gibi manevi akrabalık biçimleri etkili araçlardı. Halk iradesine karşı çıkmayı göze alamayan mağdur taraf, barışmaya razı olur ve kızını, oğlunu, kardeşini, kız kardeşini eğitilmesi için davalı tarafa teslim eder ve bu şekilde düşmanlık sona ererdi. Katil, görüşmeler amacına ulaşamadığı takdirde, mağdur tarafın çocuklarını yetiştirmek üzere kaçırma yoluna başvururdu. Üstelik, düşmanlığa son verebilmek için katil mağdurun evine habersizce girebilir veya arkadaşlarıyla birlikte, mağdur taraftan işine yarayacak bir kadını pusu kurarak yakalayıp, zorla dudaklarını onun göğsüne dokundurabilirdi. Kan davası, şayet katilin anası, kızkardeşi veya karısı, fark edilmeden öldürülenin evine girip, rasladığı ilk çocuğu yakalayıp emzirme taklidi yapması halinde de sona ererdi. Böylelikle davalı tarafların barışmasında süt akrabalığı ve onun diğer biçimleri özel bir rol oynamış oluyordu. Sovyet iktidarının ilk yıllarında, geçmişteki yaşam tarzının çağa uymayan kalıntılarından biri de kan davası idi. Bunun ortadan kaldırılmasında yalnızca cezai tedbirler değil, esas olarak doğa hukukun inceliklerini, düşman tarafların psikolojisini iyi bilen sulh komisyonları ve keza, halkın bilinç ve kültür düzeyinin yükseltilmesi etkili olmuştur.

19.yüzyılda Kafkasya’nın birçok halkı gibi, Abhazlar arasında da karşılıklı yardımlaşma geleneği yaygındı. Abhazlar, evlenme, aile fertlerinin vefatı, bütün kaza-bela olaylarında, ayrıca iş hayatları da olmak üzere hayatın her anında birbirlerine yardım ederlerdi. Abhazların günlük hayatlarının bütününde ve ayrıntılarında arkadaşlık, karşılıklı yardımlaşma ve desteğin

ABHAZYA TARİHİ

mevcudiyeti gözlemlenir. Bu konuda G.Çursin şöyle yazar: “Yangında mala zarar mı gelecek, hasadı dolu mu vuracak, kuraklık veya selden zarar mı gelecek, soyulacak mı? Bütün bu hallerde Abhaz komşusunun ve akrabalarının desteğine güvenebilir. En azından eline bir torba alıp dilenmesi gerekmeyecek. Abhazlar arasında böyle bir duruma raslanmaz.”

Yardımlaşmaya genel olarak ev inşaatı, tarla sürme, hasat vb. dönemlerde başvurulardı. Genellikle bütün komşular önce birinin işini yapar, ardından sırasıyla ikinciye, üçüncüye geçerlerdi. Karşılıklı yardımlaşma müesseselerinden biri de “kiaraz”dır. Kiaraz’ın bir türü, hasat zamanında kadın-erkek komşuları, bir günlüğüne karşılıksız çalışmaya davet etmektir. Köylerde genelde komşuların iş aletleri ve silahlarını yapan bir demirci bulunurdu. Toplumun diğer fertleri de sırasıyla bunun karşılığı olarak onun tarlasını işleme görevini üzerlerine alırlardı. Bunun yanında Kiarazcılar, bir işi bitirip diğerine geçerlerken, öksüz, dul yardıma muhtaç kimselerin bakımsız tarlalarına rastlarsa, teklifsiz bir gönüllülükle içine girer ve gereken çalışmayı yaparlardı. Genellikle iş bitiminde, mal sahibi bir ziyafet verirdi.

Aynı zamanda Kiarazcılar kolektifinin, düşman saldırısını her an geri püskürtebilen bir nevi savunma birliği olarak faaliyet gösterdiğini de belirtmek gerekiyor. Her kiarazcı, çalışacağı tarlaya çapayla birlikte her an kullanıma hazır silahını getirir ve yere çakılan kazığa asardı. Dağ geçitlerine savunma amaçlı bir önlem olarak nöbetçi ve gözcüler konulurdu. Yeri gelmişken 1918 yılında Abhazya devrimcilerinin, köylü kiarazlarını kendi amaçları doğrultusunda kullanmış olduklarını hatırlatmak gerekir.

Abhazlarda adab-ı muaşeretin ana kurallarından birisi geleneksel konukseverlik ve bonkörliktir. Gelenek gereği olarak konuğa özel bir ilgi ve saygı gösterilirdi. Konuğu ağırlayan ev sahibi kim tarafından gelirse gelsin, konuğun malına, canına, şerefine yönelik tehditlere karşı, hayatı pahasına da olsa konuğu korumakla yükümlüydü. Ev sahibi, yabancı konuğu kim olduğunu, nerden geldiğini vb. sormazdı. F.Tornau şöyle yazar: “Tanımadıkları bir yabancıyı kim olduğunu, nereden gelip nereye gittiğini sormaksızın misafir ederler. Konuk gerekli görürse adını ve işlerini, yabancılardan gizlemek için gerekli nedenleri olması sebebiyle bunu sadece ev sahibine açıklar.” Hangi mevsim ve saatte olursa olsun, eve misafir gelir gelmez hemen ateş yakılır, “abısta” (mamalıga) pişirilir, tavuk kızartılır ve misafir sofraya davet edilir. Şayet konuk geceleyecekse en iyi ve en temiz yatak ona verilir. Yatağa yatırılırken aile fertleri hazır bulunur, üstelik ev sahibinin en küçük kızı veya gelini konuğun soyunmasına yardım eder. Bazan, uyumadan önce konuğun ayaklarını yıkarlar. Ev sahibi veya oğlu da konuğa özel bir ilgi

ABHAZYA TARİHİ

gösterir. Atıyla ilgilenir, eğeri çıkarır, çayıra götürür veya avluya yahut ahıra (aboura) bağlar, yem ve su verirlerdi. Ev sahibi atın güvenliğınden de sorumludur. Sabah karnını doyurmadan yola bırakmazlar. Saygın konuk evden ayrılırken, ailenin tüm bireyleri onu yolcu etmeye dışarı çıkarlar ve konuk ata binerken atının üzengisini tutmaya çalışırlar. Abhaz misafirperverliğı kendini şöyle ifade ederdi; yaz olsun kış olsun, özellikle aile bireyleri sofraya oturduğı zaman evin kapısı daima açık bırakılır. Evsahibinin kapıyı kapatması, misafirden kaçması anlamına gelir. Bunun yanı sıra feodalizm döneminde misafirperverlik ve bonkörlük geleneğinin köylüleri feodalilere bağımlı kılan ilave bir neden olduğunu da belirtmek gerekir. Abhazlar arasında misafirperverlikle ilgili ilginç efsaneler mevcuttur. Bunlardan biri şöyledir: Şakrak kuşunun evine misafir gelmiş, ancak zavallı kuşun ikram edeceği hiçbir şeyi yokmuş. Çaresiz kalan şakrak kuşu misafirlerine kanını ikram etmek üzere kendi şahdamarını kesmiş. Şakrak kuşunun boynunda bulunan kırmızı lekenin sırrı işte budur...

Bir diğerefsanede de şöyle denilmektedir: Tanrı bütün milletlere toprak dağıtırken Abhaz geç kalır. Tanrı toprakların hepsinin dağıtıldığını söyleyerek, geç kalmasının nedenini sorduğunda, Abhaz, misafiri olduğunu, onunla ilgilenmeyi bırakıp gelemediğini söyler. Bu yanıt karşısında tanrı şöyle der; bu kadar önemli bir nedenin varsa, kendim için ayırdığım bir parça toprağı sana verebilirim. Böylece, misafirperverliğı sayesinde Abhaza dünyanın en güzel ve en verimli yeri olan Abhazya toprakları nasip olmuştur...

Abhazların geleneksel günlük yaşam kültürünün en önemli öğelerinden biri, yaşça küçüklerin büyüklere gösterdiği saygıdır. Üstelik büyüklere gösterilen bu saygı çok çeşitli şekillerde tezahür edebilir. Örneğın, her yerde ve her zaman büyüklere öncelik tanınır, yaşlılar ata binerken veya inerken atın üzengisi tutulur, onların önü kesilmez, yakın oturulmaz, el yıkarken öncelik büyüklerdedir, en saygın yere oturtulurlar, etin en güzel parçası ikram edilir, büyükler yemeğe başlamadan kimse sofraya el uzatmaz, büyüklerin yanında sigara içilmez, büyükler kadeh kaldırırken herkes ayağı kalkar vb. Bu saygı, büyüğün kökeni, cinsiyeti, tahsil durumu, toplumdaki konumundan tamamen bağımsızdır. Yaşlılara karşı bu şekilde davranış, uzun asırlar içerisinde oluşmuştur, işte bu nedenle de, daha kadim Doğı uygarlıkları zamanından beri iyi bilinen “küçüğün büyüğü saymayı bıraktığı toplumun sonu hüsrandır” prensibi üzerine kurulu bir rafine davranış kuralları manzumesi ortaya çıkmıştır.

Abhazların uzun ömürlülük fenomenini araştıran çağdaş bilim insanlarının, bu olayın sırlarından birinin üzerinde özellikle durduklarını belirtmek gerekir. Bunun cevabı, yaşlıların kendilerini toplum için yararlı ve gerekli

ABHAZYA TARİHİ

bulmalarında gizlidir. Bu sayede ruhsal ve fiziksel dayanıklılıkları artmaktadır. Amerikalı bilim insanı Sula Benet şu tesbitte bulunur: "Abhazya'daki nesiller arasında daimilik ve süreklilik göze çarpmaktadır. Gençler ailenin yaşlı bireylerine büyük bir ilgi ve saygıyla yaklaşmaktadırlar." Abhazların gelenek ve görgü kurallarında hala yaşatılmakta olan bu yaşlılara saygı kuralı, yaşlanma süreçleri ile ilişkili birçok stresi bertaraf etmekte ve yaşlılarda daha fazla yaşamlarının gerekli olduğu kanaatini desteklemektedir. Uzun yaşam fenomeninin önde gelen araştırmacılarından V. Kozdov bu olguyu işte böyle açıklamaktadır.

19.yüzyıl ile 20.yüzyılın başında birçok yazar "Abhazlarda hitabet sanatının olağanüstü bir biçimde gelişmiş olduğunu" yazmışlardır. Sanatın bu türünün gelişmesine, geleneksel halk toplantıları ile halk mahkemeleri de dahil olmak üzere, toplum yaşamının koşulları temel hazırlamıştır. Buna benzer bütün işlerde insanları ikna etmede zeka ve etkili konuşma yeteneğine, ayrıca engin hayat deneyimine sahip erkekler ve kadınlar önemli rol oynarlardı. Abhazların geleneksel hayatı ile kültürünü yakından tanıyan K. Maçavariani şöyle yazar: "Abhaz hatibinin konuşması ikna edici, ilgi çekici ve bazen o kadar büyüleyicidir ki ak saçlı yaşlılar bile pürdikkat dinlerler. Mükemmel Abhazca bilenler, gönüllere hitap etmek ve kalpleri fethetmek için kuvvetli bir silaha sahiptirler. Yaşına bakmaksızın her iki cinsiyetten insanların alındığı açık halk mahkemeleri, Abhazlar arasında mükemmel hatipler yetiştirmiştir."

19.yüzyılın ikinci yarısında yaşayan çok büyük hatiplerden biri, 1866 yılındaki Abhaz isyanında ünlü Lıhni meydanında aralıksız olarak altı saat-ten fazla konuşan Eşera'lı Osman Şamba'dır.

Başka ünlü halk hatipleri de vardı. Bunlardan biri, evinde bir nevi hitabet okulu oluşturmaya çalışan Pokveş'li Naurız Çaçhalia'dır. O, yetenekli gençleri toplayarak hitabet dersleri veriyordu. Ayrıca davranış biçimlerini de öğretmiştir. Ders sırasında "alabaşa" adı verilen sopasını yere saplar, onun üzerine başlığını asarak konuşmaya başlardı. Üstelik sadece konuşma şekli ve içeriğine değil, aynı zamanda vücut diline de çok büyük önem veriyordu.

§2. Abhazların yerleşim yerleri ve konutları

Yerleşim yeri ve konut, maddi kültür unsurlarıdır. Bu unsurların gelişmesi, halkın hayat seviyesiyle yakından ilişkilidir. Toplumun ekonomik, sosyal yaşamındaki ve ideolojik görüşlerindeki tüm temel değişiklikler, yerleşim birimleri ile konutların dış görünüşü üzerinde iz bırakır.

19.yy- 20.yy başında Abhazya ekonomisi tarıma dayalı idi. Buna uygun olarak nüfusun esas çoğunluğu köylü idi. 19.yüzyılın başında nüfus genel olarak dağlarda (yüksek yaylalarda), dağ eteklerinde ve düzlüklerde yaşıyordu. Ancak peşe peşe gelen muhaceret dalgalarından sonra yüksek yay-

ABHAZYA TARİHİ

laldaki yerleşim birimleri fiilen boş kalmıştır. Dağlardaki ve eteklerdeki Abhaz yerleşimleri birbirinden belli bir uzaklıktaki dağınık çiftlikler veya köyü (akita) oluşturan küçük yerleşim grupları (atsuta) halinde idi. Nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu yer, dağ eteklerini düzlüklerle birleştiren yolların geçtiği ırmak boyları idi. Yerleşim yeri olarak düşman saldırısında doğal koruma da sağlayan kuru ve yüksek tepeler tercih ediliyordu.

Düzlük bölgelerde nüfus yoğunluğu daha yüksekti. Buralardaki yerleşim birimleri iç içe geçmiş durumda idi. Aralarındaki sınırları, doğal engeller olan nehirler, tepeler, yar ve dereler belirliyordu. Yüksek dağ ve dağ eteklerindeki bölgelerde 100 hanelik köyler büyük sayılırken, düzlüklerde 300-400 hanelik köyler büyük sayılıyordu.

Yerleşim birimlerinin planlanmasında, insanlar arasındaki anlaşmazlıklar ile toplumla ilgili davalarla ilgili mahkemelerin yapıldığı köy merkezindeki meydana büyük önem verilirdi.

Çiftliklerin büyüklüğü, sahibinin ekonomik durumuna bağlı idi. Genelde evin önünde, Abhazların batıl inançları gereği yıldırımı savdığı düşünülen bir veya birkaç gürgen ağacının olduğu geniş avlunun bulunması, bir prestij göstergesi sayılırdı. Çiftlik, bir veya birkaç sürülebilir tarla, bahçe, bağ, avlu, aralık, avlu dışındaki çitle çevrili hayvan otladığından oluşurdu. Dağ eteklerindeki çiftlikler, küçük bir ormana bitişik olarak inşa edilirdi. Çiftliklerin içine aile mezarlıkları da yapılabilirdi. Bey, asilzade ve varlıklı köylülerin evlerinin önünde çoğunlukla çift avlu olurdu: iç avlu ve ondan çitle ayrılan daha geniş dış avlu... Yukarıda sözü edilen çiftlik bölümlerinin hepsi birbirlerinden çitlerle ayrılırdı. Çitler de çok çeşitli olurdu. Buralarda farklı örgü çit çeşitlerinin yanı sıra yere çakılan kazık çitler, yığma taştan çitler, ayrıca canlı ağaç, diken, çalı vb. doğal çitler de kullanılırdı. Sundurmalı avlu kapısı evin orta cephesinin karşısına oturtulur ve çoğu zaman oymalı olurdu. Avlu kapısının yanına, sundurmanın altına küçük bir kapı daha eklenirdi. Çiftliğin içine belirli bir sistemle ev ve müştemilat binaları inşa edilirdi. Saman veya saz çatılı ve yuvarlak dallardan örülü yapılar doğrudan toprağın üzerine oturtulurdu. Abhazya'da "akuatse" (konik) adıyla adlandırılan bu tip yapılardan çok az örnek günümüze gelebilmiştir. İsminden çatısının konik olduğu anlaşılır.

Aynı şekilde örme, tahta veya kütükten dört köşeli, tek sıralı evler inşa edilirdi. Bu evler ağaç temeller ve köşe direkleri üzerine inşa edilen tek odalı veya çok odalı olurdu, çoğunun ön tarafına sundurma yapıları. Abhazya'da bu tipteki en yaygın konut, "apatskha" veya "amasar-tdzi" olarak

ABHAZYA TARİHİ

adlandırılan örgü veya bağdadi yapıdır. Bu tipteki kütük yapılar “acargal” adıyla adlandırılır. Bu barınağın bir alt tipi tek sıralı, örme, bağdadi veya tahtadan “apatskha” tipinde çok odalı yapılardır. Yüksek kolon veya taş kaide üzerine yapılan, tek veya birkaç balkonlu, tek sıralı ve çift sıralı, dört köşeli ahşap evlerin tümüne Abhazya’da “akuaska” adı verilir. Bu tip, kendi içinde, kolon veya taş kaide üzerine inşa edilen, tek, çift veya üç odalı ahşap yapılar ve kolon veya taş kaide üzerine inşa edilen çift sıralı çok odalı evler şeklinde iki kategoriye ayrılır. Bu ana tiplerin yanında, bazı ara tipler de vardır, mesela “abıtsadtı”, “apatskha”nın bazı tipleri, özellikle toprağın üzerine kaldırılmış olanları.

Söz konusu dönemde yalnızca Abhazya’nın düzlüklerinde nadiren raslanılan taş ve tuğla evleri de ayrı bir tip olarak zikretmek gerekir.

Abhazya’da tüm ahşap evler arasında, 19.yy’ın ikinci yarısında yaygınlaşmaya başlayan “akuaska” tipi ev en yaygın olanı idi. Önceleri bu tip evleri feodaller yapardı. Abhazya’da Sovyet iktidarının kurulmasından sonra bu tip evler yaygınlaştı.

Esas ev avlunun ortasına inşa edilirdi. Evin büyüklüğü ile inşaat malzemesi ev sahibinin maddi durumuna bağlı idi.

Esas evin yanında mutfak görevi gören küçük bir yapı olurdu. Zenginler hizmetçileri için ayrı bina yaptırırlardı. Evin arkasındaki avluda yeni evlenen çiftler için “amhara” adı verilen geçici bir bina inşa edilirdi.

Çiftlikte bulunan müştemilat arasında, kuru dallardan örülen veya ahşap duvarlı bir yapı olan şarap deposu zikretmeye değer. Evden uzakta, kolon üzerine inşa edilen ambar ve hayvan yeminin muhafaza edildiği samanlık bulunurdu. Büyükbaş hayvanlar için yapılan ahır avlu çitinin dışında bulunurdu.

§3. Abhazlarda çocuk eğitimi gelenekleri

Bilindiği üzere, her halkın çocuk eğitiminin amaçları ile bunun uygulanmasına yönelik kendi ahlaki idealleri, kendi anlayışları vardır. Yeni neslin eğitim sistemi ve metotları, o halkın milli duygularını, psikolojisini ve yaşam tarzını yansıtır. Defalarca tekrarlanan ve nesilden nesle geçen çocuk eğitimi biçim ve metotları, zamanla bir sistem haline gelip, gelenekselleşirdi.

Abhazların çocuk terbiye sisteminin ana ekseninde, genç nesle çalışma alışkanlığını benimsetme prensibi yer alırdı.

Devrim öncesi Abhaz ailesindeki çalışma eğitimi, öncelikle tüm sosyo-ekonomik ilişkilerin bileşimiyle belirlenir ve çocukların fiziksel emeğe doğ-

ABHAZYA TARİHİ

rudan katılımını öngörüyordu. Abhazların yarı-doğal ekonomisi, özellikle tarım çalışmaları mevsiminde önemli ölçüde işgücü gerektirir ve çocukların bu dönemdeki yardımı aile için çok önemli olurdu. Çocuklar çok erken yaşlarda çalışmaya alıştırılırdı. Çocuklar daha 2-3 yaşlarında iken büyükleri tarafından kendilerine verilen görevleri yerine getirmeye başlarlar, 7-8 yaşlarında ise ailenin işlerinde doğrudan yer alırlardı. Aynı zamanda anne-babalar çocuklarına güçlerine uygun işler vermeye özen gösterirler, onların ağır şeyler kaldırmamalarını sıkı bir şekilde takip ederlerdi.

Abhaz köylü ailesinde çocuklara verilen emek eğitimi sistemini iki aşamaya ayırmak mümkündür. İlk aşama çocuk 2-3 yaşında iken başlar ve 7-8 yaşa kadar devam eder. Kolay istekleri yerine getirme süreci içerisinde bu dönemde, çocuklar temel emek becerileri edinirlerdi.

2-3 yaş ile 7-8 yaş arası dönemdeki emek eğitiminin önemli özelliklerinden biri, erkek çocuklarıyla kız çocuklarının birlikte çalıştırılmalarıdır. Ancak 7-8 yaş ile 15-16 yaş arasını kapsayan ikinci aşamanın başlamasıyla, iş paylaşımında kesin bir ayrım görülür. Çocuklar arasındaki iş paylaşımı şu şekilde gerçekleştirilirdi: kız çocukları anneleri tarafından ev işlerinde eğitilir, erkek çocukları ise 6-7 yaşlarından itibaren zamanlarının büyük çoğunluğunu, kendilerine erkek işlerini öğreten dedeleri, babaları ile ağa-beylerinden oluşan erkek toplumuyla geçirmeye başlarlardı.

Böylece, emek eğitiminin ikinci aşamasında, çocukların aile içi iş faaliyetine doğrudan katılmaları öngörülüyordu. Emekle eğitimin ilk aşamasındaki çocukları işe alıştırma sürecinde aile büyükleri (dede ve nine) önemli bir rol oynarken, ikinci aşamada ise daha ziyade anne ile baba daha etkin olmaya başlarlardı. Bu süreçte anne ile baba, özellikle çocukları ev dışında gerçekleştirilen tarla işlerinde çalışmaya başladığında ön plana çıkarlardı. Halk eğitimi sisteminde genç neslin fiziksel bakımdan hazırlıklı olması büyük önem taşırdı. Abhaz halk pedagojisinde çocukların bedensel gelişimi, emek eğitiminin şartlarından biri olarak değerlendirilirdi.

Abhazlarda çocuğun bedensel eğitiminin amacı, sadece çalışabilir insanı, gelecekteki vatan savunucusunu hazırlamak değil, gençlerin kararlılık, cesaret, kahramanlık ve soğukkanlılık gibi manevi ve iradi özellikleri kazanarak, kendilerini geliştirmelerini de sağlamaktı. Halk arasında, niteliği bakımından toplum fertlerinin iş faaliyeti ve savaş hareketlarına daima hazırlıklı olmalarını gerektiren tarihi yaşam şartlarıyla yakından alakalı çeşitli fiziksel talimler, oyunlar ve yarışmalar yapıldı. Toplumun ekonomik ve siyasi yaşamının gelişmesi ve değişmesiyle, beden eğitimi sistemi de farklılık kazanıyordu. Bu keyfiyet, beden eğitiminin içeriğine, uygulanış

ABHAZYA TARİHİ

şekline ve cinsiyete bağlı olarak farklılaşan araç ve biçimlere bariz bir şekilde yansımıştır.

Abhazlar çocukların ahlaki terbiyesine de çok büyük önem verirlerdi. Ahlaki terbiye süreci ailede olduğu gibi, toplum içerisinde de devam ederdi. Çocukların ahlaki terbiyesinde, büyüklerin davranışları, örnek olmaları, belirleyici rol oynardı. Ebeveynler ve büyükler, çocuklarına asırlar içerisinde oluşan ve halkın bilincine derinden işleyen iyi ahlak geleneklerine dayalı bir ahlak eğitimi verirlerdi. Abhaz çocuklarının ahlak eğitiminde, eğitmen olarak sadece ebeveynlerin değil, aynı zamanda başta soy büyükleri olmak üzere, her yetişkinin görev alması tipik bir örnektir. İster akraba, ister komşu veya yabancı biri olsun, her yaşlı insan, herhangi bir olumsuz davranışta bulunan çocuğu uyarma hakkına sahipti. Ahlak eğitiminde toplum büyük rol oynardı. Topluma saygılı olması çocuğa sürekli olarak tembih edilirdi.

Abhazların ahlak geleneklerinde anne-baba ile büyüklere saygı gösterme ve hürmet etme çok önemlidir.

Çocukların manevi yönden eğitiminde aile ile soyun şerefini koruma konusuna özel bir vurgu yapılırdı. Anne-babalar sıklıkla “Ebeveynlerini rezil etme”, “Anne-babanın şerefini, ismini kirlletme” diyerek, çocuğuna tenbihde bulunurlardı.

Çocukların zihinsel eğitimi ve terbiyesi meselesi Abhaz halk pedagojisinde çok önemli bir yer tutar. Halk, eğitim ve bilime çok büyük önem verir, halk arasında “dünyayı güneş, insanı bilgi aydınlatır”, “İlim konuk, akıl ev sahibi”, “Akıllı insan hem yakının, hem düşmanın olsun” gibi atasözleri mevcuttur. Sözü edilen dönemde tahsil yapma şartlarının son derece zor olmasına rağmen, halk yine de mümkün olduğu kadar çocuklarının okuması ve bir meslek edinmesi için çaba harcıyordu. Ekim Devrimi öncesinde Abhaz çocuklarının ezici çoğunluğu eğitim alamamıştı. Kiliseye bağlı ilk din okulları 19.yüzyılın 50’li yıllarında açıldı, ancak 1897 yılında Abhazya’nın tümünde öğrenci sayısı 272’yi zor buluyordu. Sohum’da açılan okullara sadece asilzade ve istisna olarak zengin toprak ağalarının çocukları girebiliyordu.

Abhaz çocuklarının zihinsel eğitiminde masallar, efsaneler, atasözleri, destanlar, deyimler, yanılmaçlar ve bilmeceler olmak üzere çeşitli türleri kapsayan folklor eserleri büyük bir yer tutuyordu. Çocuklar folklor eserlerini erken yaşlarda öğrenirlerdi. Ailenin yaşlı fertleri, dedeler, nineler torunlarına masal anlatır, bilmece çözmeyi öğretirlerdi, bütün bunlar çocukların zihnini, düşünme ve anlama kapasitesini geliştiriyordu.

ABHAZYA TARİHİ

Ebeveynler, konuşmalarını atasözü ve deyimlerle süslemeye dikkat ederlerdi çünkü bunlar, ahlak kurallarını, halkın ahlaki hedeflerini yansıtır. Çocukları kötü davranışlardan korur, onları etik kurallara uymaya teşvik ederlerdi. Eğitime erken yaşlarda başlanması, çocuğun entelektüel yeteneklerinin oluşması için gerekli olduğu düşünülürdü. Bu yüzden çocuklarla sık sık çeşitli doğa olayları ve çevre unsurları vb. hakkında sohbet edilirdi.

Abhaz halk pedagojisinde çocukta güzellik terbiyesine önem verilirdi. Güzellik (insanda, doğada, eşyada vb.) insan ruhunu besleyendir. Abhazların güzellik algısında, estetik duyguların ve kavramların gelişiminde yaşanan doğanın zengin güzelliğinin büyük rolü vardır. Abhaz köylü ailesinde, çocukları güzellik konusunda geliştirmede yaşlıların etkisi büyüktü. Dünyaya gelen bir bebeğin bulunduğu yer güzel eşyalarla donatılır: tertemiz bir oda, oda duvarını süsleyen örtüler, temiz ve bakımlı bir avlu vb.

Halk eğitim sistemi mantıklı ve amaca yönelik idi. Çocuk eğitim sistemi, yöntemi ve şeklinde halkın etik duyguları, psikolojisi ve gelenekleri yansırdı. Eğitim geleneklerinde insanların karşılıklı ilişkilerinin norm ve prensipleri şekillenir, sosyal davranışları mesnet bulurdu. Halk eğitim sistemi genç neslin hayatta ihtiyaç duyulan kalite ve yetenekleri kazanmasına yönelikti.

§4. Halk sanatı

Halk sanatı, bir güzel sanatlar türüdür. Halkın, daima yaşamını güzelleştirmeye, etrafındaki eşyaları yalnızca sağlam ve uygun değil, aynı zamanda güzel yapma çabasıdır. Her halkın sanatının özgünlüğü, onun emeği ile yaşamının sosyo-ekonomik şartlarıyla, yaşadığı ve çalıştığı doğa ortamının özellikleriyle, şu veya bu zanaatın gelişmesi için gereken hammadde kaynaklarının mevcudiyetiyle belirlenir.

Abhazların günümüze kadar gelen kemikten, ağaçtan, bezden, metalden mamul kap-kacak, alet-edevat, mutfak eşyası gibi halk sanatı eserleri, çeşitli zanaatların mevcut olmuş olduğunun kanıtıdır. Abhazların günlük yaşamında halk sanatı mamullerinin uzun süre kullanımda kalmış olmasının sebebi doğal ekonomidir. Her Abhaz köylü ailesi, ev içerisinde gerekli olan eşyayı kendisi üretirdi. Abhazya eskiden beri günlük yaşamla ilgili bu tür zanaatların gelişmesi için gerekli olan hammaddelerle doluydu. Günlük yaşamda gerekli olan ve aynı zamanda konutun dekoratif süsü olan zanaat eserleri halk ustalarının elinden çıkmıştı. Abhaz halk sanatı, halkın yaşam tarzı ve üretimin niteliğinden ayrı düşünülemez. Yaşamın bütün yönlerine nüfuz etmiştir. Çocuğu daha erken yaşlarda güzellikle tanıştırmaya çalışırlardı. Büyüyen çocuk, çevresindeki, ebeveyni tarafından özenle ve büyük bir zevkle üretilmiş olan pek çok eşyayı gözlemleyebilirdi. Kız ço-

ABHAZYA TARİHİ

cuklarına el sanatları 7-8 yaşlarından itibaren öğretilirdi. İp eğirmeyi, örgü örmeyi (çorap, atkı), daha sonra da dokuma nakış ve dikiş öğrenirlerdi. Erkek çocuklarına ise ata binme, ahşap, boynuz ve metalden vb. çeşitli eşyalar imal etme tekniği eğitimi verilirdi. Evebeynler de kendi anne babalarından öğrendikleri beceri ve bilgileri evlatlarına titizlikle aktarırlardı.

Çok çeşitli eşyaların hepsi özgün işleme, nakışlı dokuma, örgü, aplikasyon vb. ile süslenirdi. İşleme ustaları ve dokumacılar halk arasında çok saygın insanlardı. Abhaz kadınının el sanatı konusundaki becerisi, “altın serpiştiren eller” şeklinde ifade edilirdi. Duvar örtüsü, perde, havlu kenarları, yolluklar, nevresim takımları, kırmızı, siyah, mavi ve kırmızı ipliklerle yapılan işlemlerle süslenirdi. 10-12 metre uzunluğunda olan ve misafir odasının duvarlarını üç taraftan kaplayan uzun pamuk veya keten duvar örtüleri son derece özgündür. Duvar örtüsü geometrik veya bitki motifli kumaş parçalarından dikildiğinden, desenler ornament tekniğiyle işlenirdi. Bu tür duvar örtüsüne diğer Kafkas halklarında raslanmaz.

Açık eşkenar haç şeklindeki kare havlular da bir o kadar özgündür. Söz konusu havlu kenarları bol miktarda hayvan (geyik), kuş tasvirleriyle veya bitki motifleriyle, ayrıca maharetle örülen makrameli saçakla süslenirdi. Bu tür havlu düğüne mahsustu. Bu durum akrabalık ilişkisi kuracak olan iki ailenin birleşmesini sembolize etse gerektir.

Hallıların ve desenli pamuklu duvar örtülerinin üzeri çok eski geometrik ve hayvan vb. tasvirlerinin yer aldığı ornamental motifli olup, yün yolluklar da çok orijinal idiler. Abhaz kadınları çıkrık eğirme ve dokumacılığın yanı sıra işleme ve terzilik sanatında da ün yapmışlardı.

1925 yılının sonbaharında Abhazya’da bulunan Yevgeniy Shilling, ev eşyalarının temizliği, odanın tüm duvarını örten üzeri desenli keten ve pamuklu kumaşlar, ayrıca perde, havlu ve kerevet ile oda duvarları üzerindeki büyük halılardan hayranlıkla bahseder.

Abhazların dokuma eşyalarının desenleri çok çeşitlidir. Bunlar farklı hayvan resimleri, geometrik, bitkisel ve güneş motiflerinden oluşur. Kumaş üzerindeki desenlerde hayvan resimleri ve geometrik motifler daha fazladır. Dokuma eşyaların ve ahşap oymaların üzerindeki kompozisyonların yapısının en belirgin özelliği, simetrik kompozisyonların dengeli bir şekilde kullanılmasıdır. Kumaş üzerindeki hayvanlar (geyik, at, köpek vb.) veya kuşlar en basit simetri formlarında, yani düze yakın veya aynadaki gibi düz sıralanmışlardır.

İlkinde hayvanlar ve kuşlar ardarda durur veya yürür gibi tasvir edilmiştir. İkinci durumda ise hayvanlar ve kuşlar yüzyüze durur gibi canlan-

ABHAZYA TARİHİ

dırılmıştır. Kimi zaman aralarına dominant bir figür: “ağaç”, çalı, bulut vb.yerleştirilir. Modern Abhaz milli desenlerinin Ortaçağ eserleriyle ve Abhazya topraklarında ortaya çıkarılan arkeolojik buluntulardaki desenlerle karşılaştırılması, Abhazların ana motiflerinin kökeninin, eski Ön Asya medeniyetiyle bağlantılı olan bronz çağı Koban-Kolhida dönemindeki eserlerden geldiğini göstermiştir.

Abhaz halk sanatında örmecilik önemli bir yer tutar. Örucülüğün şekil ve yöntemlerinin çok çeşitliliği, özelliklerine bağlı olarak kumaş seçim becerisi, halkın bu zanaatta zengin bir deneysel bilgiye sahip olduğunu söylememize imkan vermektedir. Abhaz halkının yaşamında yaygın bir biçimde kullanılan çok sayıdaki örme eşya mevcuttur. Örme sanatı, hammaddesi tekstile dayanan ve hammaddesi ağaç, bitki kabukları, sarmaşık vb. dayanan iki farklı alanda gelişmiştir. İlk örgü tipi kadın emeğiyle, ikincisi ise erkek emeğiyle üretilirdi. Abhaz kadınları parmaklarıyla, adi veya sırmalı yahut simli iplikten yuvarlak kordon veya geniş şerit örmenin yanında, yuvarlak kordondan çerkeska ve tünik için örgü düğme, başlık saçağı vb. yapma konusunda yüksek bir maharet düzeyine erişmişlerdi. Tel veya şeritlerle kıyafetlerin kenar kısımları süslenir veya şapka, ayakkabı ve giyimin dikiş yerlerinin üzeri kapatılırdı. Abhazlar arasında hasır örme de yaygındı.

Abhaz örme sanatının kökeni, eneolit ve bronz çağlarına kadar dayanmaktadır. Hasır örgünün ilk izlerini seramik kapların diplerinde görmek mümkündür. Etnografik malzemelerden anlaşıldığı üzere, bronz çağına ait eserler arasında döküm kordonlara rastlanmaktadır.

Ağaç kabuğu, bitki ve sarmaşıktan yapılan ikinci tip örgü, Abhazların günlük yaşamında önemli rol oynuyordu. Bazı evler (kare şeklinde temeli yuvarlak), müstemilatlar (mutfak, kümes, ahır, mısır deposu), bazı işlerde kullanılan eşyalar (nehirlerde balık avlamada kullanılan huni şeklindeki çift katlı sepetler, üzüm toplamada kullanılan huni şekilli sepetler vb) örgüden mamüldü.

İnşaatta kullanılan örgü, bir sanat düzeyine ulaşmıştı. Bu maharet yalnızca örülen redodondron dallarının sağlamca ve düzgün bir şekilde bükülmesinden ibaret olmayıp, aynı zamanda örülen dallarla istenilen deseni elde etmekte idi. Desenli örme sanatı, Abhaz köyünün günlük yaşamından günümüze kadar gelen örme evlerin, Abhazya arkeolojisinde eneolit ve erken bronz dönemlerinde raslanan ahşap konut tipinin en eski örneği olması bakımından ilginçtir. Desenli dokuma ve örgü sanatının yanı sıra, Abhazya’da ahşap oyma da çok yaygındı. Ahşap oyma bezekleri, şekil zenginliği ve çeşitliliğiyle de göze çarpıyordu. Grafik, rölyefli, ajurlu, üç bo-

ABHAZYA TARİHİ

yutlu oyma, yakarak oyma, kakma oyma yöntemleri vb.gibi birçok yöntem Abhaz ustaları tarafından biliniyordu.

Kadın eliş eşyalarının saklandığı sandıklar zengin oymalarla süslenirdi, sandığın ön yüzünün tamamı desenlerle kaplanırdı. Desen, kenarı geometrik motiflerle çerçeveli güneş sembollerinin (rozetler) çeşitli kombinasyonlarından oluşurdu. Bu sandığı gelin, anne-babasının ellerinden alır ve daha sonra kocasının yakınlarına hediye edeceği diğer elişlerinden farklı olarak onu ömür boyu muhafaza ederdi. Abhaz ahşap evinin (akuaska) balkon ve veranda parmaklıkları ve saçaklarındaki oyma bezemelerde yaygın olarak kullanılan bu güneş işaretleri, gök cisimlerinin (güneş ve ay) bir nevi sembolü idi. Günlük kullanım eşyalarında, konut ve müstemilat yapılarının dış yüzeylerinde bu sembollere özel bir koruyucu anlam atfedilirdi.

Şimşir kaşık saplarında, tahtadan kupa kulplarında, sandıklarda, asa uçlarında vb. geniş şekilde kullanılan üç boyutlu oyma, heykeltıraşlık sanatının bir çeşidi idi. Bilindiği gibi, eşya kulplarına hayvan (koyun, keçi vb.) veya kuş figürleri oyulurdu. Günlük kullanım eşyalarının uçlarındaki heykelciklerin benzerlerine, arkeolojik eserlerde sıklıkla rastlanır. Uçları hayvan heykelcikli koni biçimindeki bronz levhalar gibi bazı süslemeler, yerel sanatın özelliğini oluşturuyordu.

Ahşap oyma yönteminin yaygın olarak kullanılan bir türü, boynuz, kemik veya daha seyrek olarak sedef kakmalı oymalardı. Hayvan boynuzu ile kemiği, hem milli kıyafet işlemleri ve süsleri olarak, hem de bazı günlük eşyaların (boynuz kaşıklar, sırma dikmek için kemik bıçak, çerkeska ve beşmet vb. gibi kostümlerin örme düğmelerini iliklemekte kullanılan kemik bizler) imalatında da kullanılıyordu.

Boynuz ve kemik kakmalar, at eyerlerini, Abhaz erkek ve kadın kemerlerini, yüksek topuklu takunyaları, çakmaktaşı tüfek ve tabanca dipçiklerini süslerdi.

Boynuz ve kemik levhalarla yapılan süsleme, geometrik biçimiyle göze çarpardı. Üçgen, eşkenar dörtgen, kare ve vb. şeklinde oyulan kemik ve boynuz levhalar, önceden açılan oyuklara yerleştirilir ve üzerlerine küçük çiviler çakılırdı. Bu işlem sırasında beyaz ve gri renkli levhaların sırayla yerleştirilmesi, belirli bir efekt yaratırdı.

Tahta ayakkabı kakması, gümüş boyayla doldurulan oluklu oyma ile bir ahenk oluştururdu. Oluklu oymanın çizgisel deseni, ortasında bir nokta olan konsantrik dairelerden meydana geliyordu. Bu, kemik ve ağaç oymalarda geniş şekilde kullanılırdı, Ortaçağ ve bronz çağı arkeolojik eserlerinde benzerlerine rastlanmaktadır.

ABHAZYA TARİHİ

Abhazya'da çakmaktaşı ve kemik malzemelerin kullanıldığı, Holodny mağarasındaki üst paleolitin son dönemine tarihlenen ilkel insan barınağında ortaya çıkarılan arkeolojik malzemeyle kanıtlanmıştır. Burada geometrik desenli kemik zıpkınlar bulunmuştur.

Bütün veya testereyle biçilmiş haldeki yaban domuzu dişleri neolitik ve erken bronz devrinde ritüel bir anlam içeriyordu. Yaban domuzu dışından yapılan levhalar giyim süsü olarak kullanılıyordu; yaka ve kemerlere takılıyorlardı.

Kakma, üç boyutlu oyma vb. dışında 19.yy sonu ile 20.yy başında testere ile açılan dişli oymalar da yaygındı.

Batı Gürcistan gibi, Abhazya'da da özgün olan ve günümüze kadar muhafaza edilen ahşap evler (akuaska), dişli oyma bezekli motiflerinin çeşitliliği bakımından benzersizdir.

Bu tür evlerin asıl süsleri, tüm cephe boyunca uzanan balkonları idi. Dantel şeklinde doğranmış tahta parçalarından mürekkep figürlü balkon korkulukları büyük bir maharetle yapılırdı. Kornişler zengin bir şekilde süslenirdi.

Abhaz halk sanatı üzerine yapılan araştırmalar, halı, yolluk, duvar halıları gibi çeşitli dekorlarda raslanan desenlerin, yalnızca estetik güdülerle yaratılan alakasız şekiller olmadığını göstermiştir. Bunlar, halkın dünya görüşü ve toplumsal yaşam biçimiyle alakalı tamamen somut eşyaları ve olguları yansıtmaktadır. Abhazların, asırlar ötesinden gelen kadim dünya görüşleri, sanki kocaman bir elmasın köşelerinde yansır gibi halk motiflerinde ifadesini buluyordu. Mesela, hayvan (geyik, at, köpek, vb.) ve kuş (hüthüt kuşu ve tavus kuşu) tasvirleri, bunlara duyulan özel bir saygı ve tapınmaya işaret eder. Ancak desenlere yüklenen bu anlamlar zamanla zayıflamış ve artık dekoratif süsleme olarak algılanmaya başlamıştır.

Madenin sanatsal anlamda işlenmesi de yaygındı. Altın ve gümüş ustaları, Kafkas kuşağı olarak bilinen ince erkek kemerlerini yapar ve bunlar için gümüş süsler imal ederlerdi. Kadın kostümünün gümüş veya bronz göğüs düğmeleri altın yaldız veya savatla süslenirdi. Kama, kılıç, tabanca kabzaları, yüzük, küpe, fişeklik, barutluk, yağdanlık, at koşumları ve diğer eşyalar altın veya gümüşle süslenirdi. Abhazcada halen kullanılmakta olan savatlama ve yaldızlama sanatıyla ilgili terimler, bu zanaat dalında ulaşılan maharetin kanıtıdır. Tüm Kafkasya'da olduğu gibi Abhazya'da da madenleri sanatsal anlamda işleme kültürü çok eskidir. Çok sayıdaki bakır madeni yatakları ve keza eski cevher eritme fırınları ve çukurları, tarihi Abhazya topraklarında bronz ve demirin üretildiğine işaret eder. Burada demirci-

ABHAZYA TARİHİ

lik ve silah üretim sanatı çok yüksek seviyelere ulaşmıştı. Bir süre önce Pitsunda'da ortaya çıkartılan M.S. 3-4.yy'a tarihlenen arkeolojik eserler arasında süs eşyaları ve ayrıca sıvı maden döküm kovası özellikle dikkate değer. Söz konusu buluntular ilim adamlarına, Pitsunda'da çeşitli süs eşyası imal atelyelerinin, dolayısıyla da yerel bir üretimin mevcut olduğunu düşündürmektedir. Abhazya'da M.Ö.6.yüzyıldan itibaren hem altın hem de gümüşün kullanılmaya başlandığı tesbit edilmiştir. Abhaz milli kıyafetinin pek çok mücevherli süslemelerinin prototiplerine Abhaz arkeolojik eserlerinde raslanmaktadır.

§5. Kent hayatı

Devletleşmenin temelini oluşturan kentler, Abhazya topraklarında 19.yy ortaları ile 20.yy başlarında yeniden ortaya çıkmaya başlamıştır. Uygun bir koy ve merkezi konumu, Sohum'un bölgenin ilk ve önemli bir kenti olmasına zemin hazırlamıştır. Oçamçıra, Gudauta, Gagra, Novy Afon, Pitsunda, Gulpirş vb. gibi kent tipi yerleşim birimlerinin temeli işte o zamanlarda atılmıştı. 1897 yılında Abhazya'daki kent nüfusu, toplam nüfusun %7,5'ini oluştuyordu.

Sohum 1846 yılında bir liman kenti statüsüne kavuşmuş, bir yıl sonra da burada "seküler ve sınıfsal mahkeme" yetkisine sahip "ratuşa" denen bir nevi şehir belediyesi faaliyete geçmiştir. Sohum-Kale 1864 yılından itibaren, o dönemde tüm Abhazya'yı kasteden "Sohum Askeri Şubesi"nin idari merkezi olmuştur. 1866 yılında burada zabıta ve polis yönetim kadrosu işe başlamıştır. Sohum, çeyrek asır boyunca Rusya İmparatorluğu'nda bu çeşit bir arkaik idareyle yönetilen yegane şehir olmuştur. 1895 yılında nihayet Sohum'da şehir meclisi yönetimi ihdasına izin verilmiş ve Sohum şehir meclisinin ilk seçimi 1899 yılında yapılmıştır. 1917 yılına kadar Sohum şehreminliği (belediye başkanlığı) görevini, emekli süvari yüzbaşı L.Berens, doktor M.Dmitriyev, finans uzmanı M.Tomara, Prens N.Tavdgiridze, kont V.Sollogub ve Prens A.Şervaşidze yürütmüşlerdir. K.Korçit ve A.Maçavariani uzun süre boyunca şehreminliği vekaleten yürütmüşlerdir.

Oçamçıra ve Gudauta kentleri 19.yy'ın daha 60'lı yıllarının ikinci yarısından itibaren Abhazya'nın diğer yerleşim birimleri arasında öne çıkmaya başlamışlardır. Ticaret ve sanayi merkezi sıfatıyla buralarda 1870 yılında inşaat için arsalar tahsis edilmiştir (600'er desyatin), yani, o zamanki yasalara göre buralar şehir statüsü kazanmıştır. 1873-1874 yılları arasında Gudauta ve Oçamçıra'da büyük köy yönetim şekli uygulamasına geçilmiş, 1896 yılında bu noktalar artık Gudauta ve Kodor bölgelerinin idari yönetim merkezine dönüşmüş ve ithal mallar da dahil olmak üzere emtia toplama ve dağıtım yeri olmuşlardır. Lakin buralara resmi anlamda şehir statüsünün

ABHAZYA TARİHİ

verilmesi, Çarlığın Kafkasya Bölge İdaresi tarafından frenlenmiş ve ancak 1904 yılında bu yerlere şehir statüsü verilebilmiştir. 1903 yılında, yöneticisi makamına uygun yetkilerle donatılan Gagra da fiili olarak şehir statüsü kazanmıştır. Bu dönemde Abhazya'da şehirlerin gelişimini engelleyen en önemli faktör olarak “mevcut imkanların özyönetim fikrini geliştirmeye müsait olmaması” gösterilmektedir.

Mimarlık. Abhazya şehirlerinin kısmen günümüze kadar muhafaza edilen mimari görünüşü Sohum, Oçamçira, Gudauta ve diğer noktalardaki ticaret ve sanayi alanlarının tamamen yakılıp yıkıldığı 1877-1878 yılları arasındaki savaş sonrasında oluşmuştur. Sohum -Kale şehri Avrupa şehircilik kültürü temel alınarak planlanmıştır. Aynı prensip önce Oçamçira, Gudauta, daha sonraki dönemlerde de Gagra, Novy Afon başta olmak üzere birçok yerleşim biriminin mimarisini de etkilemiştir. Her yerde ahşap binaların yerini taş evler almıştır. Örneğin, Gudauta'da 1902 yılında 94'ü tuğla ve taştan olmak üzere toplam 434 ev vardı. 19.yy sonları ile 20.yy başlarında Abhazya'daki şehir mimarisi, çağın ustalarının Avrupa ve Rusya'da geliştirdikleri pseudo-klasik (klasiğin kopyası) tarzındaki binalarda ifadesini bulmuştur. Abhazya şehirlerinde V. Saharov, Levitsky, İ. Gaydeburov, A. Sinitsin, V. İnavovsky, İ. Begiç, V. Satunin, S. Kldiaşvili, B. Anisimov, V. Kovalsky, D. Akimov, R. Kakuba, V. Şeglovsky, A.Bam, G.Gabunya, S.Boyko, V.Ostrovidov, Y. Miminoşvili, V. Suhodolsky, A. Lensky, İ. İsakov, Kostalevsky vb. gibi genel olarak Moskova ve Petersburg'da eğitim alan birçok mimar, mühendis ve teknik adam çalışmıştır.

Asrın başında Abhazya'ya atfen yaygın olarak kullanılan “Karadeniz'in Nice'i”, “Karadeniz Riviera'sı” sıfatlarında, söz konusu dönemde Abhazya sahillerini süsleyen, otel ve mağazalar, kamu binaları ve konutlar, park ve bahçelerin ihtişamı yansıtılmıştır. Bunların arasında Dal, Şervaşidze, Samuridi, Komnino, Metaks, Aloizi, Ninua ve Mavropulo'nun evlerini, Mukabil Kredi Cemiyeti binasını, “Riviera”, “Rusya”, “Fransa”, otelleri-ni, Sohum'daki “Ellada” otelini, Gulripş ve Agudzera'da N.Smetsiky tarafından yapılan sanatoryum kompleksini, Prens A.Oldenburgsky'nin yönetiminde inşa edilen Gagra meteoroloji istasyonu külliyesi ile Novy Afon manastırı binasını saymak mümkündür. Abhazya kentlerinin belli başlı mimari tarzları arasında pseudo-klasik, eklektik, pseudo-gotik ve pseudo-Rus stiline en yeni unsurlarını ve modern mimari tarzını sayabiliriz. Tapınakların, kamu binalarının, daçaların, malikanelerin, ihtişamlı evlerin yapımı ve rekonstrüksiyonu şehirleşmenin etkisiyle yakından alakalıdır. Her yapının kendi şahsiyeti vardı. (Bu durum, Büyük Prens Aleksandr'ın “Sinop” malikanesinde ve Smetsky, Rukavişnikov, Noev, Kolobov, Gorbachev, Pfel, Persids-

ABHAZYA TARİHİ

ky, Gerardi, Palaşkovsky vb. daçaları gibi yapılarda çok bariz bir şekilde ortaya çıkar). Yapıların ön cepheleri ise düz bir hat üzerindeki kaldırımlı caddeler boyunca sanki bir girift mimari formları, hatları ve süslemeleri sergisi sunuyordu. Esas inşaat malzemesi tuğla taş, çimento, demir ve kiremitti... Düzenli kent imarı Abhazya'nın hayatına sanayi, yollar, telgraf, alfabe, okul, kütüphane, kitle iletişim araçları, tiyatro ve diğer medeni toplum unsurlarıyla birlikte girmiştir.

Sanayi. Kentlerin çevresindeki doğal kaynaklar (ormanlar, taş, kil vb.) sanayinin ilgili alanlarının gelişmesinde büyük rol oynamıştır. 1905-1907 yılları arasında (zanaat atölyeleri dahil olmak üzere) Abhazya'da 1036 işçinin çalıştığı 400 kadar işletme mevcuttu. 19.yy'ın 80-90'lı yıllarında faaliyet gösteren kereste sanayii işletmelerinden Valter (Gudava), De Kasteks (Kaldahuara) ve V.Maksimov'ların (Çhalta-Adzyubca) fabrikalarını örnek göstermek mümkündür. Bunlar, inşaat malzemeleri de dahil olmak üzere, (Sohum'daki depolar V.Masimov, E.Sirganidi, A.Tekmiçev, N.Yamandopulo, F.Germanos, G.Metaks vb. aitti.) parke ve mobilya vb. gibi ürünler üretiyorlardı. Sohum'da birkaç tuğla fabrikası (M.Celalberoğlu, İ.İskender, Y.Abbasoğlu, K.Yakovidi, D.Karlutov vb.), un fabrikası (T.Tsaturyan, M.Barkalay vb.), buz ve nebati yağ üretim (L.Cudra) fabrikaları ve tesviye atölyeleri faaliyet gösteriyordu. 20.yy başlarında Abhazya'daki usta zanaatkar sayısı 670 kadardı.

Kent ekonomisinde balıkçılığın önemli bir yeri vardı. 1903 yılında burada 300'den fazla işçinin çalıştığı 8 balık işleme fabrikası faaliyetliydi. 1890'lı yıllarda Sohum ve Gudauta'dan her sene 7.500 pud'luk çeşitli cins balık ihraç ediliyordu. Novy Afon ve Dranda'daki manastırlar yunus balığı avına yatırım yapıyorlardı, Sohum, Gudauta ve Pitsunda'daki girişimciler ise istiridye avı ve işlenmesiyle uğraşıyorlardı, tüccar İgumnov Bzıp'da konserve balık fabrikası inşa ettirmişti. Beklemişev'in çiftliğinde (Eşera) eter yağı elde etme fabrikası ile birçok bağ-bahçe işletmesi (İ.Nazansky, V.İvanov'un işletmeleri, F.Noev'in bitki soğanı fabrikası, P.Lopatin, K.Artsıbuşev fidanlıkları) önemli işletmeler arasında yer alıyordu. 1894 yılında Abhazya'da, Gudauta'daki 2 konyak fabrikası da dahil olmak üzere, toplam 11 şarap ve votka fabrikası (N.Semetsky'in işletmesi) faaliyet gösteriyordu. Aynı zamanda yapay, köpüklü ve meyveli suların yanı sıra "Ankara" adlı karbonatlı suyun üretimi de başlamıştı. 1908 yılında küçük çaplı atölyelerin sayısı o kadar çoğalmıştı ki, şehir yönetimini "tüm tesviye, demirhane, at arabası yapım atölyelerinin ve diğer işliklerin kayıtsız şartsız olarak şehir merkezi dışına, doğuda Krasnıy most, batıda ise Şerşavidze sokakları (günümüzde Orconikidze sokağı) taraflarına taşınmasına" ilişkin bir karar almak zorunda bırakmıştı.

ABHAZYA TARİHİ

Ticaret. Abhazya şehirleri, ülke nüfusunu Rusya İmparatorluğu ile Karadeniz sahil havzasının ortak pazar alanına dahil etmede en önemli araç olmuştur. 1880 ile 1886 yılları arasında bölgeden ihraç edilen ürün miktarı 7 kat artmıştı. Abhazya genelinde 160'tan fazla (bunların 48'i Oçamçıra'da idi) ticari birim mevcuttu. 1893 yılında sadece Sohum'da, yıllık cirosu 1.085.000 ruble, net karı ise 143.000 ruble olan 130 ticaret noktası faaliyet gösteriyordu. Buralarda ticarete konu olan mal sayısı da yüzden fazla idi. Usta ve işçilerin ortalama maaşı 1913 yılında 2 ruble 20 kopek olarak hesaplanıyordu. Bazı mal ve ürünlerin fiyatları ise şöyle idi: ipin pudu (1 pud; yaklaşık 16.4 kg) 8 ruble, çivi ise 4 ruble, 1000 tane tuğla ve marsilya kiremiti cinsine göre 25-75 ruble, çimentonun pudu 70 kopek, 5 pud ağırlığındaki buğday ununun çuvalı 8 ruble 25 kopek, mısır unu (1 pud) 1 ruble 20 kopek, kara buğday (1 pud) 1 ruble 80 kopek, 1. kalite ekmeğin libresi (1 libre; yaklaşık 454 gr) 4.5 kopek, 1.kalite dana etinin libresi 17 kopek, tereyağı (1 pud) 22 ruble, patates (1 pud) 75 kopek, fasulye (1 pud) 1 ruble 60 kopek, bal (1 pud) 8 ruble, şeker (1 pud) 5 ruble 20 kopek, 10 adet yumurta 30 kopek, 1 litre süt 10 kopek, yerli peynir (1 pud) 12 ruble, 1 kova votka 9 ruble, 1. kalite sabun 4 ruble 80 kopek, gazyağı (1 pud) 1 ruble 80 kopek vb. idi.

20.yüzyılın başlarında en çok ihraç edilen mal tütündü. 1911 yılında sadece Sohum'dan 7.000.000 ruble tutarında (1 pudu 15 ruble olan) 476.872 pud (yaklaşık 7 bin 800 ton) tütün ihraç edilmişti. Bunun muhafaza edilmesi için sadece Sohum'da 40'tan fazla depo binası bulunuyordu. Tütün alımı ve işlemesi ile "Dukat", "A.Bogdanov" (Sohum, müdür P.Vafiadi), "Lafarm" (Sohum, müdür N.Simonov) fabrikaları, ayrıca "Mir" tütün fabrikası (direktörü R.Gokielov), D.Komnino, V.Asmolov, İ.Stamboli, Baron Reinghard ve Dük Bobrinsky'lerin fabrikaları şirket ortaklığı olarak faaliyet gösteriyordu. Tütünün yanı sıra Abhazya'dan binlerce pud meyve, çilek, Frenk çileği, hurma, yer fıstığı, lahana ve patates, fasulye, defne yaprağı, ayrıca ağaç ürünleri, fıçı, mermer, balık yağı, çuval, sepet, bal mumu, yün, deri, kuru ot, dekoratif bitki fidanları vb. ihraç ediliyordu. 1910 yılında Oçamçıra'dan ihraç edilen mısır, tütün, domuz, kuş, koza, pamuk, kestane, fıstık, balık vb. toplam tutarı 229.800 pud (yaklaşık 3 bin 800 ton); baklagiller, un, gazyağı, alkollü içki, kuru ot, demir, manifatura, tuhafiyeye, ayakkabı vb. olmak üzere toplam 637.000 pud (yaklaşık 10 bin 500 ton) mal ithal edilmiştir. Para operasyonları, Sohum Kredi Cemiyeti Bankası, Rusya İmparatorluğu Devlet Bankası şubeleri, Azov-Don Ticaret Bankası vb. üzerinden yapıyordu.

Ulaşım, enerji, iletişim. 19.yy ile 20.yy başlarında Abhazya şehirlerinin dış dünyayla iletişiminin kurulmasında Karadeniz büyük rol oynu-

ABHAZYA TARİHİ

yordu. Ucuz ve düzenli deniz ulaşımı 80-90'lı yıllarda Rusya Gemicilik ve Ticaret Şirketi, ayrıca Azak ve Rusya Gemicilik cemiyetleri tarafından sağlanıyordu. 1880 yılında Sohum iskelesinin inşaatının hemen sonrasında onlarca gemi bölgeye yönelmiştir. 1886 yılında Oçamçıra'daki iskeleye 217 ticari gemi yanaşmıştı. Daha sonraki dönemlerde Novy Afon; Gudauta, Gagra ve Musser'de de iskeleler inşa edilmiştir. 20.yy başında Sohum limanında toplam olarak 7 iskele vardı (Şehir iskelesi, Rusya ve Rusya Gemicilik Cemiyeti, "Rossia" oteli, İoseliani iskeleleri vb. olmak üzere). Bu iskelelere yanaşan küçük tekneler ve kayıklar, yük ve yolcuyla açıkta demirleyen büyük vapurlara taşıyordu. 1913 yılında Sohum iskelesine her gün Odessa-Batum-Odessa arasında sefer yapan iki-üç yolcu gemisi yanaşıyordu. Ayrıca Türkiye'den, Trabzon, Ordu ve diğer limanlarından da deniz yoluyla ulaşım sağlanıyordu.

Karayolları da zaman geçtikçe önem kazanmaya başlamıştı. Abhazya'nın merkezi ve batı bölgelerini Novorossiysk'e bağlayan Sohum şosesi 1891 yılında (General M.Annenkov ve General E.Zezeman yönetiminde) inşa edildi. Sohum'u Dranda ve Oçamçıra'ya bağlayan bir yol da buna paralel olarak yapıldı. Batı Kafkasya geçitleri üzerinden geçecek yolların yapımına (General Geidman'ın Sohum'u Maykop ve Maruh patikasına vb.bağlamayı arzuladığı bir proje idi) ilişkin mesele defalarca gündeme getirilmiştir. 1880'li-1890'lı yıllarda Mühendislik Patikası (V.Dal), 1898-1903 yıllarında ise Sohum-Çalta yolu (V. Maksimov) inşa edildi. Aynı şekilde Y.Protsenko, N.Andrievsky ve diğer üst düzey bölge yetkilileri, Tsaritsin-Stavropol'u Kluhor geçidinin altından bir tünelle Sohum'a bağlayacak bir hat üzerinde bölgenin ihtiyacını karşılayacak ticari amaçlı kara ve demiryolları inşa etme konusundaki Çarlık yönetiminin ilgisizliğini aşmak için defalarca girişimde bulundular. Karadeniz Demiryolları Yapım Cemiyeti (kurucuları ve mühendisleri N.Petrov ile S.Hrulev) tarafından Tuapse-Sohum-Kvaloni hattı üzerinde birinci dünya savaşı ve Ekim devrimiyle kesintiye uğrayacak inşaat çalışmalarına ancak 1913 yılında başlanabilmiştir.

19.yy ortalarında ulaşım aracı olarak at, kimi bölgelerde at arabası öne çıkarken, 1913 yılında bölgede Sohum, Dranda, Tsebelda, Novy Afon, Gudauta, Gagra ve Soçi arasındaki ulaşım fayton, brik arabası, "dilicans" adı verilen bir nevi posta arabası ve hatta "acele posta" otomobilleri ve keza at ve bisikletle (yüzyıl başında Abhazya'da bisiklete ilk binen kadınlar, Sohum Valisi M.Tomara'nın kızları olmuştur) sağlanıyordu. Sohum, Novy Afon, Dranda ve Tsebelda arasında düzenli olarak sefer yapacak elektrifiye demiryolu inşaatı konusu 1909 yılında gündeme gelmiştir.

1903 yılında Novy Afon'da bölgenin ilk hidroelektrik santrali inşa edildi. Sonraki on yıl içerisinde benzer santraller Gudauta, Gulripş ve Oçamçıra'da

ABHAZYA TARİHİ

da yapılmıştır. 1907 yılında “Sohum şehiriçi elektrik aydınlatma tesisi daire-si” kurulmuş, (mühendisleri: A.Cavahov, G.Nikitin, K.Andeevsky, S.Kano-noviç), iki yıl sonra bu daire “Sohum Elektrik Cemiyeti” olarak yeniden yapılandırılmıştır. 1 Mayıs 1909 tarihinde Besletka üzerindeki hidroelektrik santrali faaliyete başlamış ve şehre elektrik verilmiştir. 1912 yılında So-hum şehrinde mevcut olan 1790 dairenin yaklaşık 700 tanesi elektrik ve su şebekesine kavuşmuştu. Ocak 1870 yılında Hindistan-Avrupa telgraf hattı işletmeye alındı. Bunun yardımcı santral ünitesi Sohum’da bulunuy-ordu. İlk telgraf buradan Petersburg’a 1 Mayıs 1870 yılında yollanmıştır. 19.yy sonlarında bu santralin başkanlığını E. Barnet yürütüyordu. Abhazya şehirlerine telefon şebekesi tesis etme çalışmaları da 1800’lerin sonunda başladı. Sohum telefon santrali kalede bulunuyordu, başkanlığını uzun yıllar boyunca L.Curda yapmıştı. 1900’lerin başında Gagra, Gudauta, Novy Afon, Oçamçıra ve Kodor’daki Maksimov’un kereste fabrikasına da telefon hatları çekilmişti. Posta ise Novorossiysk’den haftada 5 kez ve Batum’dan da 4 kez olmak üzere gemiyle ulaştırılıyordu. Geminin geldiği günün akşamı Gulrips, Eşera, Tsebelda ve Kamani’ya yollanan postalar da teslim edili-yordu.

Sağlık amaçlı tatil işletmeleri. 1898 yılında Moskova’da yapılan Rusya Doktorlar Kongresi Sohum’u akciğer hastalığında tedavi ve dinlenme için en uygun iklime sahip mekan ilan etti. 19.yy ortalarından itibaren şehirde bir askeri hastane mevcuttu. 1902 yılında Profesör A.Ostroumov’un inisi-yatifiyle Sohum’da 35 yataklı bir hastane açılmıştır. Daha sonra 50 yataklı bir hastane de Gagra’da inşa edildi. 19.yy sonlarına doğru tedavi amaçlı ta-til köyleri işletmeciliği hızlı bir şekilde artmaya başladı. Sohum ve civarında Koşko, Meeroviç, Maçavariani, Zauer, Gambaşidze, Smetsky ve Alferova sanatoryumları, Arzamasov, Mironov, İsacanov, Gulazizov, Soplyakov, Sadkeviç, Kovalskaya, Preobrajensky vb. sağlık pansiyonları inşa edildi. Bunlara paralel olarak bölgede eczacılık da gelişmeye başlamıştı. Sohum’da yüzyılın başlarında Glezer, Bauman, Frenkel, Kitsmaraşvili, Tarlo, Most-kov, Burçuladze’ye ait on kadar eczane ve ecza deposu faaliyet gösteri-yordu. Hastane ve sanatoryumlarda, ayrıca özel muayenehanelerde on-larca seçkin doktor, diş doktoru, sıhhiye memuru ve ebe çalışıyordu. Şehir sağlık icra komisyonu aktif bir biçimde faaliyet gösteriyordu. Aynı şekilde Abhazya’daki diğer sahil merkezleri (Gagra, Gudauta, Oçamçıra, Dranda, Novy Afon vb.) de gelişmekte idi. Her yerde şifalı bitkiler yetiştiriliyordu.

20.yy başlarında Ostroumov, Mostkov, Lobanov, Narışkin, Grigolia, Rus-so, Spiranti vb. gibi birçok ünlü doktor Sohum’da yaşamış ve çalışmıştır.

ABHAZYA TARİHİ

Sohum'da yüzyılın başında inşa edilen "Grand Otel", "Oriental", "Rossia", "San-Remo", "Metropol", "Frantsiya" "Kurort", "İmperial" otelleri, "Vizant-siya", "London"- "Evropa", "Florida" v.b. möbleli daireler, Gudauta'daki "Kavkaz", "İmperial", Gagra'daki "Vremennaya", "Primorskaya", "Zapas-naya", "Baračnaya", "Novaya", Musser'deki "Villa Roza", Oçamçıra'daki "Yalta", Novy Afon ile Dranda'daki diğer oteller tedavi amaçlı tatil köyü işletmeciliğine dönüştürülmüştü. Hizmet sektörü de gelişme gösteriyordu, sadece Sohum'da 1912 yılında 70 kadar restoran, 66 kahvehane, onlarca fırın, 50'den fazla mağaza, dört hamam (Kamensky, "Stambul", Turetskaya vb.), 8 berber, danışma bürosu, fotoğraf stüdyoları (L.Pimenidis, İ.Evkarpidi, "Progress" vb) faaliyet gösteriyordu. Yüzyılın başında Gudauta, Gagra ve Gulripş'te "Avrupa hamamları" faaliyetteydi.

Eğitim, kültür. Abhazya şehirleri artık içine kapalı köy yaşamına veda ederek Rusya-Avrupa kültürünün bölgedeki en önemli öncüsü misyonunu üstlenmişti. 19.yy'ın 60'lı yıllarında Sohum'da başlangıç düzeyinde birkaç öğrenim kurumu açılmıştı: 1864 yılında Dağlı okulu, 1866 yılında kız mektebi ve erkek meslek okulu, 1870 yılında kız sağlık-spor okulu. Bu okullar şehir nüfusunun genel seviyesini yükseltmekle kalmamış, başta pedagoglar olmak üzere Abhaz eğitim-kültür kadrolarının ortaya çıkmasına da yardım etmiştir. 1865 yılında bölgede sadece 360 kadar öğrenci varken, 1901 yılında bu sayı 3.951'e, okul sayısı ise 100'e yükselmişti. 1912 yılında Sohum şehri, halk eğitimine bütçesinin üçte birini ayırıyordu. Burada 13 okul faaliyet gösteriyordu: ağırlıklı olarak matematik ve fen bilimlerinin okutulduğu ortaokul, kız sağlık-spor okulu, pedagoji kurslu 6 sınıflık şehir yüksek okulu, iki şehir ilkokulu, piskoposluk kız meslek okulu, Okorokova'nın özel okulu (eğitim tamamen Rusça yapılıyordu) ve bunların yanı sıra Rus, Rum, Ermeni ve Yahudi ilkokulları, Gürcüce Okur-Yazarlığı Yaygınlaştırma Derneğinin okulu, Abhazlara %87,5 ve Rus çocuklarına %12,5'lik kontenjan ayıran Dağlı okulu da mevcuttu.

Bölgedeki ilk şehir kütüphanesi 1859 yılında Sohum'da açılmıştı. 1896 yılında yeniden faaliyete geçmiştir. Yüzyıl başında Abhazya şehirlerinde birkaç halk kütüphanesi faaliyette idi; kitap kültürünün başlıca merkezleri manastırlar ve büyük çiftlik sahiplerinin malikaneleri idi. Prens Oldenburgsky Gagra'da Kafkasya hakkında Rusça ve birçok Avrupa dilinde yazılan kitabı bir araya toplamıştı. Abhazya'da gazete, dergi ve kitap basımı 20.yy'ın ilk yıllarında başlamıştır. Sohum'da, Kolhida (redaktörü G.Ribinsky, 1900), "Suhumsky Listok" (redaktörü İ.Kozlovsky), "Suhumskie Vesti" ve "Suhumsky Vestnik" (1912 yılında N.Zaharov tarafından

ABHAZYA TARİHİ

yayınlanmış, V.Dobrovolsky tarafından da redakte edilmişti), Gagra'da "Çernomorsky Kray" ve "Gagrinskaya Gazeta" gazeteleri çıkıyordu. Zayd-şer'in, Kalandarişvili'nin, Mgeladze'nin, Shainberg'in matbaalarının ürünü olan "Pobeda" vb. dağıtıcılar, büfeler ve N.Gogicanova'nın kitapçı dükkanı vasıtasıyla satılıyordu. Gogicanova, aralarında önde gelen bir yörebilimci olan K.Maçavariani tarafından kaleme alınan "Abhazya Tarihi-Etnografyası ve Sohum Şehri ve Sohum Okругu İzahlı Rehberi"nin de bulunduğu bir dizi kitabı finanse etmiştir.

Şehir yaşamı, yörebilim çalışmalarını teşvik etmiştir. 19.yy'ın 60-90'lı yıllarının sonlarında bölgede ilk arkeolojik araştırmalar yapılmış, bölge tarihi ve görülmeye değer yerlerini anlatan makale ve kitaplar (V.Çernyayevsky, A.Vvedensky, K.Maçavariani, A.Dyaçkov-Tarasov, L.Kavelin, D.Bakradze, P.Uvarov, V.Sizov, K.Siren vb) yayınlanmaya başlamıştı. Bölgenin tanıtımı ve gelişimine, Y.Protsenko tarafından 1870 yılında Sohum'da açılan Dağlı okulu bünyesinde kurulan bölgenin ilk müze-sinin katkısı büyük olmuştur. Dağlı müzesi konusu 1900 yılında burada tekrar gündeme gelmişti: Sohum meteoroloji santrali açılmış ve Sohum İstatistik Komitesi kurulmuştur. Abhazya'nın ilk ilmi kurumu 1898 yılında G.Ribinky'nin inisiyatifiyle kurulan Sohum Tarım Cemiyeti'dir. Yüzyılın başında cemiyet birkaç dergi ("Vestnik Suhumskogo Obşestvo Selskogo Hozyaystvo", "Çervnomorskoe selskoe hozyaystvo", "Çernomorsky Seylanin"), kitap ve broşür yayınlamıştır. V.Markoviç, Y.Voronov vb. gibi tanınmış botanikçiler bu yayınlara katkıda bulunmuşlardır. 1900'lerin başında Sohum'da halk üniversiteleri, Sohum Okrugunun Doğasını Sevenler Cemiyeti, Sağlık Cemiyeti, Veremle Mücadele Cemiyeti, Karadeniz Sahilini Tetkik Cemiyeti, "Sohum Yardımseverler Cemiyeti", "Ermeni Yardımlaşma Cemiyeti", "Sohum Helen Cemiyeti", Müslümanlar Cemiyeti, Museviler Cemiyeti, Luteranlar Cemiyeti gibi onlarca sosyal organizasyon tesis edilmişti.

Abhazya'da tiyatro 19.yy'ın 60'lı yıllarında hayat bulmaya başlamıştır. 1864 yılında bölgede (S.Şafronskaya'nın öncülüğüyle) "fakirlere yardım" amaçlı amatör tiyatro gösterileri sahneye konmuştu. 1868 yılında Sohum tiyatrosu "oldukça iyi dekorlara" sahipti. 1880'li yıllarda tiyatro grubu, Rusça ve Gürcüce olmak üzere 2 dilde Gudauta, Oçamçira ve Okumi'de gösterilerini sergilemişti. 1900'lerin başında Sohum'da, Aloizi, Samuridi tiyatroları, Aleksandrovkiy (günümüzde Lenin) parkındaki yazlık tiyatro inşa edilmiştir. Buralarda Malorossiya (Çarlık Rusyasında eski Kiev Prenslığı topraklarına verilen ad) trupları da oynamış, opera ve dramlar sahneye konmuştu. 1913 yılından itibaren Gagra'daki "Primorskaya" oteli binasında da bir tiyatro faaliyete başladı. Sinema da zaman geçtikçe büyük popülerite

ABHAZYA TARİHİ

kazanmaya başlamıştı. Sohum'daki sinemalar arasında "İlliuziyon" ("Oriental" otelinde 1908 yılından itibaren faaliyete geçmiştir), "Nauka i Jizn", "Aloizi" vb. zikretmek mümkündür. 1874 yılından itibaren Sohum'daki amatör müzik geceleri de halkın beğenisini kazanmıştı. Sohum alay bandosu, "Guriya Müzisyenler Derneği" (1896'dan itibaren) ve "Sohum müzik ve dram topluluğu" (1899 yılından itibaren) da halk tarafından çok sevilen popüler gruplar olmuştur.

Bölgenin kentleşmesi, ileride bölgenin tanıtımında çok yararlı olacak birçok kültür ve bilim adamını da buraya çekiyordu. Bunlar arasında, İ.Repin, V.Vereşçagin, M.Nesterov, V.Vasnetsov, A.Şervaşidze (Çaçba), L.Lagorio, N.Albov, A.Ostroumov, A.Voeikov, K.Satunin, A.P.Çehov, İ.Çavçavadze, A.Gorki vb. de vardır. Rus idarecileri tarafından Kafkasya'ya verilen bir ad olan "Sıcak Sibirya'nın" bu köşesi, Çarlık yönetimine karşı mücadelede yer alan birçok ünlü isim için de bir sığınak niteliği taşıyordu. G.Lopatin ve yeğenleri B.Zaharov, E.Stasov, M.Vasilyev-Yujin, M.Tshakaya vb. gibi birçok önde gelen devrimci Abhaz kentlerinde bulunmuştur. 19. ve 20. yüzyılların kavşağında Abhazya kentleri, her anlamda geri dönüşü olmayan değişimler yaratmak suretiyle yerel hayatın Avrupalılaşmasında tayin edici bir rol oynamıştır (Rus yönetim mekanizması vasıtasıyla). Bu süreç, yerel tarihin en önemli olgularından biri olan Abhaz devlet yapısının ihya edilmesine zemin hazırlıyacaktı.

Ş6. Abhaz aydınları ve bilim insanları

Abhaz halkı kendi kültür geleneklerini büyük tarihi fırtınalar arasından bu günlere kadar getirebilmiştir. Geniş anlamda Abhazların manevi kültürünün temelini oluşturan şey, sözlü halk edebiyatıdır. 19.yy başlarından itibaren Abhaz halkının kültürel gelişimine ilerici Rus kültürünün büyük bir etkisi olmuştur. Gürcü kültürünün rolü de önemlidir.

Çarlığın sömürgeci politikasına rağmen, Abhazya'nın kültür hayatı yeni bir gelişim çağına adım atmaktaydı. Bölgenin ekonomik ve sosyal yapısında meydana gelen değişiklikler, halkın aydınlanma ve kültür arayışlarıyla atbaşı gidiyordu. Ancak 19.yy'ın ilk yarısında, münhasıran yerli eşraf çocuklarının Rusya'nın çeşitli eğitim kurumlarında tahsil görmeleri söz konusudur, bizi Abhazya'da ise henüz ilkokul açma yönünde ilk adımlar atılmaktadır.

Bunlardan bazıları Rus kültürü ile ilmini tanıyarak ülkeye dönünce kendi halklarına hizmet etmeye devam etmişlerdir. Örneğin Petersburg'da askeri yüksekokulda dört yıl eğitim alan (1809-1855) S.Zvanba daha sonra kitap okumaya heveslenerek periodik yayınlara abone olmuştur. Abhazya'ya gelen ilmi dergiler herkesten önce ona geliyordu. Ülkesine döndükten sonra

ABHAZYA TARİHİ

Zvanba halkının yaşamı ve ahlaki değerlerine artık yeni bir bakış açısıyla bakmaya başlamıştı. Abhaz ve Ubıhların etnografisi üzerine “Kavkaz” gazetesinde yazdığı denemeleriyle tanınmıştır. Abhaz halkının etnografik hayatının ciddi olarak incelenmesinde bir başlangıç olan ve Abhazolojiye katkı yapmış olan bu makaleler, daha sonra yayınladığı “Abhaz Etnografik Etüdleri” (Sohum, 1982) adlı kitapta da yer almıştır. A.Bestujev-Marlinsky vb. gibi Kafkasya’ya sürülen bazı aristokrat Dekabrist(*) devrimciler Zvanba’nın siyasi ve sosyal konulardaki görüşlerini belli ölçüde etkilemiştir. S.Zvanba yarbay rütbesindeyken, 1855 yılında, Kırım savaşı sırasında İngur muharebesinde hayatını kaybetmiştir.

Pajesk askeri okulu mezunu olan K.Şervaşidze’nin adı da (1811-1883) hemen hemen S.Zvanba ile aynı zamanda parlamaya başladı. Daha Petersburg’ta iken devrimci eğilimli Gürcü öğrenci grubuyla (Vahtang Orbeliani, Aleksandr Orbeliani vb.) görüşmekte idi. Şervaşidze burada Dekabrist fikirlerle ve ilerici Rus ve Avrupa kültürüyle de tanışır. 1832 yılında K.Şervaşidze Tiflis’te tanınmış Gürcü devrimci Aleksandr Çavçavadze ile birlikte tutuklanır ve Gürcü aristokrat ihtilalci teşkilatında yer aldığı suçlamasıyla Kafkasya’dan sürülür. Daha sonraları da izlenmeye devam eder. K.Şervaşidze ilk Abhaz alfabesini yazanlardan biridir (1865).

Bunlardan başka, N.Şakrı ve D.Şervaşidze de Abhaz entelejansiyasının ilk temsilcileri arasında yer alır.

Rusya ile manevi kültür alanındaki ilişkilerin gelişmesinde ilerici Rus aydınlarının Abhazy’a gelişinin önemi çok büyüktür. Bunlar A.Bestujev-Marlinsky, V.Romanov, S.Krivtsov, V.Norov, A.Fok gibi buraya sürgün edilen ve bölgede kayda değer ölçüde iz bırakan Dekabrist devrimcilerdi.

Abhazy, belli bir ölçüde Rus edebiyatının konusu da olmuştur. Örneğin, şair ve denizci E.Zaytsevsky 1823 yılında Sohumi’de kaleme aldığı “Abazy” adlı duygu dolu lirik şiiriyle Abhazy’nın doğasına bir şarkı-marş yazmıştır.

Bunun yanı sıra, Abhazy, Rus resim sanatında da yansımaları bulmuştur. Abhazy’nın doğasından etkilenen İ.Ayvazovsky, “Abhazy sahillerinde fırtına” adlı tablosu başta olmak üzere bazı önemli resimlerini Abhazy’ya yapmıştır. N.Çernetsov ve G.Gagarin gibi ressamlar tarafından arkeolojik eserler, yerleşim birimlerinin manzaraları ve insan tiplerinden oluşan bir dizi eser oluşturulmuştur.

1830’lu yıllardan itibaren Rus basınında Abhazy ve halkının kültürel yaşamı ile ilgili çeşitli bilgiler daha sık olarak yayınlanmaya başlamıştı. Pe-

* Dekabrist: Rusya’da Çarlık rejimine karşı 14 Aralık 1825’de yapılan ilk ve başarısız ayaklanmaya katılanlara verilen ad. (Türkçe Yayın Editörü)

ABHAZYA TARİHİ

tersburg İlimler Akademisi İsviçreli bilgin F.Dübua de Monpere'nin Kırım ve Kafkasya ekspedisyonunu organize etmiştir. Sonuç olarak Monpere'in Abhazya'nın doğası, kültürü ve eski anıtları hakkında Paris'te yayınladığı ilk eserler, Avrupa bilim dünyasının istifadesine sunulmuştur.

İlerici Gürcü aydınları da aynı şekilde kardeş Abhazya halkının ilerici gelişimine katkıda bulunmayı kendileri için bir borç bilmişlerdi. N.Dadiani, B.Çilaşvili (Çilyayev) ve diğer Gürcü aydınları farklı zamanlarda Abhazya'da bulunmuşlardır.

19.yy'ın ilk yarısında Rusya ile ekonomik ve kültürel ilişkilerin güçlenmesi, Abhazya'da kültür, eğitim ve toplumsal düşüncelerin gelişmesi için uygun şartlar oluşturmıştı. Çarlık hükümetinin konuyla ilgili olarak güttüğü amaç başka olsa da, Abhaz dili ve alfabesini araştırma ihtiyacı ortaya çıkmıştı. 1862 yılında tanınmış Rus Kafkas dilleri uzmanı P.Uslar "Abhaz Dili Grameri" kitabını yazmış, bunun yanı sıra Kiril harfleriyle bir Abhaz alfabesi oluşturmıştır. Uslar'ın bu çalışmaları ilmi ve pratik açıdan büyük önem taşır.

1862 yılında ünlü Rus bilgini İ.Bartolomey'in başkanlık ettiği özel komisyon P.Uslar'ın alfabesini esas alarak, üzerinde küçük değişiklikler yapmak suretiyle yeni bir Abhaz alfabesi ortaya çıkarmıştır (Tiflis, 1865). Bartolomey'in verdiği bilgiye göre, bu alfabe İ.Gegia, G.Kurtsikidze, S.Eşba, K.Şervaşidze ve G.Şervaşidze gibi Abhaz aydınlarının katkılarıyla hazırlanmıştı. Abhaz halkının eğitim ve geniş anlamdaki kültürel hayatının gelişmesinde bu alfabe önemli bir rol oynamıştır.

Ancak eğitim ve kültürün yaygınlaştırılması için okulların açılması lazımdı. Abhazya'da ilk mektep, 1851 yılında Okumi köyünde açılmıştır. Abhaz milli kadrolarını yetiştirme işinde müstesna bir rol oynayan yatılı Dağlı ilkokulu 1863 yılında Sohum'da açıldı. 1870 yılında Sohum'da bir kız okulu açılmış, 1872 yılında yeniden yapılandırılarak yatılı hazırlık okuluna dönüştürülmüştür. 1865 yılında Abhazya'nın 17 köyünde öğrenim gören 362 öğrenci vardı.

1864-1867 yılları arasında okulları teftiş eden tanınmış Gürcü tarihçisi ve kanaat önderi D.Bakradze halkın eğitime hevesli, çocukların da istidatlı olduğunu kaydetmişti. O, Abhaz çocuklarının Rus dilini, ayrıca Abhaz dili ile Abhaz alfabesini başarıyla öğrendiklerini özellikle vurgulamıştır. Sohum Şubesi başkanı, 1875 yılı raporunda Abhazların halk toplantılarında sıklıkla "bizlerin hayat tarzına karışmayın, ama çocuklarımızın farklı bir nesil olarak yetişmesini sağlayın" şeklinde talepte bulunduklarını yazmıştır.

Bir aydınlanma kaynağı olan okullar, halkın Rus kültürünü tanımasına, Rus, Gürcü ve Abhaz halklarının yakınlaşmasına yardım etmiştir. Bu süreçte,

ABHAZYA TARİHİ

Abhaz çocuklarının eğitim için Abhazya dışına yollanması uygulamasının rolü önemlidir. Özellikle Abhaz öğretmen kadrosu yetiştirmek için bu yola başvurulmuştu. G.Emuhvari, G.Şervaşidze, V.İnal-ıpa ve A.Emuhvari gibi tanınmış pedagog ve aydınlar, 1870'li yılların başlarında Tiflis Aleksandrov okulunda (1872 yılından itibaren enstitü) eğitim almışlardır. A.Emuhvari, Abhaz etnografisi, eğitim, bölgenin ekonomik gelişimi hakkında periyodik basında bir dizi makale yazmıştır.

Abhaz aydınları Gürcistan'daki devrim mücadelesi ile toplumsal hareketlere aktif bir şekilde katıldılar. A.Marganiya, Y.Şervaşidze (Çaçba) ve M.Şervaşidze (Çaçba), kahraman Gürcü narodniklerinin (halkçı-devrimci) trajik akibetini paylaşmışlardır. Sadece Abhazların değil, aynı zamanda 19.yy Gürcü aydınlarının da önde gelen temsilcilerinden yazar G.Şervaşidze yaratıcılığının zirvesine 1870-1880'li yıllarda ulaşmıştı. O, İ.Çavçavadze'nin lideri olduğu ilercici Gürcü entelejansiyası çevresine dahildi. Esas olarak eserlerini Gürcü dilinde yazan Şervaşidze edebiyatın tüm türlerinde kendini kanıtlayan bir yazardır. O, aynı zamanda "Droebe" gazetesinde makaleler yazan bir gazetecidir. Bunun yanı sıra G.Şervaşidze Rus, Gürcü ve Fransız yazarların eserlerini de başarılı bir şekilde Abhazcaya çevirmiştir. Edebi eserleri ve toplumsal çalışmalarında derin bir dostluk ve kardeşlik ideali göze çarpar. Birçok eserinde, Şervaşidze, doğup büyüdüğü Abhazya'ya olan sevgisini dile getirmiştir. Ezilen halkının durumuna yürekten üzülen Şervaşidze Çarlığın sömürgeci politikasına karşı çıkıyordu.

Yetenekli bir gazeteci ve eleştirmen olan D.Çotua da aynı çevrede yetişmiş bir Abhaz aydınıdır. Novorossiysk ve Petersburg Üniversitelerinde okudu. İ.Çavçavadze'nin yönetiminde, etrafında ilercici aydınların toplandığı "İveria" gazetesi için de Çotua önemli bir yazardı. Gazetede yayınlanan makaleleri arasında bilhassa "Abhazya'nın İki Geleneği" adlı yazısı (Droebe, 1872) dikkate değer. D.Çotua aynı zamanda Gürcü dili üzerine çalışmalar da yapıyordu. En önemli çalışması Rusça yazdığı "Ş.Rustaveli'de Destan Kahramanları ve Dünya Görüşleri" başlıklı araştırmadır. Müsbet bilimler sahasında da eserler vermiştir. D.Ancabadze de (Açba) dikkate değer bir şahsiyettir. Moskova Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni 1871 yılında bitiren Ancabadze, birkaç yıl ünlü Rus avukatı V.Spasoviç'in yardımcısı olarak çalışmış, daha sonra da St.Petersburg adalet divanında görev yapmıştır. D.Ancabadze ilercici Gürcü aydınlarıyla yakınlaşmış ve İveria gazetesinde de yazılar yazmıştır.

G.Şervaşidze ve D.Şervaşidze dönemin önde gelen abhaz aydınları arasındadırlar. Adını dönemin önemli ressamlarıyla birlikte anabileceğimiz A.Şervaşidze-Çaçba ise 1890'lı yıllarda eser vermeye başlar. Rus tiyatro dekoru

ABHAZYA TARİHİ

sanatına önemli katkısı olmuştur. Moskova'da özel eğitim alan A.Şervaşidze uzun yıllar boyu St.Petersburg'da çalıştı. Paris, Madrid ve Londra'nın en büyük tiyatrolarında oyunlar sahneye koymuştur. Ressamın onlarca eseri, ülkenin çeşitli müzelerinde ve özel koleksiyonlarda muhafaza edilmektedir. A.Şervaşidze, ressamlığın yanı sıra sanat tarihi uzmanı ve sanat eleştirmeni olarak da tanınmış bir isimdir.

1880-1890'lı yıllarda çok sayıda uzman Abhaz öğretmen yetiştirmiştir. Bunlar arasında en önde gelenleri, pedagojik ve toplumsal görüşleri V.Belinsky, K.Uşinsky'den ve Y.Gogebaşvili'den etkilenen F.Eşba ve V.Gartsiya'dır. Her ikisi de anayurtları üzerine yaptıkları tetkiklerle tanınırlar. Halk eğitimcileri olan K.Marşania ve M.Bjaniya da bu gruptandır.

Bu dönemde Abhaz halkı arasından, ileride Abhaz edebiyatı ve Abhaz edebiyat dilinin kurucusu olacak birisi ortaya çıkar. Bu kişi Dimitry (Dirmit) Gulia'dır. 1892 yılında K.Maçavariani ile birlikte Abhaz dilinin öğretilmesinde temel ders kitabı olacak yeni bir Abhaz alfabesi yaratırlar. D.Gulia'nın aydınlanma ve pedagoji alanında uzun yıllar devam edecek faaliyetleri işte böyle başlamıştır.

19.yy sonunda Abhazya'da tiyatro sanatı, eğitim öğrenim müesseseleri teşkili konusunda da belirli ilerlemeler kaydedilmişti. Burada tiyatro hayatının doğuşu daha 19.yy'ın 60'lı yıllarına kadar gider. 1874 yılında bir amatör grup, N.Gogol'un "Evlilik" adlı komedisini Sohum'da oynar. 1880-1890 yıllarının sonunda İ.Çavçavadze, A.Kazbegi ve A.Tsereteli gibi yazarların eserleri Sohum'da sahneye koyulur. Oyunlar Rusça ve Gürcüce olarak iki dilde sunulmuştu. Abhazya'daki amatör tiyatroculuğun ilerici karakteri, önde gelen Gürcü tiyatrocularla yakınlaşmayı sağlamıştır. Bu bağlamda, L.Aleksi-Meşişvili, Ş.Dadiani gibi büyük ustaların defalarca Sohum'da turneye çıkmalarının önemi büyüktür. 1874'ün başlarında Sohum'da bir amatör müzisyen grubu faaliyette idi. 1899 yılında şehir halkı Sohum'da bir müzik ve dram okulunun açılması için izin almayı başarmıştır. 1895 yılında ise Sohum'da bir matbaa ve kitapçı dükkanı, bir yıl sonra da kütüphane açıldı. Aynı zamanda Okumi'de de bir kütüphane, Gudauta'da bir okuma salonu açıldı. 1900 yılında Sohum'da tarih - arkeoloji müzesi kuruldu. 1894 yılında bünyesinde bir botanik bahçesi bulunan "Sohum bahçecilik ve tarım işleri örgütü" faaliyete başladı.

Söz konusu dönemde Abhazya'nın tarihi, arkeolojisi, etnografyası, kültürü ve doğal kaynaklarını araştırma çalışmaları ciddiye kazanmıştır. Daha önce olduğu üzere, çeşitli içerikteki bu çalışmaların bir kısmı, ayrı kitaplar ve broşürler halinde basılmış, ayrıca dergi ve gazete sayfalarında yayınlanmıştır.

ABHAZYA TARİHİ

Kafkasya'da görevde bulunan Rus kanaat önderlerinin birçoğu sosyal ve milli adaletsizliğe karşı çıkan yerli aktivistleri desteklemişlerdir. Gertsen ve Çernişevsky'nin yoldaşı N.Voronov bunlardan birisidir. İlerici Rus pedagojisi geleneklerine gönülden bağlı öğretmenlerin rolü çok önemliydi. Bunun yanında, yukarıda da belirtildiği üzere Abhaz entelejansiyasının İ.Çavçavadze, A.Tsereteli, Y.Gogebaşvili vb.gibi önde gelen Gürcü yazarları ve milli kurtuluş hareketi aktivistleriyle ilişkileri de çok sıkıydı. Örneğin, İ.Çavçavadze'nin 1903 yılında Abhazya'da bulunuşu, Abhazya'nın toplumsal yaşamı için önemli olmuştur. Sohum'da yerel aydınlarla yapılan bir görüşme sırasında, eğitimin yerli halk arasında yaygınlaştırılması ve toprağa özen gösterilmesi çağrısında bulunmuştur. Abhaz halkının kültür ve eğitiminin gelişmesinde, P.Çaraya, N.Canaşia vb. gibi Abhazya'da yaşayan Gürcü aydınlarının katkıları büyüktür.

20.yy başlarında Abhazya'da bir dizi yeni kültürel- toplumsal örgütlenmeler ortaya çıkar. Ders kitapları, popüler-bilimsel broşürler, İncil de dahil çeşitli din kitapları Abhazcaya tercüme edilir. Örneğin, 1906 yılında "Abhaz alfabesi" (ortak çalışma), 1907 de "Abhaz ilkokulları için aritmetik problemleri kitapçığı (ortak çalışma), 1909 yılında A.Çukbar ve N.Pateyp'in "Abhaz okulları için okuma kitabı", 1909 yılında A.Çuçba'nın "Abhaz alfabesi" yayınlanır. 1912 yılında Rus ordusu subayı, ilk Abhaz coğrafyacı ve haritacısı M.Şervaşidze okullar için Abhaz dilinde bir Abhazya haritası ("Apsni ahsaala") hazırlar.

Halk eğitiminin yaygınlaşmasıyla, okul inşaatında bir artış gözlemlenmektedir. Artık bu tarihlerde Sohum'da birkaç ilk ve orta öğrenim kurumu faaliyette idi. 1915 yılında bir öğretmen okulu açılmıştı; Gagra'da bir fen ortaokulu, Gudauta ve Gal'de ilköğretim okulu vardı. Kırsal alanda halkın talebi üzerine hemen her köyde tek sınıflık kilise okulları açılıyordu. 1914-1915 öğrenim yılında tüm Abhazya'da 8.720 öğrencili ve 264 öğretmenli toplam 156 okul mevcuttu.

Bu dönemde D.Gulia, N.Canaşia, F.Eşba, P.Çaraya gibi Abhazya'nın önde gelen eğitimcilerinin yanı sıra S.Çanba, A.Çoçua, A.Çukbar, N.Pateypa, M.Dadiani-Ançabadze de aktif olarak eğitimlik ve topluma hizmet faaliyetlerini sürdürüyorlardı.

Bütün bunlar Abhaz yazılı edebiyatının temelini ortaya çıkması için gerekli ön şartları oluşturunuyordu. Bu süreçte, Abhaz edebiyatının temelini atan D.Gulia'nın "Abhaz Atasözü, Bilmece ve Tekerlemeleri" (1907), "Şiirler ve Maniler" (1912) başlıklı kitaplarının önemi çok büyüktür. 1913 yılında Ab-

ABHAZYA TARİHİ

haz edebiyatının temel taşı olan “ Delikanlı ile Genç Kızın Mektuplaşması” adlı manzumesi yayınlandı. Bir süre sonra Abhaz nesrinin ilk örneği olarak D.Gulia'nın “Yabancı Bir Gökyüzü Altında” adlı hikayesi de yayınlandı.

D.Gulia'nın daha ilk eserlerinde Abhaz halkının milli ve kültürel uyanışı açıkça gözlemlenir. Yazar bu eserlerinde ülkesinin emekçilerine hür ve namuslu çalışma, bilgiyi, eğitimi talep etmeleri çağrısı yapıyor, halkların dostluğu fikrini işliyordu. Halk sanatı, özellikle de şarkı ve danslar, sanatın esas biçimi olmaya devam ediyordu. Aphartsa eşliğinde şarkı ve veciz söz söyleyen halk ozanları çok saygı görüyordu. Bunların en parlak örneklerinden birisi ama (kör) hiciv şairi Jana Açba idi (1846-1916). Halk kahramanlarını yüceltiyor, günlük hayatın sıradanlığını ortaya seriyordu. Tiyatro sanatı alanında, milli halkoyunları ve dramatik sahnelerden, amatör korolar ve dram grupları şeklinde de olsa, gerçek tiyatroya geçiş gözlemleniyordu. Bu sürecin hızlanmasında bölgeye Tiflis ve St.Petersburg'dan eskiye göre daha sıklıkla davet edilmeye başlayan rejisör, aktör, şarkıcı ve yazarların da önemli ölçüde katkıları olmuştur. Oyunlarını sergilemek üzere Ukrayna tiyatro topluluğu da devamlı olarak Sohumi'ye geliyordu.

Sohumi amatör tiyatro topluluğu yavaş yavaş yarı profesyonel tiyatroya dönüşmekte idi. Ünlü Gürcü yazar ve dramaturg Ş.Dadiani bu topluluğu yönetiyordu. Mesela 1915 ve 1916 yıllarında G.Şervaşidze'nin “3.Georgiy”, “Tamara”, “Ölmekte Olan Tablolar” adlı piyesleri sahneye konmuş ve “Abhaz Düğünü” oyunlaştırılmıştır. Bu yıllarda Sohumi'deki Abhaz öğrenciler tarafından “Safarbey” ve “Omarbey” piyesleri sahneye konur. Tiyatro Gagra, Gudauta ve Oçamçira'da da canlanır. 1915 yılında Sohumi'de bir artist grubu kurulur.

1910 yılından itibaren D.Lolua'nın yönetimindeki teatral Gürcü-Abhaz halk korosu Abhazya ve Abhazya dışında sahneye çıkmaya başlar. Lolua'nın girişimiyle Abhaz halk müziği derlenerek plağa kaydedilmiştir. Tanınmış Gürcü besteci Z.Paliaşvili, Lolua'nın çalışmalarını desteklemiştir.

Merkezi Rusya şehirlerindeki benzer örgütler örnek alınarak kurulan çeşitli kültürel-eğitici, bilimsel ve hayırsever dernekler eğitim davasında önemli bir rol oynamaya devam etmiştir.

1909 yılında Sohumi'de “Gürcüler Arasında Okur-yazarlığı Yaygınlaştırma Derneği”nin şubesi kurulur. Aynı yıl Sohumi'de “Abhaz Halkı Arasında Okur-yazarlığı Yaygınlaştırma Derneği” derneği kurulur ve Lihni'de bu derneğin bir şubesi “Bzıp Komitesi” adı altında 1913 yılında faaliyete geçer. Dernek, D.Gulia'nın ilk edebi eserleri de dahil olmak üzere, Abhazca birkaç

ABHAZYA TARİHİ

kitap yayınladı. Bzip komitesinin 1913-1916 yılları arasında folklor eserleri toplamaya yönelik büyük çalışmalar yaptığını özellikle belirtmek gerekir. Bu tür çalışmalar D.Gulia'nın başkanlığında Abjuy Abhazy'a'sında da yürütülüyordu. Toplanan materyaller, Ord. Prof.Dr. N.Marr'ın ilgisini çekmiştir. Marr daha sonra Abhaz dilinin analizinde bu materyallerden yararlanmıştı. Profesör Abhazy'a'yı birkaç defa ziyaret etmiştir.

Kendi yayın organlarına sahip olan "Sohum Tarım Cemiyeti" büyük çaplı bilimsel ve uygulamalı çalışmalar yapmaya devam etmiştir. V.Markoviç, Y.Voronov, T.Kvaratshelia ve daha pekçok ünlü bilim insanı bu cemiyette görev almışlardı. 1908 yılında M.Tomar'ın önyak olmasıyla Sohum'da "Halk Üniversiteleri Cemiyeti" kuruldu. Bu cemiyet halk arasında aktif bir kültürel-eğitim çalışması yürütüyordu. 1912 yılında Rusya 5.Parti (Prag) Konferansı'nda yaptığı konuşmasında V.Lenin Sohum'da 1900-1910 yılları arasında faaliyet gösteren bu cemiyetten bahsetmiştir. 1915 yılından itibaren Sohum'da faaliyet gösteren "Sohum Okrugunun Doğası ve Halkını Sevenler ve Araştıranlar Cemiyeti" ilginç çalışmalar yapmıştır. Sohum'da "Sohum Tıp Cemiyeti", "Sohum Karadeniz Sahilleri Araştırmaları Cemiyeti" vb. kuruluşlar da mevcuttu. Bunlar aynı zamanda bilimsel araştırmalar yapan kuruluşlardı, bazıları da meslek birliği karakteri taşıyordu.

Bu dönemde Abhaz halkının dili, folkloru, etnografisi üzerinde yapılan araştırmalara olan ilginin de arttığı gözlemlenmektedir. Örneğin, halk öğretmeni P.Çaraya'nın 1912 yılında Petersburg'da yayınlanan "Abhaz Dilinin Yafetik Dillerle İlişisine Dair" adlı ciddi bir çalışması vardır. Bu kitabın editörlüğünü, bir de önsöz yazan N.Marr yapmıştır. K.Maçavariani'nin kapsamlı tarihi ve etnografik malzemeler içeren "Sohum Şehri ve Sohum Okrugunun Açıklamalı Kılavuzu" adlı çalışması 1913 yılında Sohum'da yayınlanmıştır. G.Canaşia'nın "Abhazların Dini İnanışları", "Abhaz Kültürü ve Yaşamı" adlı iki değerli etnografik eseri 1915 ve 1917 yıllarında "Hristiyan Vostok" adlı Petersburg dergisinde yayınlanmıştır.

Abhaz aydınları marksizm ve sosyal-demokrat düşünceyle tanışmaya başlamıştı. Bu düşüncenin propagandasını bölgede ilk olarak yapanlardan biri A.Tsulukidze'dir (1902-1903).

1905 yılında S.Orconikidze Gudauta'da bir marksist kütüphane kurdu. Voronovların, Tsebelda'daki gizli kütüphanesinde K.Marks, F.Engels'in ve V.Lenin'in eserleriyle çeşitli siyasi literatür toplanmıştı. Aynı zamanda devrimci Abhaz entelejansiyasının oluşum süreci de başlamıştı. Bunlar: C.Kartozyan, N.Lakoba, E.Eşba, N.Akirtava gibi ilk Abhaz bolşevikleri, profesyonel devrimcilerdi. Demokrat eğilimli Abhaz aydınların ortaya çı-

ABHAZYA TARİHİ

kışı da dikkate değer. Bunların en parlak temsilcisi, Abhaz edebiyatının kurucularından biri olan S.Çanba'dır. Bunlar, özellikle de S.Basariya, hem yerel, hem de genel Kafkasya basınında sık sık yazıyorlardı. Bu yazarların birçok makalesinde sosyo-ekonomik ve politik sorunlar ele alınmıştır. Bu makalelerde, tarih, etnoğrafya, folklor ve dille ilgili meseleler üzerine bilimsel değer taşıyan pek çok malzeme vardır.

5.BÖLÜM

MUHACERETTEKİ ABHAZLAR

Kafkasya halklarının şanlı direnişine bütün dünya hayran kalmıştı. K.Marks büyük bir hayranlıkla "Avrupa halkları, baskıcı Çarlığa karşı yiğitçe mücadele eden Dağlılardan örnek almalı" diye yazıyordu. Muazzam Rus İmparatorluğu, Kafkas savaşını sürdürebilmek için toplam gelirinin altıda birini harcamıştı. Yıllık ortalama asker kaybı 25.000'i buluyordu.

Batı Kafkasya'da savaş bittikten sonra, "şimdi bomboş olan bu muazzam sahada yaşayan insan sayısı yalnızca 15.000 idi. Bunun beşte dördü Abhaz, 600'ü Çerkes, kalan kısmı da farklı kökenli yerleşimcilerden oluşuyordu". "Şimdi bir kadın tek bir canlı erkeğe raslamadan Sohum-Kale'den Anapa'ya kadar rahatlıkla gidebilir" sözü işte tam bu günlerde ortaya çıkmıştı.

Tehcir edilen Kafkas dağlılarının toplam sayısı (Adige, Abhaz, Ubih, Abazin, Çeçen, İnguş, Oset, Karaçay, Balkar, Avar ve Lezgi... Pekçok kaynakta tüm bu halklar Çerkes ortak ismiyle anılır) 2 ile 3 milyon arasındaydı.

Sürgün edilen Abhazların sayısına ilişkin net bir rakam vermek mümkün değildir. Çünkü bu süreç bütün 19.yüzyıl boyunca sürmüş, ta 1918-1919 yıllarına kadar devam etmiştir. Ancak yine de Abhazlar ile Abazinler (bu ikisinin ortak ismi Abaza'dır) ile ilgili bazı veriler mevcuttur. Örneğin; 1810 yılında 5.000, 1829 yılında 10.000, 1856 yılında 20.000 Abhaz sürgün edilmiştir. Osmanlı kaynaklarına göre, 1820'li yılların sonlarında Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde 20.000 Abhaz bulunmaktaydı. Abhazların sürgünü sonraki yıllarda da artarak devam etmiştir; 1858-1859 yılları arasında 2.130 aile (tahminen 10.000 ile 13.000 kişi), 1863 yılında 900 aile (tahminen 5.000 ile 6.000 kişi), 1864 yılında ise 50.000 kişi sürülmüştür (1864'de Ubihların da tamamı sürülmüştür; bir kaynağa göre 75.000, bir diğerine göre ise 45.000 kişi...). Kafkas Savaşı bittikten sonraki isyanlar yüzünden Abhazların sürgünü devam etmiştir; 1867 yılında yaklaşık 20.000 kişi, 1869 yılında 579 aile (yaklaşık 4.000 kişi), 1873 yılında 800 aile (yaklaşık 5.000 kişi), 1877 yılında çeşitli kaynaklara göre 50.000 ile 100.000 kişi; 1879 yılında 800 aile (yaklaşık 5.000 kişi) vatanından olmuştur. 1821-1824, 1830, 1837, 1841 yıllarına ait sürgün

ABHAZYA TARİHİ

verilerini ise hiç kimse bilmiyor. Rejimin baskısıyla sürgünler (ferdi veya gruplar halinde) ta 1919 yılına kadar devam etmiştir. Yabancı kaynaklara göre, sürgün edilen Abhazların toplam sayısı 400.000 ile 500.000 arasındadır.

Yaban ellere göç esnasında ve yeni hayata tutumadan ölen muhacirlerin sayısı binlerle ifade ediliyordu. Özellikle Trabzon, Samsun ve Kefken civarlarındaki muhacir kamplarında ölenlerin sayısı yüksektir. Oralarda muhacirlere ait mezarlıklar, trajik sürgünün sessiz şahitleri olarak halen mevcuttur.

Muhaceretteki Abhazlar geniş Osmanlı coğrafyasında (Anadolu, Balkanlar, Mezopotamya, Ortadoğu, Kuzey Afrika'ya kadar) dağınık bir şekilde yerleştirilmişlerdir. Tanınmış Osmanlı devlet adamı Ahmet Mithat Paşa'nın projesinden hareketle, 120.000 Adige, Abhaz ve Ubih, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa kısmına, yani Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk, Makedonya topraklarındaki Slav ve Yunan yerleşim birimleri arasına, ana yollar ve önemli dağ geçitleri boyunca dağınık bir biçimde iskan edilmişlerdi. Amaç, ayaklanmaları halinde, muhacirleri kullanarak bu halkları kontrol altında tutmaktı.

Osmanlı devleti Kafkasyalı göçmenleri hemen orduya çağırmaya başlamıştı. 1877-1878 savaşında ('93 Harbi) bunlardan birkaç alay ve bir süvari kordusu teşkil edilmiş ve Kafkasya'daki cephelere sevk edilmişlerdi. G.Dumezil: "Çerkes alayları her yerde ateş hattında idiler. Kahramanca savaştılar, ancak zafer onlara pahalıya mal oldu" diye yazmıştır. Çoğu zaman savaşa giden her on kişiden ancak birisi geri dönebiliyordu.

Çaresizlik ve açlık, sürgünleri hayatta kalabilmek için silaha sarılmak zorunda bırakmıştı. Kafkas muhacirleri soygunculuk yapmak zorunda kalmışlardı. Öyle ki, R.Bliskov'un yazdığına göre, "hem Türkler, hem Bulgarlar onlardan yaka silkiyordu. Din adamı Garegin 1880'de şöyle yazıyordu: "Abaza ve Çerkes yerleşimciler, halk için ağır bir külfet teşkil ediyordu. Yol güvenliği kalmadığı gibi, şehrin göbeğinde, evlerde soygun ve cinayet artık sıradan vukuat haline geldi". V.Aboltin de 1925 yılında durumu benzer ifadelerle anlatır: "Girişimcilikleriyle maruf Çerkesler, eski alışkanlıklarından asla vazgeçmiyorlar, hayvan gaspı ve at hırsızlığı, her fırsatta soygun, el'an devam ediyor. Dağlılar olağanüstü cesur; gözükara Kürtler bile onlardan korkuyor".

Bununla beraber, "Çerkeslerin, yönetilmesi en zor bir halk olmakla beraber, en çalışkan bir halk olduğunu" söyleyen bazı yazarlar da vardır. Albay Charles Wilson şöyle der: "Abhaz, Kabartay, Abzeh ve Şapsuglar güzel bir kavimdir; yerli köylülere kıyasla daha güçlü, daha cesur, zeki ve eğitime

ABHAZYA TARİHİ

yatkındırlar. Çerkesler bölgeye daha iyi bir at arabası getirdi, daha konforlu evler inşa etmeye ve toprağı daha iyi işlemeye başladılar. Osmanlı hükümeti onlara biraz ilgi gösterse bölgenin gelişimine büyük katkıları olabilirdi”

Rus Konsolosu K.Smironov 1904 yılında şöyle rapor ediyor: “Bölgedeki en kültürlü unsur, ortak Çerkes adıyla bilinen bizim Kafkasyalılarıdır... Türklerle gelince, pek çok konuda Çerkeslerin üstünlüğünü görüp çoğu zaman onlardan nefret etseler de, onları kendi taraflarına çekmeye çalışırlar. “

İngiltere Konsolosu Palgrave de aynı şekilde şöyle yazıyordu: “Burada yeri gelmişken, Çerkes ve Abhazların huysuzlukları, gamsızlıkları, avarelikleri ve yağmacılık eğilimlerine ilişkin yaygın görüşlerin büyük çoğunluğunun gerçek dışı olduğunu ve en azından aşırı derecede abartılmış olduğunu belirtmek gerekir. Söz konusu göçmenler, ülke nüfusunun en çalışkan ve en düzgün kesimi arasında sayılabilir; onların göçü ülkeye birçok yarar sağlamıştır”.

Osmanlı İmparatorluğu'na topluca sürgün edilen Ubıhlar (1926 yılında yapılan sayıma göre SSCB'nde sadece 9 Ubıh yaşıyordu) Marmara denizi sahilindeki Rodosto'ya (Tekirdağ) 350 ailelik bir grup halinde yerleştirilmişti. Ubıh köyleri, Samsun civarında ve Abhaz köyleriyle çevrelenmiş bir halde Düzce ve Adapazarı bölgesinde ve nihayet Sapanca gölü, İzmit ve Bandırma arasında da kurulmuştu.

Göçten birkaç yıl sonra Kafkas muhacirleri arasında beyler ve asilzadelerden kurtulmaya matuf bir hareket başladı. Abhazların bir kısmı, köylerini terk edip köylü komünleri kurmaya başladı. Bu hareketin liderlerinden biri Süleyman Bganba idi. Adapazarı yöresinde Maan Albuz'un marşan, yani bey olduğu yerde yaşayan Abhazlar da onunla ortak bir dil bulamadıklarından ötürü, Düzce civarına göç etmişti. Bu bölgede el'an yirmiye yakın Abhaz köyü mevcuttur. Bu hareketin neticesinde birçok bey ve asilzade şehirlere taşınmaya başlamıştır.

Tanınmış Kafkasolog ve Abhaz tarihçisi G.Dzidzaria özellikle şu hususun altını çizmiştir: “...Abhaz halkının geçmişi, çeşitli sebeplerle kendini Osmanlı coğrafyasında bulan kesiminin tarihi ve kültürü bilinmeden bütünüyle aydınlatılmış sayılamaz.” Dzidzaria muhacerette yaşayan Abhaz birçok devlet adamının, kültür ve ilim adamının biyografisini yazan ilk araştırmacıdır. Yeri gelmişken burada belirtmek gerekir; Mısır'ı, 1382 ile 1517 yılları arasında herkesçe bilinen Çerkes memlûk(*) hanedanı yönetmişti. Mısır'daki memlûkların çoğunluğu Batı Kafkasya kökenli Abhaz ve Adi-

* Memlûk/Mamlûk: 9.yüzyıldan 19.yüzyıla kadar İslam/Arap dünyasında, çocuk yaşta alınıp eğitilerek profesyonel asker yapılan beyaz ırktan (genellikle Kafkasyalı) kölelere verilen isimdir. Asker olduktan sonra azat edilen memlûklar, Mısır'da olduğu gibi, bulundukları ülkelerde iktidarı ele geçirebilecek kadar güçlü ve kalabalık topluluklar oluşturmuşlardır.-Türkçe Yayın Editörü.

ABHAZYA TARİHİ

gelerdir. Memlûk hükümlerinin en meşhurlarından birisi, Bulutkapan Abaza Ali Bey (el-Kebir) Abhaz kökenlidir. Muhtemelen Ldzaa'dandı (Pitsunda). Daha sonraki yorumcuların ifadesiyle: “bir halkın, dört bir yandan satın alınmış köleler tarafından yönetilmesi, köle aristokrasisinin birkaç asır devam etmesi, olağanüstü bir şey, tarihteki tek örnektir”. Burada Ortaçağ döneminde İstanbul, Şam, Kahire ve Doğu'nun diğer şehirlerinde yaşayan Abhaz ve Çerkes memlûkların kendi soydaşlarını kurtarmak vererek serbest bıraktıklarını ve Abhazya dışında doğan çocuklarını çoğu zaman Abhazya'ya göndererek, orada şövalye şeref kodeksi olan “Apsuvara” eğitimi aldıklarını, yetişkin çağa gelince bu çocukların Doğu ülkelerine geri döndüklerini, en yüksek ünvan ve rütbelere ulaşmak üzere baş döndürücü bir kariyer yaptıklarını belirtmek gerekir.

17.yy'da İstanbul'un en iyi semtlerinden Topkapı ile Kasımpaşa'da ve keza Kahire'de aileleriyle yaşayan çok sayıda Abhaz ve Çerkes vardı. Aralarında usta denizciler, silah yapımcıları ve kuyumcular vardı.

Osmanlı Padişahının iradesiyle doğu ülkelerine yollanan Abhaz ve Çerkeslerden tanınmış kumandan ve devlet adamları da çıkmıştı. Burada sadece birkaç Abhaz asılının ismini zikrederim: Sadrazam Siyavuş Paşa, Melek Ahmet Paşa, Ebşir Mustafa Paşa, Mehmet Emin Paşa, Büyük Süleyman Paşa, Şahan Ali Paşa, Salih Hulusi Paşa, Silahtar Süleyman Paşa, Köprülü Damadı Siyavuş Paşa ve “ulu başvezir” ünvanını kazanan Hoca Hüseyin Paşa. Ayrıca Osmanlı ordusu kumandanlarından; Abaza Mehmet Paşa, Abaza Hasan Paşa, Hüseyin Paşa, Mehmet Rauf Paşa, Muhlis Paşa, Mehmet Cemaleddin Paşa, Ahmet Paşa Abuk (Abuhba), Abdi Paşa ile cesaret ve kahramanlığıyla tanınan Gazi Seydi Ahmet Paşa...

17.yy İstanbul'unda saltanat divanında yeni bir Abaza “tarzı” ortaya çıkmıştı. En seçkin Osmanlı aristokratları Abhaz tarzı kıyafet, silah ve eyer süslemelerini tercih etmeye başlamışlardı. Bu modayı “Karadenizin doğu sahillerinde bulunan Abhazya ülkesinden gelen” kumandanlar başlatmıştı.

Dönemin siyasi arenasında önemli roller oynayan Abhaz asıllı Mehmet Hüseyin Paşa, 18.yy sonu ile 19.yy'ın 40'lı yıllarındaki Bab-ı Ali hükümetleri tarihinde tanınmış şahıslardan biridir. O, Mısır'da paşa ve ardından Filo Amiralisi (kapudan-paşa) olmuş, daha sonra savunma bakanı ve başvezir makamlarında bulunmuş, birçok askeri ve siyasi reforma imza atmıştır.

Abhazların Lam boyundan olan Hayraddin at-Tunisi (Tunuslu Hayrettin Paşa, 1825-1890) çok önemli bir şahsiyettir. Çocukken, aynı yaşlarda dört Abhaz çocukla birlikte 1835 yılında İstanbul'daki esir pazarında satılmıştı. Önce Tunus'da başbakan (başvezir), 70'li yılların sonunda da Osmanlı

ABHAZYA TARİHİ

İmparatorluğu'nda başvezir oldu. Hayreddin, Tunus'un ilk anayasasının (1861) ve Tunus ve Paris'de basılan Avrupa ülkelerinin politik yapısı hakkındaki eserin de yazarıdır. Tunus ekonomisi, eğitimi ve kültürüyle alakalı bir dizi reforma imza atmıştır. Diğer bir çocuk, Yaver-bey (Bijnu sülalesinden), Osmanlı Sarayında ünlü bir artist ve müzisyen olmuştur. "Saray Aslanı" ünvanını almıştır. Üçüncü çocuk, Muhlis (Bijnu), Osmanlı ordusunda generalliğe kadar yükselmiştir. Abhazların Osmanlı'ya sürgünü sırasında soydaşlarına yardım etmiştir.

Anlaşılabileceği üzere, muhaceretteki Abhazlar sadece askeri ve sivil bürokrasi alanında değil bilim, siyaset, sanat ve edebiyat alanlarında da etkili olmuşlardır. Prens Mehmet Sabahaddin (Kuazba sülalesinden), büyük bir liberal siyasetçi ve fikir adamı, parlak bir gazeteci ve hatipti, 19.yy başlarında Osmanlı'daki sosyal bilimlerin en önde gelen temsilcilerinden biri idi. Diğer bir mümtaz şahsiyet olan Süleyman Paşa (Çaçba, 1838-1883) da İstanbul'daki askeri okulda müdürlük yapmış bir edebiyat profesörü idi. Dünyada 'ilk Türk kadın ressam' olarak ün yapan Mihri Rasim Açba sülalesindendi (1886 İstanbul-1954 NewYork). Besteci Muhlis Sebahattin (Bijnu) ve ünlü piyanist Neveser Kökdeş (Bijnu), 20.yy'ın 20-30'lu yılları Türkiye'sinde müzik sanatının gelişmesinde büyük katkısı olan isimlerdir. 1920 yılında Beşiktaş'da Çerkes kızları için bir müzik okulu açılmış ve iki yıl faaliyet göstermiştir.

Öğretmen Mustafa Butba (babası Tsebelda asıllıdır) Abhaz muhacirler arasında aktif olarak eğitim faaliyetleri yürütmüştür. Paris Üniversitesi mezunu Profesör Azizbey Mker-ıpa (Abazin kökenli), Kafkasya ve muhacirlik tarihi konusundaki ilmi çalışmaların yazarıdır, 1919 yılına kadar İstanbul Üniversitesi Ziraat Fakültesinde hocalık yapmıştır. Kafkas muhacirlerinin aktif liderlerinden biri, gazeteci, sosyolog, tarihçi, ünlü sporcu Fetgeri Aşvanba'nın faaliyetleri de söz konusu döneme aittir.

Kafkasyalılar Osmanlı İmparatorluğunun sosyal ve siyasi hayatında önemli bir rol oynamışlardır. Örneğin, saltanat rejimini yıkmaya yönelik ilk Jön Türkler hareketinin (1889) kurucusu Çerkes İbrahim Temo'dur. Jön Türk devrimi akımlarından birinin lideri Prens Sabahaddin (Kuazba), onun yakın yoldaşı ise Ubih Hüseyin Tosun beydir.

Yine o tarihlerde önemli mevkiiler edinmiş pekçok kişi vardır: Atrişba sülalesinden üç kardeş Ratip Paşa, Ali Paşa ve Mahmut Paşa; ayrıca Abuhba sülalesinden Ahmet-Abuk Paşa, Çerkes asıllı Yusuf İzzet Paşa (3 ciltlik "Kafkasya tarihi" ile "Eski Frigyalılar ve Çerkesler" isimli kitabın yazarı, 1918-1919 yıllarında Çerkes Teavün Cemiyeti'nin başkanı olduğunu belirtelim);

ABHAZYA TARİHİ

Nadir Paşa, Fevzi Paşa, Mareşal Berzek Zeki Paşa, Mareşal Merşed Abdullah Paşa, Loh Ahmet Hamdi Paşa, General Shapli Osman Paşa, Hurşit Paşa, Nazım Paşa Basar, Hasan Atakan, Mehmet Şemseddin Tletseruk Paşa, Mahmut Şevket Paşa, Ali Sait Paşa vb.

1900'lerin başında, muhaceretteki Kafkasyalılar arasından çok sayıda aydının çıkmasıyla birlikte örgütlenme çalışmaları da başlamıştır; Çerkes Teavün Cemiyeti 1908'de kurulmuş ve 1923'e kadar faaliyet göstermiştir. Profesör Aziz Mker-ipa, gazeteci Ziya Bartsits, besteci Muhlis Sebahaddin, gazeteci ve tarihçi Fetgeri Aşvanba, Abhaz alfabesinin yazarı (1919) Mustafa Butba. Bundan önce, Şirin Çkalapua Arap harflerini temel alan bir Abhaz alfabesi yapma girişiminde bulunmuştu. Yayınlanmamış şiirleri vardır. Çkalapua'dan sonra Şapsug asıllı Raşit Paşa, eşi Hasibe Çanba hanım ve 12 yaşındaki Ömer Beygua ile birlikte Abhaz alfabe kitabı oluşturmuşlar, ancak alfabe halk tarafından rağbet görmemiştir. Çerkes asıllı Kuba Şaban Adige folkloru hakkında birçok kitap yayınlamıştır. Kabartay asıllı şair ve eğitimci Nuri Tsagov büyük çalışmalara imza atmıştır. Türkçe, Arapça ve Çerkesce olmak üzere gazete ve dergi neşriyatı çalışmaları düzenlenmiş, ayrıca Kafkasya'yı konu edinen kitaplar yayınlanmaya başlamıştır.

Ancak Jön Türkler Pantürkist ve Panislâmist hedefler peşinde idiler. Kafkasya halklarının ulusal bilincini uyandırma ve yükseltmeye yönelik her türlü girişime, büyük bir şüpheyle yaklaşmış ve nihayetinde baskıcı tedbirler uygulamaya başlamışlardır.

Fiilen Türkiye'nin kaderinin söz konusu olduğu Kemalist devrim sırasında, ülkenin bağımsızlığını kurmak ve korumak için en önde savaş verenler ve cumhuriyetin kurulmasında çok önemli roller oynayanlar, Şapsuğ Yatım-bey komutasındaki gerilla kuvvetleriydi. Bu kuvvetler, çoğunlukla Adige ve Abhazlardan müteşekkildi, Rüştübey Kobaş (Bganba) ve Papa Yatım (Papba)'ın birlikleri çok meşhurdur. Kemal Atatürk'ün yakın çevresi Kafkasyalılardan oluşuyordu. Diğer taraftan, saltanat döneminde imtiyaz sahibi olan Kafkasyalı aristokrasisi de devrimi büyük bir memnuniyetsizlikle karşıladı. Müttefik devletler ve Yunan hükümeti, onların bu haleti ruhiyesini kullandılar. Kafkasyalıları kendi taraflarına çekmek için Anadolu'da bir özerk Çerkes devleti kurma fikrini öne sürmeye başladılar. Bu amaçla Çerkes Milli Kongresi 1920 yılında toplandı ve Asya Türkiye'sinin batı tarafında bir "Çerkes Cumhuriyeti" kurma kararı aldı.

Özellikle 1920 baharında Abhaz ve Çerkeslerin Kemalistlere karşı gerçekleştirdikleri büyük isyan, geniş topraklara yayılmıştı. Netice olarak isyana katılan Abhazların bir kısmı, Yunanistan'a gitmek zorunda kalmış, bir kısmı

ABHAZYA TARİHİ

da dağlara kaçmışlardır. “Yeni Doğu” dergisinde 1925 yılında çıkan bir yazıda “vatan haini ilan edilenlerin yer aldığı “kara listedekilerin” dörtte birini Kafkas kökenlilerin oluşturduğu” açıklanmıştır.

Aynı zamanda Kafkasyalı aydınların bir kısmı, Menşevik Gürcü hükümetiyle Kafkasya’ya geri dönme konusunda görüşmeler yapmış, ancak bu girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Türkiye, başta Kafkasyalılar olmak üzere, Türk asıllı olmayan kesimin, bütün ülke geneline dağınık bir şekilde yerleştirilmesini amaçlayan bir politika uyguluyordu. Onların Doğu Anadolu bölgesine sürülmesini öngören planlar yapılmıştı. Ancak Kafkasyalı aydınların, özellikle de 1922-1923 yılları arasında Türk Hükümeti Başbakanı olan Hüseyin Rauf Orbay’ın (Aşharua) ve Fetgeri Aşvanba ve Albay Rüştü bey Kobaş’ın (Bganba) müdahaleleriyle bu plan engellenmiştir.

Hükümet, milli azınlıklarla karşı Türkleştirme politikaları uygularken, 1920’li yıllarda diplomatik görevle Türkiye’de bulunan G.Astahov “Kafkasya’dan göç eden “muhamirlerin” tümüne birden Çerkes denilmektedir. Adigeler ve Abhazlar çoğunluğu teşkil etmekte... Anadolu’nun farklı bölgelerinde dağınık bir biçimde yerleştirilen bu halklar, bulundukları ortamda eriyip gitmediler, aksine kendi yaşam tarzlarını, mağrur ruhlarını, kavgacı mizaçlarını ve alışkanlıklarını korudular” diye yazıyordu. Yunanistan’a giden Abhazların bir kısmı Makedonya’nın Kozani ili, Kailaria yerleşim birimine, biri 150 hanelik, bir diğeri ise 20 hanelik iki grup halinde yerleşmişlerdi. Buradakiler, 30 Eylül 1925 tarihli mektupta Abhazya devlet Başbakanı N.Lakoba’ya hitaben şöyle yazıyorlardı:

“Biz Türkiye’den çıkalı 3 yıl geçti. Alışık olmadığımız, dayanılması güç bir iklime sahip olan Makedonya’da geçirdiğimiz bu üç yıl, çileler ve sıkıntılarla dolu oldu. Her zaman, hatta Türkiye’de iken bile gözlerimiz Abhazya’daki köylerimize döndü. Ancak zaman buna müsaade etmedi. Oralarda doğduğumuz dağlara geri dönmeyi istemeyen eski bir yönetim yapısı vardı. Artık Abhazya bağımsız ve kendi kaderine kendisi hakim. Kaderin cilvesiyle yaban ellere gitmek zorunda kalan biz Abhazlar, bugün, hiç olmadığı kadar hür dağlarımıza, ailelerimize ve Abhaz kardeşlerimize kavuşacağımız günü bekliyoruz. Bizler, bütün Abhazlar sadece bir tek şey düşünüyor ve bir tek şeyin haya-liyle yaşıyoruz, o da bağımsız Abhaz halkına hizmet etmektir. Kailaria yerleşim biriminde 28 Eylül 1925 tarihinde yapılan halk toplantısına katılan bizler, Yunanistan’da sayıları 700’ü bulan Abhazlara, aileleriyle birlikte eski köylerimize geri dönmemize izin verilmesi konusunda himmet edilme-si için Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Komiserliği’ne ricada bulunulmasına oybirliğiyle karar verdik.”

ABHAZYA TARİHİ

Bu dönem içerisinde “Sovetskaya Abhazya” ve “Apsnı Kapş” gazetelerinin sayfalarında muhacirlerin vatanlarına geri dönüşünü sağlama konusunu gündeme getiren birçok yazı yayınlanmıştır. Konu 1926 yılında Sohum’da Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Rusya Merkez İcra Komitesi Genel Toplantısında görüşülmüştür. Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Merkez İcra Komitesine yurtdışında yaşayan Abhazlardan vatanlarına geri dönmelerine izin verilmesi konusunda ricada bulunan çok sayıda mektup ve dilekçe gelmiştir. Ancak ne yazık ki o dönemdeki siyasi durum konunun olumlu yönde çözüme kavuşturulmasına müsait değildi.

Günümüzde Türkiye’de Kafkas asıllıların yaşadıkları köy sayısı, kimi kaynaklara göre 750, kimi kaynaklara göreyse çok daha fazladır. Yurtdışında, çok zor şartlara rağmen hayatta kalabilen, ana dilleri ile geleneklerini muhafaza eden 1,5 ile 3 milyon kadar Kafkas kökenli muhacir yaşamaktadır.

Örneğin, resmi kaynaklara göre, Irak’ta 15 bin “Çerkes” yaşamaktadır. İran’da 5 bin kişilik küçük bir “Çerkes” grubu Fars eyaletinin kuzeyine yerleştirilmiştir. Suriye’de resmi kayıtlara göre 40.000 kadar Çerkes kökenli nüfus yaşamaktadır. Golan tepelerinde savaş öncesinde 1967 yılında Momsia (Gassania) isimli bir Abhaz köyü vardı. Günümüzde ise bu Abhazlar genel olarak Şam’da yaşamaktadır. Aralarından ünlü savaş pilotları, generaller ve aydınlar yetişmiştir. Ürdün’de 50.000’i aşkın Adige, Abhaz, Çeçen vb. yaşamaktadır. İsrail’de ise Rihania ve Kfar-Kama isimli iki tane Çerkes köyü vardır.

Yugoslavya’da ise, Kosova’daki Stanovets ve Vladi-Vidino yerleşim birimlerinde Şapsuglar, Abzehler ve Abhazlar yaşamaktadır. Mısır’da memlûk Abhazların ahfadı genelde “Abaza” soyadını taşır. Ana dillerini bilmemelerine rağmen, kendilerini Araplardan bariz bir biçimde ayrı tutarlar. Dedeleri tahminen 1625 yılında Abhazya’dan Mısır’a gelen Mahir Abaza (dönemin Mısır Enerji Bakanı) ve tüm Arap dünyasının yakından tanıdığı ağabeyi Aziz Abaza da Abhaz kökenlidir.

Kafkasya dağlıklarının ahfadı, Almanya, ABD, Kanada, İtalya ve Arnavutluk’da yaşamaktadır. ABD’deki Abhazlar genel olarak New Jersey ve Chicago’ya yerleşmişlerdir. Türkiye’deki Abhazlar Adapazarı, Düzce, Hendek, Bolu, Eskişehir, Bursa, İzmit, Samsun, Trabzon, Yozgat, Sivas, Adana civarına yerleşmişlerdir. Türkiye’deki Abhazlar, Ahçıpsaa, Bzipaa, Dal-Tsabalaa, Tsivica, Abjua, Gumaa, Sadz-Hıltsisaa, Akuaa; Abazinler ise Aşuva ve Aşharua olarak ayırt edilmektedir. Türkiye’de bunların hepsine “Abaza” adı verilir.

ABHAZYA TARİHİ

Ahçipsi'dan gelen Ahçipsaalar (Krasnaya Polyana bölgesi) ile Pshu ve civarından gelenler İzmit ve Adapazarı'nda yaşamaktadır. Onlar Aibgaa Abhaz toplumuyla birlikte Kafkasya savaşında en son silah bırakan ve Sadzlarla, Ubıhlarla birlikte Türkiye'ye gidenlerdendir. Ahçipsaaların yaşadıkları köylerin isimleri de Abhazcadır: Apsara, Ts'ihnara, Kuaratseg'a, Tsejbaa, Gundza, Şarathuaa, Kucdza, Kuadza, Hacım İkita, Bıçka, Kaliak, Çakalık vb. Bzıplılar (Abzıpaa) genel olarak İzmit ve Adapazarı'nda yaşamaktadır. "Bzıplıların" yaşadıkları köylerden birinin ismi Kadir-kıta'dır ve 200'den fazla Abhaz ailesinden oluşur. Köy sakinlerinin soyadları şöyledir: Mukba, Bganba, Kvadzba, İnapha, Jiba, Gumba, Zuhba, Kobahia, Otrba, Haguş. Dal ve Tsebeldalılar (Dal ve Tsabal) günümüzde 24 köyde yaşarlar, sürgün öncesinde vatanlarında iken 30 köyde yaşıyorlardı. 1867 yılında 30 köyün hepsi son ferdine kadar Türkiye'ye sürgün edilmiştir. Günümüzde onların çocukları Bursa, Bilecik ve Eskişehir'de yaşamaktadır.

Tsejaalılar Eskişehir'de üç köyde yaşamaktadır. Bunlar, Küçük Abhazyalı Tsvijaga toplumdur (Tornau'a göre), 1864 yılına kadar Mzımta nehrinin orta kısımlarında yaşıyorlardı.

Sadzlılar (Asadzkoa veya Hıltsız Jelara) Bolu ve İzmit şehirleri arasında ve Adapazarı şehri civarlarında yaşamaktadır. Aralarında günümüzde pek nadir olan bazı soyadlarına raslanır. Bu soyadlarından 19.yy kaynaklarında ve Abhaz folklorunda bahsedilir. Bu soyadlarına Acaristan'da yaşayan muhacirlerin ahfadı Abhazlarda da raslanır.

Gumlılar (Gumaa) Düzce bölgesinde yaşamaktadır. Bölgedeki merkezi (Türkçe ismi Derdin) köylerden birinin ismi de Guma olup, Türkiye'nin en yüksek yerleşim birimlerinden biridir. Burada genel olarak Avidzba, ayrıca Cgudar, Pıştır, Traş ve Tuka boyundan olan Abhazlar yaşamaktadır.

Akvinliler (Sohum ve Gulripş'in sahil kısımlarından gelenler) Adapazarı ve Düzce şehirleri ve civarlarında yaşamaktadır. Abjuylar ve Cgerdalılar da aynı şekilde bu şehirlerde hayatlarını sürdürmektedir.

Abazinler (Aşua) Akyazı, Düzce, Pınarbaşı, Çorum, Alaca, Yozgat, Sivas, Tokat, Adana illerinde ikamet etmektedir. Özellikle Adana'nın Tufanbeyli ilçesinde yaşayan Abazinlerin sayısı çoktur.

Türkiye'de yaşayan Ubıhların sayısı çok olmasına karşın, Ubıhça konuşanların sayısı çok azdır(*). Batı Anadolu'da yaşayan Ubıhların bir kısmı Adigeceyi, diğer kısmı ise Abhazca'yı ana dilleri olarak benimsemiş olmalarına

* Ubıhça'yı konuşan son kişi Manyas'ın Hacıosman köyünde yaşayan Tefik Esenç'ti. Onun 1992'de ölümüyle birlikte dünyada bu dili konuşan kimse kalmamıştır.-Türkçe Yayın Editörü.

ABHAZYA TARİHİ

rağmen, milli şuuru koyu bir biçimde yaşatmaktadırlar. Aslında Türkiye'ye geldikleri zaman Ubıhların büyük çoğunluğu mükemmel olarak Abhazca konuşuyordu. Ubıh asıllı Hüseyin Kadri, Balıkesir şehrinden milletvekili seçilmiş (20.yy başları), Abhaz tarihi üzerinde çalışmalar yapan ve kitap hazırlayan bir aydındı. Ancak el yazmaları ölümünden sonra kaybolmuştur. Ubıhlar, dağınık bir biçimde Balıkesir, Düzce, Adapazarı ve Samsun vb. bölgelerinde 25'er ve 30'ar hanelik köyler şeklinde yaşamaktadır.

Macar asıllı Y.Mesaroş, Alman asıllı A.Dirr, Norveçli G.Fogg gibi ilim adamları Ubıh dili ve folklorü üzerine çalışmışlardır. Bu hayırlı işte özellikle tanınmış Fransız ilim adamı G.Dumezil'in rolünün büyük olduğunun altını çizmek gerekiyor. O, Ubıhlarla ilgili araştırma, makale ve folklor metinleri gibi birçok ilmi çalışma yapmıştır. Dumezil bunun yanı sıra Abhaz dilini araştırdığı ve Abhaz folkloründen örnekler verdiği "Abhaz Etütleri" isimli bir eser de yayınlamıştır.

Ömer Beygua, Abhaz dili, mitolojisi, folklorü, etnografisi ve tarihi üzerine Türkiye'de araştırmalar yapmıştır. Ataları, Sohum bölgesindeki Abjako köyünden gelmiştir. Beygua ömrünü Abhaz dili, tarihi ve kültürüne adamıştır. Ömer Beygua aynı zamanda Abhazca yazan bir şairdir, vatani ve Abhaz halkı için duyduğu derin keder şiirlerine yansımıştır. Abhaz tarihi ile mitolojisi ile ilgili olarak Beygua'nın dört çalışması bulunmaktadır.

1984 yılında Adapazarı'nda F.Agrba ve D.Harania tarafından hazırlanan bir Abhazca-Türkçe sözlük yayınlanmıştır. D.Harania iki ciltten oluşan Abhazca şiir kitabı da çıkarmıştır. Bu çalışma Türkiye'de Abhazca yayınlanan ilk şiir kitabı sıfatını taşımaktadır. 1990 yılında Fehmi Agrba tarafından (20.000'den fazla sözcüğün yer aldığı) Abhazca-Türkçe sözlük Ankara'da yayınlanmıştır.

Abhaz ve Adigeler arasından dünya ve Olimpiyat şampiyonu olan ünlü sporcular yetişmiştir. Örnek verecek olursak, Adil ve İrfan Atan (Atanba) kardeşler, Haydar Tseyba, Yaşar Doğu, Hamit Kaplan, "Altın Eldiven" ünvanı sahibi M.Açba ve başkaları.

Türkiye'de yaşayan Abhazlar atalarının yadigarı dil ve geleneklerini, danslarını çok iyi muhafaza etmişlerdir. Son zamanlarda oradan, alfabe, ders kitabı, Abhazca öğrenme kılavuzu, Abhazya hakkında filmler, müzik kayıtları temin edilmesi yönünde yoğun talep vardır. Yazılan yüzlerce mektupta anavatanda taşıyan Abhazların yaşam ve kültürünü tanıma arzusu dile getirilmektedir. İnanıyoruz ki,onların anavatana ayak basıp,"merhaba anayurdum Kafkasya, merhaba anayurdum Apsnı/Abhazya" diyecekleri günler yakındır.

6.BÖLÜM

1917-1921 YILLARI ARASINDAKİ ABHAZYA

Ş1. Dağlı Halklar Birliği ve 9 Şubat 1918 anlaşması

Dağlılar İttifakı. Şubat Devrimi'nden sonra Geçici Hükümet bir Trans-kafkasya Özel Komitesi kurmuştu. 10 Mart 1917 tarihinde Sohum'da, Sohum okruğu temsilcileri toplanarak geçici hükümetin Abhazya'daki yerel organı olan Toplumsal Güvenlik Komitesi'ni tesis ettiler. Komiteye başkan olarak Abhaz Prensi A.Şervaşidze (Çaçba), kurulan milis teşkilatının başına da Prens Tataş Marşaniya seçilmişti. 20 Ekim 1917 tarihinde Vladikavkaz'da "İttifak Anlaşması" imzalanmış ve "Güneydoğu Kazakları, Kafkasya Dağlıları ve Hür Step Halkları İttifakı" başka bir deyişle "Güneydoğu İttifakı" (GDİ) kurulmuştur. Bu ittifaka dayanılarak "Güneydoğu İttifakı Müsterek Hükümeti" 16 Kasım'dan itibaren Yekaterinodar'da faaliyete geçti. Sohum okruğu olarak bu ittifaka dahil olan Abhazya da burada aktif bir katılımcı olmuştur. İttifak, üyelerine iç işlerinde tam bağımsızlık garantisi veriyordu.

1917 Kasımında Dağlı Hükümetini kurmuş olan "Birleşik Kafkas Dağlıları İttifakı" (BKDİ) da GDİ'na dahildi (BKDİ, Mayıs 1917'de 1.Dağlılar Kongresi'nde kurulmuştu). 1917 sonu ile 1918 yılı başında Abhazya'yı bu ittifakta Semyon Aşhatsava temsil ediyordu.

BKDİ yetkilisi Çeçen Aslanbek Şeripov Abhazya'yı defalarca ziyaret etmiş ve Bzıp ve Samurzakan'daki halk toplantılarında Abhazların kendi kaderini tayini konusu üzerinde konuşmalar yapmıştır. Lihni'daki toplantıda Abhazları, Kuzey Kafkas Dağlılarının "güçlü bir parçası" olarak adlandırmıştır.

1.Abhaz Halk Konseyi. Sohum'da yapılan Abhaz Halk Kurultayı 8 Kasım 1917 tarihinde, Dağlılar İttifakı'nın yerel organı olan Abhaz Halk Konseyi'ni (AHK) oluşturmuştur. İlk AHK'yı Simon Basaria yönetmiştir. Aynı gün, S.Basaria, A.Şeripov, M.Tsaguria, M.Tarnava, D.Alania, A.Şervaşidze, T.Marşania tarafından hazırlanan Abhaz Halk Konseyi Bağımsızlık Deklarasyonu ile "Abhaz Halk Konseyi Anayasası" kabul edilmiştir. Bunlar, Abhaz halkının kendi kaderini tayin hakkı bakımından önemli belgelerdir.

Söz konusu kurultayın düzenlendiği gün, "Abhazya'nın Kuzey Kafkas Dağlı Devletiyle birleşmeye hazırlandığından haberdar olan", Rusya 4.Duması (Parlamentosu) eski milletvekili, tanınmış Gürcü sosyal-demokrat siyaset adamı Akakiy Çenkeli ve heyeti bu birleşmeyi önlemek amacıyla Sohum'a geldiler. "Kurultay iki karşıt kampa ayrılmıştı. Gürcü delegeleri Abhazya'yı Gürcistan tarafına, Kuzey Kafkas delegeleri de Kuzey Kafkasya tarafına çekmeye çalışıyorlardı. Çenkeli Abhazları bu karardan döndürmek için ne kadar uğraşırsa da, kurultayın Abhazya'nın Kuzey Kafkas devletiyle

ABHAZYA TARİHİ

(Dağlı devleti) birleşme kararı almasına engel olamadı. Kurultay bu kararı oy çokluğuyla almıştı, ama Galliler, aynen kilise meselesinde olduğu gibi, “Gürcistan’la birleşmeme durumunda Abhazya’dan ayrılma” tehdidiyle Gürcü tarafını tuttular” -der- Mihail Tarnava’nın tanıklığı. O zamanlar, Samurzakan’da çoğunlukta karışık Abhaz-Megrel nüfusunun yaşadığını ve Abhazları asimile etme sürecinin devam ettiğini belirtmek gerekir. Bu bölge, Samurzakan’la sıkı ilişkileri olan A.Çenkeli ve keza Prens Arzakan (Dmitriy) Emuhvari, Lado (Vladimir) Emuhvari ve hukukçu Grigoriy Zuhbay gibi Abhazlıları sadece etnik kökenlerinden ibaret olan Gürcü Menşeviklerinin siyasi etkisi altında idi. Ancak, Kurultay’da oy çoklunu sağlayan taraf Bolşevikler oldu.

Kafkas tümeni ve Abhaz bölüğü. Abhazya’nın Vladikavkaz’dan fiziken uzak olmasına rağmen, geçici “Dağlı hükümeti” siyasi hakimiyetini yaymış, Aralık ayından itibaren de bu hakimiyet devlet karakteri haline gelmiştir. “100’er kişilik dört bölükten müteşekkil bir Abhaz süvari alayı kurma” kararı tam da o günlerde alınmıştı. Cepheden ayrılarak Sohum’a gelen Kafkas Tümeni’ne bağlı olan Abhaz süvarileri Halk Konseyi’nin emrine girdiler. Bu suretle, “Dağlı hükümetinin” silahlı kuvvetlerinin bir parçası haline gelmiş oldular.

9 Şubat 1918 anlaşması. Abhaz Halk Konseyi (AHK) Gürcistan Milli Konseyi’nden (GMK) önce kurulmuş ve organizasyon bakımından Kafkas Dağlı Halkları İttifakı’na bağlıydı. Ancak Kuzey Kafkasya’daki iç savaşın şiddetlenmesiyle bu bağlar zayıflamıştır.

AHK’nin GMK ile ilk temasları bu şartlar altında başlamıştır. 9 Şubat 1918 tarihinde Tiflis’te düzenlenen toplantıda Prens A.Şervaşidze başkanlığındaki Abhaz heyeti, Gürcistan ile “eşitlik temelinde iyi komşuluk ilişkileri” kurmaya çalışmıştır. Gürcistan Milli Konseyi temsilcisi A.Çenkeli, Aleksandr Şervaşidze ile görüşmesinde Abhazya’nın Kafkas Dağlı Halkları İttifakı’ndan çıkması meselesini gündeme getirmeye çalışmıştır. Aynı gün AHK ile GMK arasında “Gürcistan ile Abhazya arasındaki karşılıklı ilişki kurulmasına ilişkin” bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma aşağıdaki üç maddeli içeriyordu:

“1. İngur nehri civarından Mzımta nehrine kadar olan bölgede, bizatihi Abhazya ve Samurzakan’ı içine alacak şekilde veya başka bir ifadeyle halihazırdaki Sohum okrugunu kapsayan bir ve bölünmez Abhazya yeniden kurulacaktır.

2. Bölünmez Abhazya’nın gelecekteki siyasi yapısının şekli, demokratik esaslara uygun olarak çağrılacak olan Abhazya Kurucu Meclis toplantısında kendi kaderini tayin prensiplerine uygun olarak belirlenmelidir.

ABHAZYA TARİHİ

3. Abhazya ve Gürcistan diğer ulus devletlerle siyasi ilişki kurmak istedikleri takdirde, kendi aralarında konuyla ilgili olarak ön görüşme yapmayı karşılıklı olarak taahhüt edeceklerdir”.

Bu anlaşmada belirtildiği üzere, sadece ve sadece, Abhazya ile Gürcistan arasında eşit haklara sahip karşılıklı ilişkiler kurulması meselesi gündeme gelmiştir.

Bazı Gürcü tarihçileri, 9 Şubat 1918 anlaşmasına istinaden, bu dönemden itibaren “Abhazya’ya Gürcistan içerisinde geniş bir otonomi tanındığını” iddia ediyorlar. Fakat anlaşma evrakında otonomiden bahseden tek kelime bile bulunmamaktadır. Gürcistan da 9 Şubat 1918 tarihi itibarıyla henüz “bağımsız bir cumhuriyet” olarak ilan edilmemişti, Ermenistan ve Azerbaycan’la birlikte Transkafkasya Demokratik Federal Cumhuriyeti’nin (TDFC) bünyesinde yer alıyordu. Bu yüzden Gürcistan, Abhazya’ya geniş otonomi hakkı tanıyamazdı, çünkü kendisi henüz bir devlet olarak mevcut değildi, oysa Abhazya o dönemde Kafkas Dağlı Halklar İttifakı’nın üyesi olmaya devam ediyordu. Dahası, anlaşmanın ikinci maddesinde açıkça ‘Bölünmez Abhazya’nın gelecekteki siyasi yapısının Abhazya Kurucu Meclis toplantısında belirleneceğinden söz edilmektedir.

Ş2. 1918 yılında Abhazya’daki Sovyet iktidarı

İlk Sovyet hükümeti kurma girişimi. 9 Şubat’tan bir hafta sonra Bolşevikler başarısız bir iktidarı ele geçirme teşebbüsünde bulundular. Sovyet hükümeti kurma girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Sohum şehri 16 Şubat -21 Şubat 1918 tarihleri arasında E.Eşba’nın başkanlığındaki Bolşevik Askeri Devrim Komitesi’nin (BADK) elinde kalmıştı. AHK 17 Şubat’ta bir ultimatoma vererek BADK’nin derhal lağvedilmesini ister, birkaç gün sonra da yeni yönetim düşer.

Daha 1917 yılı sonlarında, Gudauta yöresi köylü meclisi Cırhua köyünde toplantıya çağırılmış ve N.Lakoba komutasında “Kiaraz” adlı bir öz savunma kuvveti kurma kararı almıştı.

Nestor Lakoba’nın silah arkadaşları arasında, halk tarafından sevilen Vasiliy ve Mihail Lakoba da yer alıyordu.

Bolşeviklerin yönetiminde Abhazya’da köylü hareketi başlamıştı. Her bölgede isyancı birlikler kuruldu: Samurzakan’da (P.Dzigua, Y.Haburzania ve diğerleri), Kodor’da (S.Kapba, E.Kobahia, ve diğerleri), Gumista’da (S.Kuhaleyşvili, T.Myasoedov, ve diğerleri), Gagra’da (Y.Antonov, Ç.Aşharua ve diğerleri). Abhazya genelinde silahlı isyan hazırlıkları yapılıyordu.

Sovyet hükümeti kurma yönündeki ilk başarısız girişimden sonra, 1918’in Şubat ayının sonunda M.Orahelaşvili, E.Eşba, N.Lakoba, G.Atarbekov ve

ABHAZYA TARİHİ

diğerlerinin katılımıyla Batum'da bir danışma toplantısı yapılmış ve burada Abhazya'da silahlı isyan planı hazırlanmıştı. Gagra'da başkanlığına Bolşevik D.Smirnov'un seçildiği işçi ve köylü delegeler konseyi ve Y.Antonov komutasında bir isyancı birlik teşkil edilmişti. Gudauta'da N.Lakoba ve M.Gobeçia komutasındaki "Kiaraz", Sohum merkezinde G.Atarbekov, Samurzakan'da da P.Dzigua komutasındaki askeri devrim komitesi faaliyet gösteriyordu.

Abhazya'da Sovyet iktidarının kuruluşu ve faaliyetleri. 8 Nisan 1918 tarihinde Gagra, Gudauta ve Gumista'daki (Sohum) isyancı birliklerin ortak askeri hareketleri sonucunda Sohum Menşeviklerden arındırılmış ve Sovyet hükümeti burada zafer kazanmıştı. 11 Nisan'da Samurzakan'da da Sovyet iktidarı kurulmuştu. Bolşevikler Kodor bölgesi hariç Abhazya'nın tümünde geçici de olsa yeni bir düzen kurmayı başarmışlardı.

E.Eşba başkanlığında Abhazya Askeri Devrim Komitesi (BADK), Abhazya'nın merkezi yönetim organı olmuştu. Eşba'nın yardımcıları N.Lakoba ve G.Atarbekov idi.

Abhazya BADK'si Sovyet iktidarının güçlenmesi için bir dizi tedbir almıştı. İlk Bolşevik gazete, "Suhumskaya Pravda" adıyla Abhazya BADK'sinin organı olarak çıkmaya başlamıştır. İşçi ve köylülerden müteşekkil bir kızıl muhafızlar birliği de kurulmuştu.

BADK bölgede devrim düzeninin emniyetini sağlıyordu. Basın, bankaların millileştirilmesi, halka gıda temini, tüccar ve ev sahiplerinden vergi alınması için bir finans komitesi kurulması, tütün yetiştiricilerine yardım gibi konularda bir dizi karar almıştır. Abhazya BADK'si V.İ.Lenin ve onun yakın silah arkadaşlarıyla şahsi ilişki kurmuştur.

Sovyet iktidarının devrilmesi. Bununla birlikte, Sovyet hükümeti burada zor durumda kalmıştı. Transkafkasya Hükümeti ve Menşevik Gürcistan tarafından V.Cugeli komutasındaki askeri birlikler bir saldırı başlatmışlardı. Kodor nehri boyunda kanlı bir çatışma başladı. Güçler eşitsizdi, bundan dolayı Bolşeviklerin kaderi önceden belli olmuştu. Üstelik Sovyet Rusya'nın politik durum dolayısıyla (Almanya ile Brest'de yapılan anlaşma) Abhazya'ya askeri yardım yapmasına imkan yoktu. 17 Mayıs'ta 1918'de Sohum düştü. Devrimci (Bolşevik) birlikler savaşıarak, Novy Afon ve Gudauta'dan geri çekilmek zorunda kaldı. Devrimci birlikler karargahı geçici olarak Gagra'ya yerleşti ve oradan iktidarı ele geçirmek üzere yeni bir girişimde bulundular. Hatta Armavir ve Soçi'den B.Agrba ve G.Sabua komutasındaki 200 kişilik destek kuvveti de gelmişti. Ancak Bolşeviklerin karşı taarruzu kırılmıştı. Sovyet hakimiyeti Sohum'da 40 günden fazla ayak-

ABHAZYA TARİHİ

ta kalmıştır (18 Nisan-17 Mayıs 1918) .Samurzakanlılar 1918 güzüne kadar mücadeleye devam ettiler.

Sovyet iktidarının mağlubiyet sebepleri. Abhaz Bolşeviklerinin faaliyetlerinde yanlışlıklar ve ihmaller olduğunu söylememiz gerekir. Abhazya BADK'si Kodor köylülerini devrim saflarına çekmek için kararlı tedbirler almamışlardır. Samurzakanlılarla gerekli irtibat da kurulmamıştı. N.Lakoba sonradan bu hususa işaret etmiştir.

Abhaz Bolşevikleri bunun yanı sıra bir siyasi yanlışlık daha yapmıştır. Bilindiği üzere, 1918 yılında Sovyet iktidarı kurulduğu zaman Bakü ve civarlarındaki bölgeler Bakü komünü olarak ilan edilmişti, yani bu bölge Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin (Rusya SFSC) sıradan bir idari birimi olmuştur. Bakü Sovyeti ve Bakü Halk Komiserleri Konseyi kendilerini bir milli Sovyet devlet organı olarak ilan etmemişlerdi, aksi olsaydı muhakkak ki nüfusun tüm tabakalarını bağımsızlık fikri etrafında kenetlemek mümkün olurdu. Abhazya da 1918 yılında aynı hataya düşmüştür. İktidarı tamamen ele geçiren BADK Abhazya'yı bir Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak ilan etme gereği duymamıştır.

Gürcü Menşevik kuvvetleri. Sovyet hükümeti yıkıldıktan sonra Gürcü Menşevikler Abhazya'da bir askeri diktatörlük rejimi kurdular. Gürcüler, "her ne pahasına olursa olsun, Abhazya'yı ele geçirme"yi hedefleyen bir askerleri strateji yapmışlardı. Menşevik generallerin açıklamalarına göre, ülkeyi "Bolşeviklerin getirmiş olduğu anarşiden kurtaracaklardı". Toplu tutuklamalar başladı. Olağanüstü yetkilere sahip komiser V.Çikvişvili tarafından bir soruşturma komitesi atandı. 1918'in Temmuz başlarından itibaren Abhazya'da birçok devrimci gözaltına alınmış, "Sohum bölgesindeki Bolşevik harekâtı" hakkında soruşturma açılmıştır. Gudauta ve Gagra Bolşevik harekâtı hakkında ayrı dava dosyaları açılmıştır. Sözde 'Sohum davasında", E.Eşba, N.Lakoba, G.Atarbekov, E.Damenia, K.İnal-İpa, P.Laparia gibi devrimciler "vatana ihanet" suçlamasıyla yargılandılar.

N.Lakoba'nın dediği gibi, Menşevikler döneminde Abhazya'da "anarşizm, soygun, hırsızlık, tecavüz, gasp, zorbalık vb." kol geziyordu.

İşçi ve köylüler, Abhazya'daki toplu terör ve baskıya rağmen, Bolşeviklerin yönetimi altında isyanlarına devam ettiler. Gagra, Gudauta, Sohum, Oçamçira ve Samurzakan' da yeraltı parti komiteleri faaliyetliydi.

§3. 11 Mayıs 1918'de Abhazya devlet yapısının ihyası

İkinci Abhaz Halk Konseyi. Sohum'daki Bolşevik ayaklanmasının 1918 Mayıs'ında bastırılmasından sonra, Gürcü Menşevikleri, Abhazya'yı

ABHAZYA TARİHİ

Gürcistan'la birleştirmek amacıyla, Abhaz Halk Konseyi'ni kendi kontrollerinde olacak şekilde yeni üyelerle yeniden kurma kararı aldılar. İkinci AHK, eski (S.Basariya, A.Şervaşidze vb.) ve yeni üyelerden oluşuyordu, yönetici çekirdeği Menşeviklerden müteşekkildi. Diğer taraftan, Dağlı Halklar İttifakı yanlısı birinci AHK de yeniden faaliyete geçmişti. Aynı anda iki ayrı AHK faaliyet gösteriyordu. Gürcü Menşevik yönetiminin güdümünde kurulmuş olan ikinci konseyin üyeleri arasında amaç ve fikir birliği yoktu. Bu çelişkiler AHK delegelerinin aktif olarak katıldıkları Uluslararası Batum Barış Konferansı'nda çok net bir şekilde ortaya çıkacaktı.

Batum Konferansı ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin ilanı.

Uluslararası Batum Barış Konferansı (11 Mayıs-26 Mayıs 1918) Osmanlı İmparatorluğu Adalet Bakanı Halil Bey'in başkanlığında ve Almanya, Transkafkasya Demokratik Federal Cumhuriyeti'nin (Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan) ve Kafkas Dağlı Halkları İttifakı'nın katılımıyla gerçekleşti.

Konferansın 11 Mayıs'taki ilk oturumunun tutanaklarından da anlaşılacağı üzere, Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin ("Dağlı Cumhuriyeti") kuruluşu meselesi tartışılmış ve aynı gün Cumhuriyetin bağımsızlığı ve Sovyet Rusya'dan ayrıldığı ilan edilmişti. Dağıstan, Çeçen-İnguşetya, Osetya, Karaçay-Balkar, Kabartay, Abhazya ve Adigey yeni kurulan "Dağlı Cumhuriyeti"ne dahil olmuşlardı. Yeni devlet Hazar'dan Karadeniz'e kadar olan toprakları kapsıyordu. Osmanlı İmparatorluğu yeni Cumhuriyeti hemen tanıdı.

Böylelikle 11 Mayıs 1918 tarihinde Abhaz devlet yapısı ihya edilmiş oluyordu (Haziran 1864'de yitirilen). Bu önemli hadiseden hemen 15 gün sonra Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın oluşturduğu Transkafkasya Demokratik Federal Cumhuriyeti (TDFC) dağılmış ve Gürcistan demokratik bir cumhuriyet olarak ilan edilmiştir.

Kaygan zeminde siyaset. Batum Barış Konferansı öncesinde, 8 Kasım 1917 tarihli Abhaz halk toplantısında seçilen ilk AHK'nin temsilcileri (A.Şervaşidze, T.Marşania, S.Basaria), Osmanlı Hükümeti'ne, Abhazya'nın Transkafkasya Demokratik Federal Cumhuriyeti içinde yer almak istemediğini, kendilerini Kuzey Kafkasya Dağlılar Birliği'nde görmek istediklerini bildirdiler. Bu gelişmeden haberdar olan Gürcü Menşevikleri, acilen, kendi yandaşlarının çoğunluğu oluşturduğu ikinci AHK'nin toplantısını yaptılar. Toplantıda, Batum'a gidecek bir heyet (V.Şervaşidze, G.Zuhbaya, S. Basaria, A.Çoçua, K.Kiut, M.Bagapş, H.Avidze) oluşturuldu ve bir tezkere yazıldı. Tezkerede şöyle deniyordu: "Abhazya kendini Transkafkasya halklarından biri olarak görmektedir".

ABHAZYA TARİHİ

Ancak Gürcistan yönetimi, Abhazya'da kendi yandaşlarının ağırlıkta olduğu konseyin oluşturmuş olmasına rağmen, bu heyetin konferansa katılmasını istemiyordu. Heyet, Poti'den geçerken, mola vermek amacıyla "Kolhida" oteline iner. Ancak lobide Gürcü Menşeviklerin lideri Noy Jordania onları bekliyordu. Jordania AHK delegelerini barış konferansına gitmekten tatlılıkla vazgeçirmeye çalıştı, ardından da zorla Abhazya'ya geri yollamakla tehdit etti. Poti'den Batum'a giden yolda heyet çeşitli engeller çıkarılarak defalarca durduruldu. Nihayet heyet Batum'a ulaşınca, "Yevropa" otelinde, Osmanlı ordusunda subay olan muhacir Abhazlardan Camalbek Marşaniya (Marşan), Mehtatbey Margania (Maan), Süleyman Bganba ve Hasan Butba ile görüştü, akabinde Osmanlı Adalet Bakanı Halil Bey ile biraraya geldi. Sonuçta, ikinci AHK'ni temsilen oluşturulmuş olan bu heyetin çoğunluğu (S.Basaria, M.Bagapş, K.Kiut, H.Avidzba, H.Gitsba), birinci AHK temsilcileri olan A.Şervaşidze'yi, T.Marşania'yı ve nüfuzluTürkiye'li Abhazlardan oluşan grubu desteklemiş ve "kendilerinin Kuzey Kafkasya dağlılarıyla müttefik olmak istediklerini" beyan etmişlerdir.

Heyet üyelerinin büyük çoğunluğu bu şekilde Tiflis eğilimine karşı olduklarını açıklamışlardı. Başka bir deyişle, bu heyette yer alan Gürcü Menşeviklerinin yandaşı Varlam Şervaşidze'nin Batum Barış Konferansı'ndaki misyonu başarısız olmuştur. Yeni ve eski üyeler arasındaki bu ve benzeri ciddi çelişkiler, ikinci AHK'ni yıpratmıştı.

Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti'nin ilanı ve Abhazya. Bilindiği üzere, 9 Nisan 1918 tarihinde kurulan Transkafkasya Demokratik Federal Cumhuriyeti (TDFC), 1918 Martında imzalanmış olan ve Ardahan, Kars ve Batum'u Osmanlı'ya bırakan Brest-Litovsk Antlaşması'nı(*) tanımayı reddetti. Bu nedenle TDCF, Batum Barış Konferansı'nda Osmanlı'nın kendi ağır şartlarını dikte edeceğini biliyordu, yine de bu konferansa razı olmak zorunda kaldı. Osmanlı yönetimi, Transkafkasya Demokratik Federal Cumhuriyeti'nin derhal lağvedilmesi istiyor, aksi takdirde Transkafkasya'yı işgal etmekle tehdit ediyordu. Kısa süre sonra devreye giren Almanya da Osmanlı'yı destekliyordu.

24 Mayıs 1918 tarihinde Tiflis'te yapılan Gürcistan Milli Konseyi Yürütme Komitesi'nin olağanüstü toplantısında, komite başkanı Noy Jordania söz alarak, Transkafkasya delegasyonunun Batum konferansındaki durumunun umutsuz olduğunu, bundan dolayı da Gürcistan'ın bağımsızlık ilan etme-

* Brest-Litovsk Barış Antlaşması, 3 Mart 1918 tarihinde Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Bulgaristan Krallığı arasında imzalanmıştır. -Türkçe Yayın Editörü

ABHAZYA TARİHİ

sinin gerekli olduğunu, çünkü bunun, Osmanlı'nın Almanların yardımıyla bütün Gürcistan'ı işgal etmesini önlemenin yegane yolu olduğunu söyledi.

26 Mayıs 1918 tarihinde Osmanlı delegasyonu Transkafkasya Demokratik Federal Cumhuriyeti'nin derhal lağvedilmesini isteyen bir ultimatoma verdi. (Müslüman Azerbaycan Osmanlı'dan, Hristiyan Ermenistan ve Gürcistan ise Almanya'dan yana idi). Aynı gün Federasyon çöktü. Böylelikle Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti 26 Mayıs'da, Azerbaycan Cumhuriyeti 27 Mayıs'da, Ermenistan da 28 Mayıs'da kurulmuş oldu.

Görüldüğü gibi, Transkafkasya'da milli cumhuriyetlerin ihyası, Almanya'nın da desteğiyle Türkiye tarafından dikte edilmiş oluyordu ve bu meselede dış politika faktörü, tayin edici bir rol oynamıştı. Diğer taraftan, yirmi yıl boyunca Gürcü devlet yapısının ihyasına muhalefet etmiş olan Gürcü sosyal-demokratları, N.Jordania'nın başkanlığındaki sağ Marksistlerin (onlar, Gürcistan'ın yeni bir demokratik Rusya bünyesinde özerkliğini savunuyorlardı), iktidar partisi olarak "bağımsız" Gürcistan'ın başında olmaları da bir paradokstu.

Alman planı: Abhazya'nın Kafkas Konfederasyonu'ndaki yeri. 28 Mayıs 1918 tarihinde Kafkasya ve Gürcü devletinin geleceği ile ilgili ilk eskizler Tiflis'e yazdığı gizli mektupta Alman generali Von Lossov tarafından çizilmişti. General mektubunda, Almanya'nın "Gürcistan'ın sınırlarını koruma meselesinde" elinden gelen yardımı yapacağını taahhüt ediyordu. Fakat, hem Kafkasya Konfederasyonu taraftarı, hem de Gürcü hükümetinin müttefiki olan Von Lossov, Osmanlı'nın müdahalesine meydan vermeyecek şekilde bazı şartlarla ve geçici olarak Abhazya'nın Gürcistan sınırlarına dahil edilmesini öneriyor, bunun yanında, bir Kafkas Halkları Konfederasyonu kurulması halinde Abhazya'nın bu konfederasyona özel bir kanton devlet olarak girme hakkına sahip olabileceğini söylüyordu.

Gürcistan-Osmanlı antlaşması. 4 Haziran 1918 tarihinde, Osmanlı İmparatorluğu ile Transkafkasya Demokratik Federal Cumhuriyeti'nden yeni çıkmış ve bağımsızlığını ilan etmiş Gürcistan arasında bir "barış ve dostluk" antlaşması imzalanır. Bu antlaşmaya göre, daha önce Brest-Litovsk antlaşmasında belirtildiği üzere, Batum ve Batum ili, ayrıca Ahilkelek ilçesi ve Ahaltsih ilçesinin bir kısmı, Osmanlı devletine bırakılıyordu.

Gürcü devletinin bağımsızlığının anlamı hakkında tarihi ve siyasi içerikli Gürcü dilindeki ilk yazıların, herhangi bir yerde değil de Osmanlı sınırları içinde yayınlanması da dikkat çekicidir. "Gürcistan'daki Menşevikler" adlı risalesinde Osip Mandelştam, ustaca bir mecazla "Tiflis, Konstantinopolis'ten (İstanbul) uzanan ipe bağlanmış bir palyaço gibi zıplıyor", diye yazıyordu.

Abhazya Gürcistan değildir. Gürcistan'ın 26 Mayıs 1918 günü kabul ve ilan edilen bağımsızlık kararnamesinde Gürcistan'ın sınırları belirtilmemiştir. Gürcistan'ın bağımsızlığına ilişkin kararnamenin ilan edilmesi ve imzalanması sırasında Abhazya, bağımsız bir devlet olarak onun sınırlarının dışında kalmıştı.

Abhazya'nın Gürcistan'a bağlı olmadığına, söz konusu ülke temsilcileri arasında 1918 yılında imzalanan anlaşmaların niteliği de işaret etmektedir. Gürcü tarafı o dönemde Abhaz halkının Mzimta nehrinden İngur nehrine kadar uzanan toprakları üzerindeki tarihi hakkını göz ardı etmemiştir.

§4. 11 Haziran 1918 tarihli anlaşma

AHK'nın çelişkisi ve bağımsızlık deklarasyonu. Eski ve yeni üyeler arasında ciddi çelişkiler, ikinci AHK'ni yıpratıyordu. Bütün bu fikir ayrılıkları AHK'nin 2 Haziran 1918 tarihli belgesinin ikili karakterinde açıkça ortaya çıkmıştı. Gürcistan'ın bağımsızlık ilanının Sohum'da duyulduğu o gün, AHK'nin yayınladığı deklarasyonda, Abhazya ve Gürcistan'dan iki ayrı komşu ülke olarak bahsedilmektedir: “Abhazya ve Gürcistan'ın hayati çıkarları, her iki ülkenin de hem Abhazya'da hem de Gürcistan'da güçlü bir devlet iktidarı kurulması davasında çok yakın işbirliği yapmasını gerektirmektedir.” Tabii ki bu, bağımsızlık taraftarı delegelerin görüşü idi. Diğer taraftan, biraz aşağıda, AHK içindeki Tiflis yanlısı grup tarafından hazırlanan söz konusu metnin bazı kısımları bariz bir biçimde tamamen bir birinin zıddıdır. Örneğin, dokümanın başlangıç kısmında şu husus açıkça belirtilmişti: “Transkafkasya Demokratik Federal Cumhuriyeti'nin dağılması ve Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden itibaren Abhazya, Gürcistan'la ilişkilerindeki hukuki mesnedi kaybetmiştir. Transkafkasya kızıl tugayının bir parçası olan Abhaz müfrezesi, hali hazırda Gürcü cumhuriyeti silahlı kuvvetlerinin bir parçası olarak, kendi devletinin sınırları dışında kalıvermiştir. Lakin, fiili iktidar bu askeri gücün elindedir. Bu yılın 2 Haziran günü toplanan AHK, oluşan bu durum dolayısıyla, Abhazya sınırları içinde tüm iktidarı kendi üzerine almaya karar vermiştir.” Tabii ki bu, bağımsızlık taraftarı delegelerin görüşü idi. Diğer taraftan, AHK, Gürcistan Milli Konseyi'ne başvurarak “Abhazya'da devlet iktidarının kurulmasına yardım etmek için, hali hazırda Sohum'da bulunan Gürcü Kızıl Tugayı müfrezesinin konseyin emrine verilmesini” istiyordu. Bu paragrafta Varlam Şervaşidze ve taraftarlarının görüşü yansıtılmaktaydı, çünkü metnin bu kısmı Abhazya'daki iktidarın tümüyle üstlenilmesiyle ilgili kararı yok saymaktadır.

Metnin sonuç kısmında, Gürcistan hükümetinin Abhazya toprakları üzerindeki emir ve talimatlarıyla ilgili bölümde de yeniden bağımsızlık fikri ağır

ABHAZYA TARİHİ

basmaktadır. AHK, “bu talimatların, hem Gürcistan, hem de Abhazya’nın çıkarlarına zarar verecek şekilde, iki halk arasındaki ilişkileri gerebilecek bir yanlış anlamının sonucu olduğu” görüşündedir.

Bu belgedeki görüşlere istinaden, AHK heyeti (R.Kakuba, V.Gurcua, G.Acamov, G.Tumanov) Gürcü hükümetiyle Tiflis’te müzakereler yürütecekti.

AHK heyeti Tiflis’te. Heyet Tiflis’e AHK’dan aldığı yetki tezkeresiyle Abhazya ve halkının “tam bağımsızlığını” ilan etmek için gelmişti. Fakat burada, güya Osmanlı devletinin Abhazya’yı işgal etmeye başladığı şeklinde bir dezenformasyon yağmuruna tutuldu. Oysa, müttefik olan Almanya ve Osmanlı devleti arasında imzalanmış olan 27 Nisan 1918 tarihli gizli İstanbul anlaşması uyarınca, böyle bir şey saçmalık olurdu. Bu anlaşmada, Abhazya, Alman İmparatorluğu’nun nüfuz sahasına dahil edilmişti, hatta Almanya bir süreden beri Oçamçira ve Sohum’da küçük çaplı müfrezeler bulunduruyordu. Gürcü hükümeti, delegasyon başkanı Samurzakan delegesi R.Kakuba’dan (1918 yılında Gürcü taraftarı idi), “9 Şubat 1918 tarihli anlaşmanın geliştirilmesi ve üzerinde eklemeler yapılması” konusunda sözlü de olsa mutabakat vermesini talep etti. Tiflis’ten yolladığı telgraflardan birinde Kakuba bu konuyla ilgili olarak AHK’ne açıkça “şayet Halk Konseyi teklif edilen bu anlaşmayı imzalamak konusunda sorumluluk almaktan korkuyorsa, heyet bu sorumluluğu kendi üzerine alacaktır” diyordu.

11 Haziran anlaşması. Böylece, heyet kendi kendini olağanüstü yetkilerle donatmış ve AHK’den habersiz olarak daha 8 Haziran 1918 tarihinde Gürcistan’la “anlaşma”yı imzalamıştı, oysa AHK anlaşmanın imzalanması kararını (metinde bazı tashihatla) ancak 10 Haziran tarihli genişletilmiş oturumda alacaktı. Tarafların 11 Haziran’da Tiflis’de işte bu belgeyi imzalaması gerekiyordu. Belge 8 maddeden oluşuyor ve AHK Başkanı V.Şervaşidze’nin önerisiyle telgraf üzerinden metni iletmeye heyet üyelerinden A.Emuhvari, M.Tsava ve A.Çukbar görevlendiriliyordu. Metin şu maddelerden oluşuyordu:

- 1.Akdedilecek anlaşma, Abhazya’nın siyasi yapısını, ayrıca Gürcistan ile Abhazya arasındaki karşılıklı ilişkileri nihai olarak belirleyecek olan Abhazya Milli Meclisi tarafından gözden geçirilecektir.
- 2.Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti hükümeti bünyesinde, Abhazya ile ilgili konularda istişarelerde bulunmak üzere Abhaz Halk Konseyi’nin tam yetkili bir temsilcisi bulunacaktır.
- 3.Abhazya’nın iç yönetiminden Abhaz Halk Konseyi sorumludur.

ABHAZYA TARİHİ

4.Dış politika meselelerinde Gürcistan, anlaşılan iki tarafın resmi temsilcisi olarak, fiilen Abhazya ile ortak hareket edecektir.

5.Abhazya'nın yönetimi için ihtiyaç duyulan kredi ve finansman Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti bütçesinden sağlanarak, Abhazya Halk Konseyi'nin emrine verilecektir.

6.Devrim düzenini kurma işlerini hızlandırmak ve sağlam bir iktidar inşa etmek için Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti yardım sıfatıyla, ihtiyaç giderilene kadar Abhaz Halk Konseyi emrine bir Kızıl Muhafız müfrezesi yollayacaktır.

7.AHK, Abhazya'da askeri birlikler teşkil edecek ve bu birlikler için gereken donanım, üniforma ve finansman, Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti tarafından sağlanarak, Konseyin emrine verilecektir.

8.Sosyal reformlar, yerel şartlar da göz önüne alınarak, Transkafkasya Federal Meclisi'nce kabul edilen genel yasalara istinaden, AHK tarafından gerçekleştirilecektir.

Siyasi ve hukuki karmaşa. Durum o kadar karışık ki, günümüzde bile bazı Gürcü tarihçileri 8 Haziran 1918 tarihli "antlaşmaya", bir diğer kısmı ise 11 Haziran 1918 tarihli "antlaşmaya" atıfta bulunmaktadır. Sadece onlar değil, AHK Başkanı Tiflis'in kuklası V.Şervaşidze bile bu belge sahtekarlığından haberdar değildi ve Gürcü hükümetiyle yazışmalarında (itirazlarını ifade ettiği) özellikle 11 Haziran tarihli "antlaşmaya" atıfta bulunuyordu. (Tiflis'teki Abhazya işleri bakanı Albay R.Çhotua gibi) . Tabiidir ki, bu kaba bir hukuk ihlalidir ve dolayısıyla da hukuki açıdan geçerli bir "antlaşma" yoktu ve olması da mümkün değildi.

Ancak AHK o sıralarda 11 Haziran 1918 tarihli "antlaşmaya" göre hareket ediyordu. Söz konusu antlaşmanın 1.maddesine göre "Abhazya'nın siyasi yapısını ve Gürcistan ile Abhazya arasındaki karşılıklı ilişkileri nihai olarak düzenleyecek olan işbu antlaşma, Abhazya Milli Konseyi tarafından gözden geçirilecekti". Başka bir ifade ile "antlaşma" geçici karakterde idi ve yalnız Abhazya'nın siyasi düzeninin nihai olarak tesbiti için değil, aynı zamanda Gürcistan ve Abhazya arasındaki karşılıklı ilişkilerin de nihai olarak belirlenmesi için Abhazya Milli Meclisi (veya kongresi) tarafından gözden geçirilmesi gerekiyordu.

8 Haziran tarihli "anlaşma" metninin 7.maddesinde belirsiz cümleler yer alıyor ve birçok önemli konu es geçiliyordu: "Abhazya'nın yapısıyla ilgili sorunları nihai olarak çözüme kavuşturmak üzere, demokratik esaslara dayanan bir Abhazya ahalisi kongresi mümkün olan en kısa süre içerisinde toplanacaktır."

ABHAZYA TARİHİ

Bütün bunlardan sonra Abhazya'nın o tarihte Gürcistan bünyesinde çok geniş bir özerkliğe kavuştuğunu söylemek mümkün olabilir mi? Buna Gürcü cumhuriyetinin Abhazya'daki temsilcisi, en eski Gürcü sosyal-demokrati İsidor Ramişvili bile inanmamıştı. “Anlaşma”nın imzalanmasından bir ay sonra yapılan 19 Temmuz 1918 tarihli AHK oturumunda, Ramişvili, Abhazya'nın bundan sonraki geleceği hakkında, “Gürcistan'a mı, Rusya'ya mı, yoksa Osmanlı devletine mi ekleneceğine veya bağımsızlığı mı seçeceğine” dair karar vermeye yetkili bir halk kongresinden bahsediyordu.

§5. General Mazniyev ve Abhazya'nın işgali

İşgalin bahanesi. General Mazniyev'in (Mazniaşvili) ordusu 11 Haziran 1918 tarihli “anlaşma”nın 6. maddesinin (ve 8 Haziran 1918 tarihli “anlaşmanın” 4. maddesinin) ikili karakterinden yararlanarak, tam bir hafta sonra Abhazya'ya çıkartma yaptı.

“Mutabakata” rağmen bu silahlı kuvvetler AHK komutasına verilmemiş ve Haziran'ın (1918) ikinci yarısında Abhazya'yı işgal etmişlerdi. V.Şervaşidze, A.Emuhvari, S.Basaria gibi AHK içindeki bağımsız üyeler, hem Bolşeviklerle mücadele etme, hem de Abhazya'yı Osmanlı işgaline karşı savunma bahanesiyle Gürcistan'ın akdedilen bu “anlaşmadan” yararlanabileceğini ve onu ele geçirebileceğini tahmin etmişlerdi. Örneğin, AHK kurucularından biri ve ilk başkanı olan S.Basaria, Konseyin 10 Haziran 1918 tarihli meşhur toplantısında, Tiflis'teki Abhaz heyeti tarafından kendisine verilen 11 Haziran “anlaşmasını” imzalama talimatını reddetmiş ve yazdığı muhalefet şerhinde görüşünü şöyle beyan etmişti: “Gürcistan Cumhuriyetinin teklif ettiği anlaşma tasarısı, atıflıca düşünüp, serbestçe karar vermeye imkan tanımayan bir ultimatoma karakterinde olduğu, Abhazya ile Gürcistan'ın anlaşması gibi önemli bir olay, sınırlı sayıda Abhaz Halk Konseyi temsilcisinin katılımıyla ve kendi siyasi hürriyetini kimsenin vesayeti altında olmadan belirlemek isteyen Abhaz halkından habersiz olarak aceleyle getirildiği için, Abhaz Halk Konseyine, Gürcistan ultimatoma, şu ricayla cevap verilmesini teklif ediyorum: halka, Abhazya'nın nihai siyasi düzenini tayin etmeye yetkili bir Abhaz Milli Meclisi toplaması için imkan verilmelidir. Ayrıca, müstakil bir yapı olarak Abhazya'nın Gürcistan'la muhakkak iyi komşuluk ve ittifak ilişkileri kuracağı konusunda Gürcistan'a teminat verilmelidir.”

Mazniyev, 18 Haziran 1918 tarihinde Gürcistan Savunma Bakanı tarafından Abhazya'ya vali tayin edildi. Böylece, kendisinin Sohum'a vardığı (19 Haziran) tarihten önce fiilen Abhazya'yı yönetmeye başlamıştı.

ABHAZYA TARİHİ

Dört gün sonra (23 Haziran 1918) Mazniyev, AHK'nin rızası olmadan yayımladığı 1 No'lu kararnameyle, sadece askeri değil, politik fonksiyonları da ele geçirerek, Abhazya'yı genel valilik, kendisini de genel vali ilan etti.

General Mazniyev ve AHK. Gürcistan hükümetinin bu şekildeki teklifsiz hareketleri Abhazya'da bir infiale sebep oldu. Bu defa, formalite icabı da olsa ülkeyi yönetme hakkı bile açıkça elinden alınan menşevik AHK Başkanı V.Şervaşidze bile tepki göstermek zorunda kalmıştı; 4 Temmuz 1918 tarihinde Gürcü hükümeti ile Gürcistan Milli Konseyi başkanına AHK adına bir protesto mektubu yolladı. Varlam Şervaşidze özellikle şu hususlara vurgu yapıyordu: "AHK, tam bir sorumluluk bilinci içerisinde Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti hükümeti ile karşılıklı anlayış ve dostluk ilişkileri kurmak amacıyla görüşmelere başlamıştı. Aynı şekilde durumun ciddiyetinin farkında olan Gürcü hükümeti de bu yılın 11 Haziran'ında Abhaz Halk Konseyi ile bir anlaşma imzalamıştı. Gürcü hükümeti 11 Haziran tarihli anlaşmanın 6. maddesini hayata geçirmek üzere General Mazniyev komutasındaki askeri birliği destek amaçlı olarak AHK'nin emrine Abhazya'ya yolladı. General Mazniyev Sohum'a geldikten sonra bu yılın 23 Haziran'ında, savunma bakanın telgrafına istinaden, Abhazya'nın Sohum genel valiliği ilan edildiğine, kendisinin de genel vali tayin edildiğine ilişkin kararnameyi yayımladı... Üstelik, Abhaz Halk Konseyi tarafından, generale münhasıran askeri operasyonlar sırasında sıkıyönetim ilan etme hakkını da kapsayan çok geniş yetkiler verilmiş olduğunu da bilgilerinize sunarım. Abhazya topraklarında iktidar ve olağanüstü yetki kaynağının sadece Abhaz Halk Konseyi olduğu konusunda generalin dikkatini çekmenizi rica ediyorum... Genel valinin Abhazya'daki bu kabil hareketleri, Abhaz halk kitleleri arasında Gürcistan Cumhuriyeti hükümetine karşı güvensizlik doğurmaktadır"

Gelişmeleri değerlendirmek üzere 27 Temmuz'da yapılan AHK oturumunda, Ketsba'nın yaptığı konuşmada ise şu hususlara dikkat çekiliyordu: "Halk, Gürcülerin Abhazya'yı işgal etmek için geldiklerini düşünüyor..."

Ortodoks din adamı G.Tumanov, Gudauta ve Gagra Abhazları halk meclisinin görüşünü AHK'ya iletir. Buna göre, Gudauta ve Gagra'daki Abhazlar şöyle diyordu: "Abhazya bağımsız idi, bir eyalet değildi, şayet bu mümkün olmayacaksa, kendi topraklarında bağımsız olarak ölmek isteyen insanlar olarak, Japonlar gibi harakiri yapmaya hazır!"

Dağlı Hükümeti'nin protestoları. Abhazya olağanüstü kritik bir durumda bulunuyordu. Fakat zorluklara rağmen "Dağlı Halklar Cumhuriyeti" hükümeti Gürcü askeri birliklerinin Abhazya'yı işgalini kınadı. Haziran 1918 tarihinde, Dağlı Halklar Cumhuriyeti'nin Dış İşleri Bakanlığı (Bakan Gaydar

ABHAZYA TARİHİ

Bammat), Gürcistan Hükümeti ve Alman Hükümeti'nin Kafkasya'daki diplomatik temsilciliği başkanı Şulenburg nezdinde Alman ordusunun Sohum'a girmesi ve Gürcü birliklerinin Abhazya'da bulunmasını protesto etti. Birkaç ay sonra (Ağustos 1918'de), Dağlı hükümetinin başkanı T.Çermoyev, Gürcü askerlerinin Alman ordusunun düzenli birliklerinin desteğiyle Abhazya'yı işgal etmesini Alman hükümeti nezdinde protesto ediyordu. "Hükümetim adına –diyordu T.Çermoyev-Gürcistan'ın, Dağlı Halklar İttifakı Federal Cumhuriyetinin bir üyesi olan Abhazya'daki davranış tarzını şiddetle protesto ediyorum. Gürcü hükümetinin bu politikasının doğurabileceği ağır neticelerden kaçınmak adına, hükümetim, Gürcü askerlerinin, memur ve ajanlarının derhal Abhazya'dan çıkarılmasını gerekli görmektedir."

İşgal trajedisi. General Mazniyev ve Albay Tuhareli'nin 1918 yazı ve güzünde uyguladıkları baskı politikaları, "gaddarlık ve gayri insanilik bakımından", Çarlık generali Alihanov-Avarsky'in 1906 yılında Gürcistan'daki davranışıyla kıyaslanıyordu. Gürcü hükümetine hitaben Abhaz Halk Konseyi'nin 14 delegesi adına M.Tarnava, D. Alania, M.Tsaguria ve İ. Margania tarafından imzalanan açıklamada bu hususa işaret edilmektedir: "Kaderin acı bir oyunu- diye yazar Abhaz delegeleri- Kafkasya'nın neredeyse bütün halklarına özgürlük getiren Büyük Ekim Devrimi, küçük Abhazya'ya uğramamış ve ülkemizde devrimin yüce prensipleri, hükümetin keyfîlik ve zorbalığıyla bir kenara itilmiştir. Abhazya halkları şimdilik baskı, eza ve yakıp yıkmaya dışında bir şey görmemiştir. Bütün bu zorbalıklar Gürcü Hükümeti adına yapıldığı için, Abhaz kitleleri arasında Gürcülerin işgalci olduğuna dair bir kanaat oluşmuştur."

Aynı açıklamada, Mazniyev'in baskıcı uygulamaları hakkında şöyle deniliyor: "Bu andan itibaren Abhazya'nın trajedisi başlamıştır. Eski Çarlık subayları olan General Mazniyev ve onun kurmay başkanı Albay Tuhareli, cumhuriyet düzeninin demokratik ruhunu içselleştirememişlerdir."

§6. Diyaspora birliğinin Abhazya çıkartması

Çıkartmanın sebepleri. Abhazya'nın fiilen Gürcistan Cumhuriyeti askeri güçleri tarafından işgal edilmiş olduğunu idrak eden Prens Aleksandr Şervaşidze (9 Şubat 1918 tarihinde Gürcistan ile iyi komşuluk "anlaşması" imzalamıştı), Tataş Marşaniya ve diğer nüfuzlu Abhazlar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki muhacir soydaşlarından yardım istediler. Unutmayalım ki, 1918 Mayısındaki uluslararası Batum konferansında (Batum söz konusu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'na dahildi), Abhazya'nın da içerisinde bulunduğu Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin ("Dağlı Cumhuriyeti") bağımsızlığı meselesi çözüme kavuşturulmuş ve Osmanlı devleti tanıdı. Bu nedenle 17-19 Haziran 1918 tarihinde General Mazniyev'in

ABHAZYA TARİHİ

birlikleri çıkartma yapmaya başlayınca, Kuzey Kafkasya taraftan eski AHK delegeleri, bu hareketi söz konusu devletin sınırlarına yapılan bir askeri tecavüz olarak değerlendirdiler.

ABD'de yayınlanan hatıratında, Noy Jordania, işgalle ilgili bu karmaşık durum hakkında öfkeli bir tavırla şöyle diyordu: "Bizden memnun olmayan Prens Şervaşidze (Abhaz prensi Aleksandr Şervaşidze - Editör) Kuzey Kafkasya'ya kaçtı ve bir mitingde bütün Abhazya'yı onlara (Kuzey Kafkasyalılara) teslim etti. Ona, hangi hak ve yetkiye istinaden bunu yaptığını soracaklarına, oradakiler bu "armağanı" hemen kabul ettiler ve bize "Abhazya bizimdir, oralardan gidin!" diye talepte bulundular. İşte böyle komşularımız vardı".

Diyasporalı Abhazların çıkartması ve "Dağlı Cumhuriyeti". 1918'in 27 Haziran gecesi, Camalbek Marşan komutasında Osmanlı'dan gelen silahlı Abhaz birlikleri Kodor'daki A.Şervaşidze'nin yurtluğuna bir çıkartma yaptılar. Bu, Gürcistan'ın Abhazya'yı fiili askeri işgaline ve General Mazniyev'in 23 Haziran'da kendini Abhazya genel valisi ilan etmesine karşı verilen bir cevaptı.

Osmanlı İmparatorluğu resmi düzeyde bu anlaşmazlığa müdahale etmiyordu. Çıkartma birlikleri (sadece Abhazlardan oluşuyordu) aslında Kuzey Kafkasya Devleti'nin silahlı kuvvetleri niteliği taşıyordu. Bunun yanı sıra, Alman kaynaklarından anlaşıldığına göre "Dağlı Hükümeti", Batum konferansı kararlarına istinaden, Abhazya ve Sohum limanı üzerinde hak iddia ediyordu. Dolayısıyla bu aylar içerisinde Abhazya'ya Abhaz muhacirlerinin denizden birkaç kez çıkartma yapmaları bir tesadüf değildir. Ancak, bu girişimler temelde Gürcistan ve Abhazya'daki Alman politikalarının çıkarlarına aykırı idi.

Yakın zamana kadar tarih literatüründe "Türk çıkartması" olarak zikredilen "Diyaspora çıkartması" dolayısıyla Gürcistan Cumhuriyeti ordusu, Kodor'da, çoğunluğu muhacir Abhazları desteklememiş olan sivil köylü halk arasında bir yıldırma hareketi yürütmüş ve buralarda kelimenin tam anlamıyla bir savaş başlatmıştır. Oçamçira Abhazlarının hükumete bağlı olduğunu ikiyüzlüce ilan eden Tiflis makamları, çıkartmayı fırsat bilerek, buna karşı mücadele etme bahanesiyle, Kodor köylerini "kan ve ateşe" boğmuştur. Tataş Marşania'nın vatani Cgerda yerle bir edilmiştir. Menşevik yönetimi "Abhazya'daki isyan hareketi" ile ilgili kapsamlı bir dava açmıştır. Hareketin liderleri ve organizatörleri olan Prens Aleksandr Şervaşidze, Tataş Marşania, Haki Avidzba, Mecit Bagapş hakkında tutuklama emri çıkartılmış, Simon Basaria, Kegve Kiut ve birçok Abhaz hakkında yargılama süreci yürütülmüştür.

Mağlubiyet ve sonuçları. Gürcistan'ın düzenli ordu birlikleri 1918'in 15 Ağustos gecesi Mokva manastırı civarında muhacirleri (diyaspora birliğini) bozguna uğrattı. Aynı gün Gürcistan hükümeti aniden itaat etmekten vazgeçen ve 8 Ağustos 1918 tarihindeki oturumunda (V.Şervaşidze'nin katılmadığı) Abhaz Kurucu Meclisi için bir komisyon kurma kararı alan AHK'ni, Varlam Şervaşidze'nin de aktif desteğiyle dağıttı. Böyle bir karar, aynı zamanda kanunsuz iktidar için ciddi bir tehditti, çünkü 11 Haziran "anlaşma"sının 1.maddesi (ve 8 Haziran "anlaşma"sının 7.maddesi) uyarınca, Abhazya'nın böyle bir kurucu mecliste "Abhazya'nın siyasi düzeni ve keza Gürcistan ile Abhazya arasındaki karşılıklı ilişkiler" konusunda nihai kararı vermesi gerekiyordu. Fazladan bir başağrısı daha ortaya çıkmasın diye hükümet kolay bir çıkış yolu buldu; AHK delegelerini "Türkofil"likle (Türk sevdalı) itham etti. AHK dağıtıldı ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti taraftarı halk delegeleri yerine Gürcü hükümetinin adamları getirilerek "yeniden organize edildi". Daha kısa bir süre önce, alay edencesine "Konseyin Gürcü hükümetiyle aynı platformu paylaştığı ve ona ihanet etmeyeceği..." konusunda teminat vermiş olan AHK başkanı V.Şervaşidze makamını korumuştur.

"Abhazya İşleri Bakanı" ve beyanatı. AHK delegeleri tarafından 25 Temmuz 1918 tarihinde "Abhazya İşleri Bakanı" seçilen (bu makam 11 Haziran "anlaşma"sının 2.maddesi ile 8 Haziran "anlaşma"sının 1.maddesine istinaden tesis edilmişti) Albay R.Çotua Tiflis'ten 2 Eylül 1918 tarihinde Varlam Şervaşidze'ye çektiği telgrafta, Abhazya'da varlığını devam ettiren baskıcı düzenden şikayet ediyordu: " Cephenin yakınında ve uzağında Osmanlı askerleriyle çatışma ortamı bulamayan Gürcü düzenli birlikleri –diyordu telgrafın başında- sivil halkı kitlesel olarak tutuklamaya ve evleri kundaklamaya başladılar. Halihazırda, Sohum hapishanesi, Genelkurmay listesinde savaş esiri olarak yer alan Kodor'lu sivil Abhazlarla dolup taşmaktadır. Kundaklamalar halen devam etmektedir...31 Ağustos'ta Cgerda köyünde yedi ev tekrar kundaklanmıştır... Askeri makamların her yerde halka, yapılan işlerde kendilerinin bir kabahatı olmadığı, çünkü kendilerinin Konseye bağlı oldukları ve onun emirlerini yerine getirdiklerini telkin etmeleri, durumu daha da kötüleştirmektedir. Yukarıda sözü edilen bütün bu işler halk kitleleri tarafından Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti hükümetinin Abhazya'yı işgal etmeye yönelik düşmanca bir hareketi ve Abhazya Halk Konseyi'nin bu işgale yardımcı olduğu şeklinde algılanmaya başlamıştır. Bunun neticesinde eğer halkı yatıştırıcı bazı tedbirler almazsak, halk bize yabancılaşabilir. ...Her halükarda bu durumda Abhazya ve Gürcistan arasında alınması gereken tedbirler şunlardır:

ABHAZYA TARİHİ

1.Sözde savaş esiri sıfatıyla hapishanelere atılan sivil Abhazlar derhal serbest bırakılmalıdır.

2.Gürcü hükümet askerleri tarafından yağma ve kundaklama nedeniyle meydana gelen tüm zarar devlet tarafından tazmin edilmelidir.

3.Bizler de, kundaklama ve soygun suçlarına karışanlardan, savcılık ön soruşturmasıyla yasa önünde hesap sormaktayız.

Hükumete ve Gürcistan Milli Konseyi'ne iletmek üzere bilgilerinize sunulur.”.

§7. İmparatorluk hevesleri ve Yekaterinodar toplantısı

Gürcistan'ın toprak iddiaları. 1918 yılının 26 Temmuz'una doğru General Mazniyev fazla çaba göstermeden Tuapse'ye kadar olan Karadeniz sahil boyundaki toprakları ele geçirmişti. Bu durumu analiz ederken General Denikin şöyle yazıyordu: “Türk - Alman işgali sırasındaki ilk dönemde Gürcüler büyük bir hırsla Karadeniz vilayeti tarafına yöneldiler. Nedeni: Karadeniz bölgesinin zayıflığı; bahanesi: Bolşeviklerle mücadele; garantisi ise Adler'i ele geçiren ve tahkim eden Almanların onayı ve desteğidir”.

Gürcü hükümeti hemen kendi ilim adamları ile Generallerinin yardımını alarak bu pek elverişli coğrafya üzerindeki iddiasını “temellendirmeye” çalışmıştır. Örneğin, müteakip yılda General İ.Odişelidze tarafından Paris Konferansı'na (1 Mayıs, 1919) sunulan tebliğde Anapa ile Kuban (Abhaz-Adige dillerinde yer ismidir) nehri ağızları arasındaki tüm Karadeniz sahilinin 11-13.yy'da Gürcistan'a ait olduğu iddia edilmişti. Güya “14 yüzyıl boyunca sınırların yavaş yavaş geriye, Makopse nehrine doğru çekildiği ve 15.yy'dan -19.yy'a kadar, yani Gürcistan'ın bu parçasının Rusya'ya ilhak edilmesine kadar Makopse ırmağının (Tuapse'nin güneyi) sınır olduğu iddiası da tamamen mesnetsizdir.

Generalin bu tebliğinde, bariz ve aynı zamanda kasti bir şekilde 11-13.yy Gürcistan'ının siyasi sınırlarını, daha dar olan etnik sınırlarıyla karıştırmaya dönük bir çarpıtma söz konusudur. Gürcistan o zamanlar federatif bir devletti ve daha öncesinde, 8-10 yüzyıllar arasında müstakil Abhaz Krallığı'nın siyasi sınırları (Ereti'ye, şimdiki Azeri sınırına kadar uzanıyordu) etnik Abhaz sınırlarından çok daha geniştir. Fakat şimdi buna istinaden kalkıp da Kahetia, Kartli ve İmeretia'nın o zamanlar Abhazlarla meskun olduğunu ve o toprakların Abhaz toprağı olduğunu iddia etmek kimsenin aklına bile gelmez. Gürcü generalin mantığından yola çıkarak bu sonuca varabiliriz. Oysa Kuban'ın ağızından ve Anapa'dan İngur ırmağına kadar bütün bu sahada çok eski çağlardan beri Abhaz-Adige-Ubıh halklarının yaşadığı herkesin malumudur.

ABHAZYA TARİHİ

Hatta, Soçi'nin "gerçek bir Gürcü şehri", tüm Çernomorsky okrugunun "eski Gürcü toprağı" olduğu da ilan edilmiştir.

Bilindiğı gibi Çernomorsky okrugunu, Anapa ile Gagra arasındaki sahayı kaplıyordu ve 1864 yılında Kafkas savaşının bitimine kadar Adigelerle (Natuhaylar, Abzehler, Şapsuğlar vb), Ubıhlar ve Abhazlarla (Sadz'lar, Pshu'lar, Ahçps'lar, Aibga'lar) meskun idi. Savaştan sonra bölgenin yerli halkı Osmanı'ya göç etmek mecburiyetinde kalmıştı. Bütün sahil boşalmıştı. Muhacirlerden boşalan yerlere, Ruslar, Polonya'lılar, Almanlar, Ermeniler, Grekler (Rumlar), Estonyalılar, Moldovyalılar yerleşmeye başladı. Soçi'ye ilk yerleşen Gürcüler, 1881-1882 yıllarında Kutaisi'den gelenler oldu. Çoğunlukla Plastunskoe köyüne yerleştiler. Bu andan itibaren Soçi (Ubıhça yer adı) bir "Gürcü şehri" oldu. Gürcü hükümetinin ele geçirilen bu sahayı elde tutmak istediğı gerçeğini de görmezden gelemeyiz. Konuyla ilgili olarak Simon Basaria şöyle yazıyordu: "Gürcü emperyalistleri, gerek Abhaz, gerekse Gürcü milletleri açısından aynı derecede yüz kızartıcı olan korkunç suçlar işliyorlar. Abhaz Milli Konseyi'nden, Tuapse'nin Abhazya'nın sınırı olduğu ve Abhazya'nın Tuapse'ye kadar uzanan Karadeniz sahilini işgal etme hakkı olduğu konusunda yazılı bir belge talep ettiler. Bütün bu sahtekarlığı, Soçi'yi işgal eden Mazniyev ordusunun Tuapse'ye dayanmasıyla gerçekleştirmiş olacaktı, fakat Gürcistan'ın Alman hamisi General Von Kress, Gürcü hükümetine, yabancı bir toprağı işgal etmenin uygun olmayacağını söyledi. İşte tam bu nedenle üzerinde güya tarihi olarak hak sahibi olunan Tuapse'yi, Abhaz halkının isteğıyle işgal ettiklerini gösteren bir belgeye ihtiyaç duymuşlardı. Halk Konseyi üyesi Abhazlar Gürcistan'ın emperyalist emellerine dikkat çekerek bu talebe itiraz ettiler, ancak Konseyin atanmış üyelerinin çoğunluğu ve keza yeni iktidarın görüşünü paylaşan ilk başkanı (V.Şervaşidze) kendi taleplerinde ısrarcı oldular. Anlaşılan bütün imparatorluk kuranlar gibi, Gürcü hükümeti de, demokratik cumhuriyetin muazzam bir devlete dönüşmesi hayaline kapılmıştı."

Tuapse'nin işgalinden kısa bir süre sonra, Gönüllü Ordu'nun ve Kuban bölgesel hükümetinin protestoları neticesinde Gürcistan, askerini geri çekmek mecburiyetinde kaldı.

Yekaterinodar toplantısı. 1918 Eylül'ünün ortalarında Abhaz heyeti General M.Alekseyev'i ziyaret etti. 25 Eylül'de ise Yekaterinodar'da Gönüllü Ordu, bölgesel Kuban hükümeti ve Gürcü hükümeti temsilcilerinin katılımıyla Abhazya meselesinin de görüşüldüğü bir toplantı düzenlendi. Gürcistan temsilcisi E.Gegeçkori'nin bu toplantıda General Alekseyev'e "Abhazya, Gürcistan ve Kuban'ın karşılıklı ilişkileri hakkındaki mesele bura-

ABHAZYA TARİHİ

da değil, başka bir yerde çözümlidir” şeklinde görüş belirtmesi ilginçtir. Bir başka deyişle, 11 Haziran (veya 8 Haziran) 1918 tarihli “anlaşma”ya rağmen, Gegeçkori dolaylı olarak Abhazya’nın Gürcistan’a hiçbir şekilde bağlı olmadığını, aralarındaki karşılıklı ilişkilere dair meselelerin gelecekte çözüm bulması gereken bir iş olduğunu kabul etmiştir.

Mazniyev kuvvetleri tarafından ele geçirilen Soçi-Adler-Gagra topraklarına ilişkin olarak, Alekseyev şunları yazmıştır: “Gürcistan ile aralarında bütün bir Abhazya okruğu dururken, bu okruglardan Gürcü toprakları olarak bahsetmek mümkün müdür?”. Alekseyev, Abhazya’nın geleceğinin hiçbir şekilde belirlenmemiş olduğu sonucuna varmıştı. Duma (Rusya Parlamentosu) üyesi V.Şulgin’in o dönemdeki tutumu dikkate değer. Şulgin, Gegeçkori’ye, “Brest Antlaşması imzalanırken, Gürcistan’ın sınırları belirlenmiş miydi?” diye sormuştur. Gegeçkori bu soruya olumsuz cevap vermiş, fakat sınırların zaman içerisinde tespit edileceğini beyan etmiştir.

Vorobyev’in görüşü ve kitabı. Kuban bölge yönetimi temsilcisi N.Vorobyev o toplantıda fikirlerini daha belirgin bir biçimde beyan ediyordu: “Gürcistan’ın sınırlarından bahsedecek olursak, o sadece Abhazya’ya kadar belirlenebilir... Gerçi, Gürcistan’ın şehirleri Gürcüleştirme çabası gözden kaçmıyor, oralara komiserler vb. tayin ediyor ama bu, okrugların Gürcü toprağı sayılması için yeterli değil.”

Vorobyev: “Gagra okrugunun ardında bir de yem olmasına izin veremeyeceğimiz Abhazya bulunmaktadır. Gürcistan kendi sınırlarını Abhazya ötesinden başlatmalıdır” şeklinde görüş belirtmeye devam etmiştir.

N. Vorobyev, bir yıl sonra, “Gürcülerin Sohum Okruğu (Abhazya) Üzerindeki İddialarının Asılsızlığına Dair” başlıklı bir kitap yayınladı. Kitabında şöyle diyordu: “Onlar (Gürcü yöneticiler) kendi etnografik sınırlarına çekilmiş bir Gürcistan’ın ne kadar küçük, ne kadar zayıf kalacağını ve müstakil olarak ayakta kalabilmesinin çok problemlili olacağını zaten idrakine varmışlardı. ...İşte şimdi, daha henüz bağımsızlığı dahi tanınmamışken, küçük halkların kendi kaderini tayin hakkının propagandasını yaparken, bütün bir ülkeyi, Gürcistan’la hiçbir akrabalığı bulunmayan bütün bir Abhaz halkını yutmaya çalışıyorlar...”

General A.Lukomsky’e göre ise, “Gürcü hükümeti Almanların talimatıyla hareket etmek mecburiyetindeydi”, bu nedenle Yekatorinodar’daki Eylül toplantısında tavizsiz davranmıştı. Gürcistan’ın Soçi okrugunu yitirmesi “Abhazya’nın Gürcistan’dan ayrılması ve Gürcistan’ın Karadeniz’deki limanlarından mahrum olması” neticesini de doğurabilirdi.

Dağlı Cumhuriyeti'nin haritası. Abhazya'nın işgal edilmiş olmasına rağmen Dağlı Cumhuriyeti (Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti) hükümeti Abhazya'yı ittifak devletinin bir parçası olarak görmeye devam ediyordu. Dağlı Cumhuriyeti, 1919 yılında Lozan'da (İsviçre) Paris Barış Konferansı'nda kullanılmak üzere, Fransız dilinde, Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin renkli bir etnografik ve politik haritasını bastırdı. Abhazya temsilcisinin de yer aldığı Dağlı Cumhuriyeti delegasyonu tarafından konferansa sunulan bu haritada, sadece Abhazya değil (Gürcü Cumhuriyetiyle sınırı İngur nehri üzerinden geçiyordu), Güney Osetya da Dağlı Cumhuriyeti devletinin sınırları içerisinde görünüyordu.

§8. İkinci Abhaz Halk Konseyi'nin (AHK) lağvı

İşbirlikçi AHK. AHK'nın ilk lağvından ve “yeniden kuruluşundan” sonra 15 Ağustos 1918 yılında Gürcistan hükümeti ve askeri çevreleri açısından elverişli bir paravana dönüşmüştü. Onlar (Gürcü işgalciler) Abhazya'da AHK'yı bir paravan olarak kullanıp kendi politikalarını dikte ediyor, halkı sindirmek üzere şiddet uyguluyorlardı. Yerli nüfus arasında, Gürcü taraftarı Abhaz prensi V.Şervaşidze'nin liderliğindeki AHK'nin baskılarına karşı büyük bir memnuniyetsizlik doğmuştu. İkinci AHK'nin lağvı arefesinde, “Abhazya İşleri Bakanı” Albay R.Çotua, 20 Eylül 1918 tarihinde Gürcistan Başbakanı ile V.Şervaşidze'ye 11 Haziran 1918 tarihli “anlaşma”nın birinci maddesi gereğince, Gürcistan ile Abhazya arasındaki ilişkilerin gözden geçirilmesine dair bir yazı yolladı (8Temmuz 1918 tarihli “anlaşma”dan haberi bile yoktu). Bu konuyla ilgili olarak muhalefet, AHK'da V.Şervaşidze'nin liderliğindeki Gürcü Menşevikleri fraksiyonunu şiddetle eleştirmişti

AHK'nın lağvedilişi. Abhaz Halk Konseyi'nin 9 Ekim 1918'de yapılan ve çok hararetle geçen toplantısında, AHK'nın ilk lağvı (15 Ağustos) kararında yer alan suçlular ile suç ortakları meselesi gündeme geldi ve tartışıldı. Söz alan delegeler D.Alania, S.Aşhatsava vb. “zor kullanılarak dağıtılan Halk Konseyinin haklarının iadesiyle yeniden kurulmasını” talep ettiler. Aynı günün akşamı delegeler AHK'ye başkan olarak V.Şervaşidze'yi seçtiler. Konsey binası hemen Gürcü muhafızlar tarafından kuşatıldı ve ertesi gün de ikinci AHK silah zoruyla bir kez daha dağıtıldı. Menşevik hükümeti AHK'nin mevcut heyetini fesheden ve yeni seçimler yapmayı öngören bir kararname çıkarttı. Aynı gün S.Aşhatsava ve İ.Marganiya tutuklanarak, Batum üzerinden Tiflis'e sevkedilmek üzere akşama kadar alay karargahında alıkonuldular. Abhazya'da sıkıyönetim ilan edildi ve B.Çikvişvili olağanüstü yetkili komiser tayin edildi. Şehre giden yollarda, halkın

ABHAZYA TARİHİ

baskın yapmasını önlemek üzere kontrol noktaları oluşturuldu. Bulvarda hemen bir miting düzenlendi, burada söz alan G.Tumanov, Menşevik rezaletini sert bir dille eleştirdi. Miting dağıtıldı, Tumanov da tutuklandı. D.Alania, G.Acamov, M.Şlatte vb. 16 kişinin akıbeti de aynı oldu.

Çok sayıda Abhaz delegesi Gürcistan Cumhuriyetine karşı komplo kurdukları suçlamasıyla Tiflis'teki Metehskaya hapishanesine kapatıldı. "Abhazya'dan Sorumlu Bakan" R.Çotua da devlet karşıtı faaliyetler yürütmekle itham edildi ve görevinden alındı. Üstelik, 11 Haziran ve 8 Haziran tarihli "anlaşma"larla ihdas edilen bu bakanlık makamı topu topu birkaç ay yürürlükte kaldıktan sonra fesh edilmiş, fonksiyonları da Gürcistan İçişleri Bakanlığı'na devredilmişti. Bütün bu eylemler Gürcistan'la yapılan "anlaşma"nın ve Abhazya'nın "geniş özerklik" haklarının en kaba bir şekilde ihlaliydi.

Abhazya, Gürcistan Cumhuriyeti askerleri tarafından işgal edilmiş bir haldeydi ve Tiflis buradaki varlığını kah Bolşevik ve anarşistlerle mücadele, kah Türkofilik ve Denikin yanlılığıyla mücadele kılıfıyla örtüyordu... Bu konuyla ilgili olarak S.Aşhatsava büyük bir isabetle şöyle bir tesbitte bulunuyordu: "Türkofilik lafı saçma ve bir aldatmacadır; böyle devam ederse, halk işgalcilerden kurtulmak için sadece Türk tarafını değil, şeytanın tarafını bile seçecektir..." Böylece, 10 Ekim 1918 tarihinde V.Şervaşidze, A.Emuhvari ve diğer kuklaların yardımıyla ikinci AHK'nin uygun görülmeyen heyeti nihai olarak dağıtılmış oldu.

Gürcü işgali hakkında General Denikin'in görüşü. Abhazya'nın Gürcistan tarafından işgalinin kısa bir analizi, General A.Denikin tarafından yapılmıştır:

"1918 yılının mart ayı sonlarına doğru Bolşevikler Novorossiysk'ten güneye doğru yayılarak, Sohum'a kadar ulaşmışlardı. AHK Gürcülerden yardım talebinde bulundu. Nisan sonlarına doğru Gürcü halk muhafızları orada zaman zaman başarılı olarak Bolşeviklere karşı bir savaş başlattılar. Haziran'da gelen takviye kuvvetlerinin yardımıyla General Mazniyev sahil bölgesini ta Tuapse'ye kadar Kızıl muhafızlardan temizlemeyi başardı. Kurtuluşun bedeli 11 Haziran'da Abhazya Halk Konseyi ile Gürcistan arasında imzalanan anlaşma olmuştur. Bu anlaşmaya göre, Sohum okruğu geçici olarak Gürcistan cumhuriyetine dahil oluyordu. Anlaşmanın 3.maddesine göre 'Abhazya'nın iç işlerinden Abhaz Konseyi sorumluydu'. 1.Maddesine göre 'Abhazya'nın nihai siyasi düzeni ve kaderini ancak Abhaz Milli Meclisi tayin edecekti'.

ABHAZYA TARİHİ

“Lakin, bütün bunlardan sonra Gürcü hükümeti Abhaz Halk Konseyi’ni iki defa dağıtacak (Ağustos, Ekim) ve üyelerden bir kısmını Meteh kalesine hapsedecekti. Böyle yaparak aynı zamanda ‘Gürcü vatandaşlığına’ uygun görülmeyen Rus ve Ermeni nüfusu da seçme hakkından mahrum bırakmış oluyordu. Sonbahara doğru tamamen kişiliksiz ve uysal bir kurum oluşturdular... Bölgede yönetim, bütünüyle Gürcü ‘olağanüstü komiseri’ ve bölgede harici bir unsur olan Gürcülerce doldurulan kurumların eline geçmişti. Bu Gürcüler, çok eskiden işçi, tüccar, müteahhit, meyhaneci vs. olarak gelip, Karadeniz sahiline yerleşmişlerdi. Gürcü rejimi, yerli halkın menfaatlerine, en azından dahili özyönetim hakkına dahi saygı duymaktan vazgeçmişti.”

§9. General Denikin’in ve İngiliz komutanlığının Abhazya’ya ilişkin görüşü

“Demokratik seçim” hazırlıkları. İkinci AHK’nin dağıtılmasından sonra Gürcistan’ın Abhazya’yı açıkça işgal dönemi başlamıştı. 1918’in Ekim ayından başlayıp 1919 Mart ayına kadarki dönemde Abhazya’nın sivil yönetimi Gürcistan’ın doğrudan müdahaleleriyle yürütülmüştü. 11 Haziran anlaşması hukuki geçerliliğini tamamen yitirmişti. Tüm ülke yabancılar tarafından yönetiliyordu. Olağanüstü komiser V.Çikvişvili Gürcistan silahlı kuvvetlerinden ve emrindeki vilayet komiserlerinden güç alıyordu.

Bu dayanılmaz ortamda Gürcü hükümeti “demokratik esaslara” dayalı bir üçüncü AHK seçimine girişti. Seçim komisyonuna başkan olarak kendi adamı V.Şervaşidze’yi tayin etti. Gürcistan İçişleri Bakanı Noy Ramışvili, 17 Aralık 1918 tarihinde Gürcistan Parlamentosu’nda, Abhazya’daki durum ve AHK seçim projesiyle ilgili bir rapor sundu. Bakan özellikle, orada şimdiye kadar yalnızca hükümet kılıcının işlediğini, bundan dolayı da Abhazya’da baskı altındaki sivil halkın memnuniyetsizliğinin arttığını itiraf ediyordu. Bakan acilen yeni bir Halk Konseyi teşkil etmeyi teklif etti. Gürcistan parlamentosu Abhazya’da seçim projesini 27 Aralık 1918 tarihinde onayladı.

Yeni AHK uyuşuna bakılmaksızın Abhazya’da yaşayan tüm nüfusun oylarıyla seçilecekti, oysa bizatihi Gürcistan’da nüfusun önemli bir kısmı seçme hakkından mahrum bırakılmıştı. Fakat projede bazı tadilatlar yapıldı, bunlardan birine göre Abhazya’da ikamet etmeyen Gürcü uyruklular ve 19 Temmuz 1914 tarihinden sonra da ikamet müsaadesi almış olanlar AHK’ne delege olarak seçilebilirlerdi.

Sonuç itibarıyla İsidor Ramışvili, Lev Tumarkin (Tiflis dalkavuşu lakaplı) gibi Abhazya ile hiç alakası olmayan kişilerin, bu “demokratik seçim” oyunuyla

ABHAZYA TARİHİ

AHK'nin yeni kadrosunu oluşturmaları için gereken düzenlemeler yapılmıştı. Her şey, fiilen Abhazya'yı yönetmekte olanların istediği gibi olacaktı.

Seçim öncesi propaganda çalışmaları münhasıran iktidardaki sosyal demokrat parti ve Gürcü hükümetinin ajanları tarafından yürütülmüştü. Tutuklu Abhaz delegeleri ise, AHK seçimleriyle ilgili yasal prosedürün hazırlandığı süre boyunca tutuklu kalmışlar ve ancak seçimlerden kısa bir süre önce müttefik kuvvetler komutanı İngiliz General Tomson'un (o tarihlerde Almanya artık harbi kaybetmiş ve askerleri Gürcistan'ı terk etmişti) 5 Aralık 1918 tarihinde Gürcü hükümetinden tutuklu Abhazları serbest bırakmasını talep etmesi üzerine serbest bırakılmışlardı. İngilizler, herhangi bir suçlama olmaksızın Abhazların hapiste çürütülmesini kabul edilemez buluyordu. Bir görüşmede Gürcü Albay Marganadze'nin kendini riyakarca "Abhaz" olarak sunması da onları etkilemedi. İngilizler, Almanlardan farklı olarak, Gürcü Menşeviklere fazla kibar davranmamış ve cumhuriyet yönetiminden sıkı taleplerde bulunmuşlardı. Abhazya'da 1919 Şubat'ında yapılan "demokratik seçimler" neticesinde, 27'si açıkça Gürcü hükümetinin çıkarlarını temsil eden 40 delege üçüncü AHK'ne seçilmiş oluyordu.

General Denikin ve İngiliz komutanlığının görüşü. 1919 yılı başında Gönüllü Ordu, Gürcü kuvvetlerini Bzıp Nehri'nin ardına atmak ve Sohum'u (Abhazya'yı) tarafsız bölge ilan etmek amacıyla Gagra bölgesinde bir taarruz başlattı. O günlerde Abhaz halkının temsilcileri General A.Denikin ile sık sık görüşme yapıyor ve "kendilerine musallat olan yabancı bir halkın (Gürcülerin) zorbalığından kurtulmak için" yardım istiyorlardı. Prens Aleksandr Şervaşidze ve Aleksey Titoviç Hasaya da aynı ricayla generale başvurmuştu. Abhazya'daki durum, Gürcistan hükümetinden işgal etmiş olduğu Sohum okruğu (Abhazya) ile ilgili politikasını değiştirmesini isteyen müttefik komutanlığının ilgi merkezinde idi. Buna cevap olarak Noy Jordania, Abhazya'ya geniş bir özerklik tanımayı vadetti.

General Denikin de, Abhaz halkının temsilcilerinin resmi müracaatına binaen, İngilizlerle aynı tonda şu talepleri öne sürüyordu:

- 1) Sohum okrugunun (Abhazya) derhal tarafsız bölge ilan edilmesi,
- 2) Gürcü kuvvetlerinin İngur nehri gerisine çekilmesi,
- 3) Gürcü yönetiminin Abhazya'dan uzaklaştırılması,
- 4) Ülkede düzeni koruma görevinin özgür olarak seçilecek Abhaz makamlarına verilmesi.

Denikin'in Abhazya'da öncelikle stratejik çıkarlar gözettiğini, ancak onun, Abhaz meselesindeki kararlı tutumunun Gürcistan'ın İmparatorluk heveslerini zayıflattığını belirtmek gerekir.

S.Danilov'un Abhazya meselesine ilişkin görüşü. 1917 yılından sonra bölgede ortaya çıkan durumun gerçekçi bir tasvirini S.Danilov "Ab-

ABHAZYA TARİHİ

haz Halkının Trajedisi” adlı eserinde (Münih, 1951) kaleme almıştır. Danilov’ a göre, “Gürcü makamları Abhaz halkının çıkarlarına aykırı bir politika yürüttüler. Abhazya sınırları içerisindeki bütün idari makamlar Gürcülerce işgal edilmişti, bütün devlet kurumlarını Gürcüler yönetiyordu. Toprak meselesinde Abhaz Milli Konseyi ile Gürcistan temsilcileri arasında derin bir görüş ayrılığı mevcuttu. Aralarındaki zıtlık gittikçe daha da derinleşiyordu. Nihayetinde Abhazların tahammülü kalmadı ve temsilcilerini Gönüllü Ordu komutanlığına yollayarak yeni işgalcilerden kurtulmaları konusunda yardım istediler. Azımsanmayacak sayıdaki Abhaz subayı ve süvarisi, gizlice General Denikin’in Gönüllü Ordusuna katıldı. Bundan haberdar olan Gürcü askeri yönetimi Abhaz Milli Konseyini dağıtarak, onu lağvettiklerini ilan etti. Abhazya’nın siyasi ve idari yöneticileri tutuklandı. Abhazya’nın ekonomik durumu Gürcüler tarafından yönetilmeye başladığı dönemden itibaren gözle görülür derecede kötüleşmeye başladı.”

§10. Üçüncü AHK ve İngilizlerin Şubat seçimleri hakkındaki görüşleri

Üçüncü AHK veya HKA. Gürcü yönetiminin Abhazya’da alelacele göstermelik bir seçim yapmasının nedeni, Denikin’in İngilizlerin de desteğini alarak bölgeye askeri bir müdahalede bulunmasından duyduğu endişeydi. ‘Seçim’den sonra, Mayıs ayında Abhazya Halk Konseyi’nin adı Halk Konseyi Abhazya (HKA) olarak değiştirildi ve çalışmaları 18 Mart’tan 19 Mart’a kadar sürdü. HKA’nın ilk oturumunda açılış konuşmasını, sözlerine “bozguncu grupların bağımsızlık hevesinden haberdar olduklarını” belirterek başlayan Gürcistan’ın Abhazya temsilcisi İsidor Ramişvili yaptı. Ramişvili şöyle devam etti: “Fakat bu küçük halk henüz buna hazır değil, esir tüccarlarının eline düşerek köleleştirilebilir ve halkın kendisinin bu badireden çıkış yolu bulması da mümkün olamaz... Bizler herhalde işgalci değiliz ve bizim peşinde olduğumuz şey buranın toprağı değil, gelecekteki yüce hedefimize, sosyalizme ulaşmak için birlikte mücadele edeceğimiz silah arakadaşlarını arıyoruz”

Ertesi gün Sohum Menşevikleri’nin yerel yayın organı “Naşe Slovo” gazetesinde İ.Ramişvili’nin konuşması üzerinde bir düzeltme yapılmıştır: “Abhaz halkının bağımsızlık çabaları tamamen doğaldır. Ancak bu küçük halk henüz buna hazır değil, bağımsızlık sözüyle bazı esir tüccarları halkın boyuna öyle bir kement atar ki, bundan kurtulmak pek müşkül olur. Abhazya bağımsız olarak varlığını sürdürme gücünü kendinde bulduğu zaman, biz bu adımın atılması için gereken yardımı sağlayacağız”.

Oturumda, bağımsızlık taraftarı Samson Çanba da söz alarak Gürcülerin “enternasyonalizm” lafından sadece kendi çıkarlarını anladıklarını söyledi:

ABHAZYA TARİHİ

“Bu yüzden Gürcüler sınırları kaydırarak kendi ülkelerini büyültmeye çalışıyorlar ve minik Abhazya bu bağlamda leziz bir lokma gibi duruyor”. Daha sonra şöyle devam ediyordu: “Bizler Gürcülerin kendi kendilerini yönetmelerine karşı değiliz, dahası onları alkışlıyoruz. Bununla birlikte bizim kendimize de saygımız var. Ne kadar tatlı söz söylese de asıl niyetlerinin Abhazya’yı hedefte tutmak istedikleri anlaşılıyor.”

Üçüncü AHK’deki (ya da yeni adıyla HKA) bağımsızlık taraftarı Abhazlar azınlıktaydı (8 kişi), milletvekillerinin çoğu ise Gürcü taraftarı idi.

General Denikin’in komutasındaki Gönüllü Ordu’nun, İngiliz komutanlığı üzerinden yaptığı baskılar, muhakkak ki, Gürcü cumhuriyetini Abhazya Halk Konseyi’ndeki kuklaları vasıtasıyla 20 Mart 1919 tarihinde hiçbir bağlayıcılığı olmayan “Abhazya’nın özerklik kararnamesini” onaylamak zorunda bırakmıştır. Gönüllü Orduyla yaşanan Soçi ihtilafı dolayısıyla endişeli olan Gürcistan hükümeti Abhazya’yı kaybetmekten korkuyordu, üstelik “Özel Toplantı” başkanı General A.Lukomsky de Denikin gibi “Abhazlarla meskun olup, Gürcistan’ın hiçbir mülkiyet hakkı olmayan Sohum okrugunu tarafsız bölge yapacağını” ilan etmişti.

Özerklik belgesi. 20 Mart 1919 tarihinde onaylanan özerklik kararnamesi sadece iki maddeden ibaretti:

1.Abhazya; özerk bir birim olarak Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti’ne dahil olacak, Gürcistan Cumhuriyeti ve onun Kurucu Meclisi bu durumdan haberdar edilecektir.

2.Özerk Abhazya’nın anayasası ve merkezi idare ile özerk yönetim arasındaki karşılıklı ilişkilerin belirlenmesi için Gürcistan Kurucu Meclisi ve Abhaz Halk Konseyi’nden eşit sayıda üyeden oluşan bir komisyon seçilecek ve bu komisyonun teklifleri Gürcistan Kurucu Meclisi ve Abhaz Halk Konseyi tarafından kabul edildikten sonra, Demokratik Gürcistan Cumhuriyeti anayasasına eklenecektir. Gürcistan belgeyi hemen kabul etti. Ancak her şey kağıt üstünde kaldı, üç farklı Abhazya anayasası taslağı da, AHK ve Gürcü hükümeti arasındaki görüş ayrılığı nedeniyle onaylanamadı. Menşevik Arzakan Emuhvari AHK’ne başkan oldu, Mayıs ayında Varlam Şervaşidze yeniden başkan oldu. O zaman Emuhvari Abhazya (hükümeti) Komiserliği başkanlık koltuğuna oturdu. Belgenin resmi olarak kabulünden sonra AHK bir yasama organı, Komiserlik ise yürütme organı olarak sunuldu. Ancak bütün bu “özerklik oyununun” bir özyönetim hayali olduğu ortaya çıktı. Komiserliğe, Mih.Tarnava’nın sözleriyle, “iradesiz, yetenezsiz ve korkak biri olan tanınmış Menşevik, Prens Arzakan (Dmitriy) Emuhvari” başkanlık yapıyordu.

İngilizlerin Şubat seçimlerine yaklaşımı. Aynı yılın ilkbaharında Abhazya'daki Şubat seçimlerinin "demokratikliği" konusunda İngilizler ile General Denikin ciddi şüphe duymaya başlamışlardı. Bu durum, Gürcü hükümeti ve Gönüllü Ordu temsilcileri arasında İngiliz generalleri Briggs ve Biç aracılığıyla yapılan toplantı tutanağına da yansdı. (Tiflis 23-24 Mayıs 1919). Elde mevcut belgelerden anlaşıldığına göre General Denikin, Gürcistan bünyesindeki bir Abhazya'yı tanımıyordu. İngilizler ise, Sohum'da bir İngiliz subayı bulunmasını istiyorlardı. Mayıs görüşmeleri hakkındaki raporu, Halk Konseyi'nin Sohum'daki oturumunda (6 Haziran 1919) Abhazya Komiserliği başkanı A.Emuhvari okudu. Delegelerden D.Adamiya ona şöyle bir soru sordu: "Bzıp nehri bölgesi Abhazya toprağıdır. Görüşmeler sırasında bu husus belirtilmiş miydi?" Emuhvari şöyle cevapladı: "Gayet tabii. Fakat Denikin'in temsilcileri, şayet Abhazların silahı olsaydı Gürcü iktidarını kendileri devirirdi dediler. Gürcistan temsilcileri bu nevi bilgilerin bazı sabıkalılardan geldiğini (1918 Ekiminde siyasi saiklerle tutuklanmış olan AHK delegeleri ve Adamiya'nın kendisi kastediliyor.-Editör), Abhazya'da hür seçimlerle seçilen bir Halk Konseyi olduğunu söyleyerek, Konseyin Abhazya'nın Gönüllü Ordu'dan temizlenmesini isteyen telgrafını Denikin'in yetkilisine gösterdiler" (O zaman Konsey'de çoğunluğu Gürcü hükümeti taraftarları oluşturuyordu.)

Kısa süre sonra, 29 Eylül 1919 tarihinde, Halk Konseyinin 14 delegeden oluşan grubunun beyanati da geldi. Burada, Konseyin dağıtılmasından sonra Abhazya'yı yönetmesi için Gürcü hükümeti tarafından atanan eski Komiser Çikvişvili'nin faaliyet dönemi olumsuz olarak değerlendiriliyordu. Abhazya'nın çıkarlarıyla uzaktan yakından ilişkili olmadığı halde onun kaderini tayin eden, gayri Abhaz nüfusun temsilcileri, bilhassa onun sayesinde üçüncü AHK'ne öncelikli olarak getirilmişlerdi.

§11. Abhazya Anayasası ile ilgili mücadele

Uzlaşmaz çelişkiler. Üçüncü AHK seçimlerinden sonra delegeler iki kampa ayrılmıştı; bir tarafta Gürcü hükümetine muhalif, "bağımsızlıkçıların" başını çektiği hemen bütün Abhazlar, diğer tarafta da Gürcistan taraftarları.

Bu dönemde Abhazlar arasında Arzakan Emuhvari hariç hemen hiç kimse Menşevik Gürcistan hükümetiyle işbirliği yapmadı. Mesela, Menşeviklerin rica ve hatta tehditlerine rağmen, halk arasında saygın bir kişi olan öğretmen A.Çoçua, Gürcistan Kurucu Meclisi'ne delege adayı olmayı reddetmişti. 1919 Ağustos'unda Gürcü Nasyonal-Demokrat Partinin Abhazya'daki durum hakkında verdiği gensoru ile ilgili olarak, Kurucu Meclis şu itirafta bulunuyordu: "Gürcü ve Abhazların gerçek çıkarları gereği olarak, Abhaz

ABHAZYA TARİHİ

nüfusun çoğunluğu için kabul edilemez olan mevcut tek taraflı ve aşırı politikamızın derhal değiştirilmesi gerekir”

Halk Konseyi'nin “bağımsızlıkçıları”, onu “özerkliğin mevcut olduğunu göstermek için kullanılan bir incir yaprağı” olarak görüyorlardı ve bundan dolayı da, “özerk” yönetimin mahalli organları, Halk Konseyi ve Abhazya Komiserliği, aslında işgal altındaki ülkede göstermelik organlardan başka bir şey değildi. Ancak protestolara rağmen ağır baskılar devam ediyordu. Tiflis'in Abhazya'daki politikasını desteklemek için Gürcistan İçişleri Bakanı Noy Ramişvili, Sohum'a geldi. Halk Konseyi'nin 6 Şubat 1920 tarihli oturumunda Abhaz muhalefетinin hakiki bir özyönetim ve anayasanın kabulü için mücadele ettiği en kritik anlardan birinde söz alarak tehditler savurdu. Öyle anlaşıyordu ki, önceki işgal, 3.Abhaz Halk Konseyi ve Abhazya Komiserliği paravanası altında gerçekleştirilmişti. Halk Konseyi muhalefeti, bu politikaya karşı çıkıyordu. Hatta, uzayıp giden Abhazya Anayasası meselesine ilişkin olarak, Varlam Şervaşidze gibi liderler bile memnuniyetsizlik belirtmeye başlamışlardı.

Anayasa belirsizliği. Tutanaklarda açıkça yazıldığına göre, durumdam memnun olmayan Abhazlar, “Gürcistan ile Abhazya arasındaki ilişkilerin henüz düzenlenmemiş olduğu, dolayısıyla da hukuki olarak her iki tarafı da bağlamadığı ve neredeyse üç yıldır Abhazya halkının Anayasayı beklediği” tesbitini yapıyorlardı.

Bu nedenle Halk Konseyi, Kasım 1920'de, Gürcistan Kurucu Meclisi temsilcileriyle eşit şartlarda kurulacak bir karma komisyonda Abhazya Anayasasını görüşmek için Tiflis'e bir komisyon gönderdi. Ancak Gürcü hükümeti, 20 Mart 1919 tarihli belgenin 2.Maddesini çiğneyerek, bu teklifi kesin olarak reddetti. Anayasa heyeti bu konuyla ilgili olarak 5 Aralık 1920 tarihinde Tiflis'ten geri dönme tehdidiyle taleplerini son bir defa daha dile getirdi.

Neticede, protestolara rağmen 29 Aralık 1920 tarihinde, Abhaz Halk Konseyi temsilcisinin katılımı olmaksızın oluşturulan küçük bir komisyonda, “Abhazya'nın özerk yönetim tüzüğü” taslağını hazırlandı. Diğer taraftan, Halk Konseyi'nin 4 Ocak 1921 tarihinde V.Şervaşidze'nin başkanlığında yaptığı oturumunda, Tiflis'de dikkate alınmayan anayasa komisyonu raporu dinlenmiş ve kabul edilmişti.

Kurucu Meclis, ancak Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti hükümetinin devrildiği günlerde, 21 Şubat 1921 tarihinde Gürcistan Cumhuriyeti Anayasasını kabul etmiştir. 107.maddede özerklikten bahsedilirken, 108. maddede “özerk yönetim tüzüğünün” yapılmış olmadığı söyleniyordu. La-

ABHAZYA TARİHİ

kin bu geç kalmış kararın artık hiçbir hükmü yoktu ve yürürlüğe girmedi. Diğer taraftan, bu karar Kurucu Meclis tarafından tanınmış, 20 Mart 1919 tarihli belgeyle çelişiyordu. Bundan başka, halk Gürcistan Kurucu Meclisi seçimlerini boykot etti ve böylelikle Kurucu Meclis'in elinde Abhazya'nın sözde "özerklik" tüzüğünü hazırlamak için bir hukuki mesnet kalmamış oldu.

Gürcistan'ın milliyetler politikası. Gürcistan hükümeti, 1918-1921 yılları arasında, sadece bölgenin yerli halkı olan Abhazlara değil, Abhazya'nın Ermeni ve Rum nüfusuna karşı da şoven politikalar uygulamıştı. General Denikin bu konuyla ilgili olarak İngiliz Askeri Misyonu Başkanı General Briggs'e şikayette bulunmuştur. Gagra kazası Ermeni cemaatinin resmi temsilcileri de, 21 Ocak 1920 tarihinde cinayet ve soygun şikayetlerini Halk Konseyi'ne bildirmişlerdir.

Bu politika sonucunda binlerce Ermeni ve Rum köylü Abhazya'yı terk etti. Gürcistan hükümeti, Halk Konseyi'ni baypas ederek, 1920 yılında Gagra ve Gumista kazalarını, Batı Gürcistanlılarla iskan etmeye girişti. Komiserliğin teftişi için V.Şerveşidze başkanlığında bir komisyon kuruldu. Bu komisyon, Göçmen Şubesinin 18 nolu dosyasını ortaya çıkarmıştır.

Halkın çoğunluğunun Rusça konuştuğu Abhazya'nın özelliklerini dikkate almadan, Gürcü Menşevikleri bölgenin "millileştirmesi" (Gürcüleştirmesi) programını uygulamak amacıyla okullarda ve devlet dairelerinde Gürcüceyi dayatıyorlardı. Bütün bunlar, daha ziyade şehirlerde oturan Rus nüfusun ülkeden ayrılmasına sebep oldu. Hükümetin bu konudaki politikasını eleştiren tanınmış Gürcü yazarı Leo Kiaçeli, 2 Ağustos 1919 tarihinde Gürcü Kurucu Meclisi'nde bir konuşma yaptı. Kiaçeli'ye göre, Gürcistan hükümetinin Abhazya'da yürüttüğü faaliyetler, Gürcü halkı arasında da geniş destek bulamamıştır.

Diğer taraftan, Halk Konseyi'nden ve komiserlikten habersiz olarak Tiflis'in doğrudan emriyle "divan-ı harb" mahkemesi kurulmuştu. Bu mahkeme birkaç ay içinde 20 kişiyi idam etmiş ve 129 kişiye dava açmıştır. 1921 yılında İngiltere'de Behofer'in kaleme aldığı "Denikin'in Rusya'sında" başlıklı bir kitap yayınlandı. Behofer, kitabında, Gürcistan'ı, "hem sınırları dışındaki toprakları ele geçirme, hem de devlet içindeki bürokrasi tiranlığı bakımından, emperyalist küçük milliyetçiliğin klasik bir örneği olarak" tanımlıyor ve "bu ülkenin şovenizmi, sınır tanımaz" diye yazıyordu.

1921'e doğru Abhazya'nın durumu ve Gürcistan rejiminin siyasi açıdan değerlendirilmesi. Abhaz halkının siyasi bağımsızlık ve devlet egemenliği için verdiği mücadeleyi, Bolşevik parti temsilcileri değil, 8 Kasım 1918 yılında bir demokratik iktidar organı olarak kurulan Abhaz

ABHAZYA TARİHİ

Halk Konseyi başlatmıştır. O günlerin hadiselerini, iç savaş bağlamında değerlendirmek gerekir. Diğer taraftan, daha yeni ilan edilmiş olan Gürcistan Cumhuriyeti'nin ordusu AHK ile yapılan “anlaşma” ve “akitleri” ihlal ederek, neredeyse üç yıl boyunca (1918 Haziran'ının ikinci yarısından itibaren) Abhazya topraklarını işgal etmişti. Gürcistan hükümeti Abhaz halkının siyasi olarak kendi kaderini tayin hakkını savunan bir yasal iktidar organı olan Abhaz Halk Konseyi'ni iki defa silah zoruyla dağıtmıştır (15 Ağustos ve 9-10 Ekim 1918). İşte bu nedenle Sovyet Rusya ile Gürcistan arasında 7 Mayıs 1920 tarihinde imzalanan anlaşma Abhazya'ya teşmil edilemez, çünkü Abhazya toprakları daha 1918 yazında, yani anlaşmanın imzalanmasından iki yıl önce askeri müdahale neticesinde Gürcistan Cumhuriyeti tarafından işgal ve ilhak edilmişti.

Gürcü hükümetinin saldırgan şövenist politikası Abhaz, Rus, Ermeni, Rum ve Megrel nüfusun önemli bir kısmında büyük bir memnuniyetsizlik yaratmıştı, bu durum da bölgede 4 Mart 1921 tarihinde Sovyet iktidarı kurulmasını kolaylaştırdı. Yeni iktidarın kuruluşu Abhazya halkı tarafından, Gürcistan Cumhuriyeti'nin askeri müdahalesinden ve baskılarından kurtuluş olarak algılanmıştı. Diğer taraftan, bir sosyal demokrat diktatörlük, yani Marksizmin sağ kanat diktatörlüğü biçimi olan 1918-1921 yılları arasındaki Menşevik Gürcü demokrasisi, Gürcistan'da Sovyet diktatörlüğünün zaferine giden yolda bir hazırlık dönemi olmuştur.

Abhazya'ya gelince, 1918 yılında Sovyet iktidarı düşüncesi halktan fazla bir destek bulamamış idiyse de, 1921 yılında genel siyasi durum, köklü biçimde değişikliğe uğramıştı. Bolşeviklerin bölgede uyguladıkları taktikler de değişmişti. 1918'de yapılan ciddi hatalardan ders alan Abhaz Bolşevikleri, yerel özellikleri dikkate almaya başlamış ve lağvedilmiş olan AHK'den, Abhazya halkı tarafından desteklenen bağımsız devletin ihyası idealini devralmışlardı. Bolşevikler burada 1918'de sadece Sovyet iktidarını ilan etmişken, 1921'de Sovyet hakimiyetinin kuruluşunu (4 Mart) müteakiben Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Abhazya SSC) biçimiyle Abhaz devletinin bağımsızlığını da ilan etmişlerdi (31 Mart).